

Ilona Savolainen

Lukemisen vaara ja vapaus

suhtautuminen lasten lukemisharrastukseen

Kirjastolehdessä 1940–1950-luvulla

Lisensiaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Informaatiotieteiden yksikkö

Joulukuu 2014

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla Tampereen yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti.

Tiivistelmä

Lasten lukemisharrastus on aihe, joka herättää paljon keskustelua. Näitä keskusteluja ohjaavat käsitykset lapsen ja lapsuuden olemuksesta. Puheenvuorojen takana olevia lapsikäsitteitä ei kuitenkaan usein osata tai haluta esittää eksplisiittisesti, vaan ne jäävät kätköön sekä keskustelun osanottajilta että sen kohteilta, lapsilta itseltään. Lisensiaatintutkielmani tavoitteena on tuottaa historiallisesta näkökulmasta ymmärrystä siitä, millaisista aineksista rakentuu lasten lukemisharrastuksesta käyty keskustelu kirjastokontekstissa.

Tutkimuksessani etsin vastausta kysymykseen: millä tavalla 1940–1950-luvun *Kirjastolehdissä* suhtaudutaan lasten lukemisharrastukseen? Aineistona ovat kaikki 1940–1950-luvun *Kirjastolehden* artikkelit, jotka käsittelevät lasten lukemisharrastusta. Aineiston analyysissä keskityn neljään eri alakysymykseen: millaisia lapsilukijoita artikkeleissa esiintyy, millaisia teoksia lapsilukijan pitäisi aineiston perusteella lukea ja millaisia karttaa, millä tavalla lapsilukijan toivotaan lukevan sekä millä tavalla kirjaston pitäisi kannustaa, ohjata ja rajoittaa lasten lukemisharrastusta.

Tutkimukseni sijoittuu kirjastohistorian ja lapsuudentutkimuksen välimaastoon. Pyrkimykseni on tavoittaa kahden eri näkökulman risteyskohta: lapsuuden tutkimuksen näkökulmasta aineistosta nousee esiin erilaisia lapsuuden konstruktioita, kun taas kirjastohistorian kannalta on kiinnostavaa, millaisia merkityksiä aineistossa annetaan lukemiselle ja kirjastolle lukemisen mahdollistajana. Molempien näkökulmien säilyttäminen mahdollistaa alueiden välisen vuorovaikutuksen tarkastelun. Miten lapsikäsitteet muokkaavat käsityksiä lukemisesta ja päinvastoin?

Tutkimukseni keskittyy aikuisiin ja aikuisten käsityksiin lapsista, lukemisesta ja kirjastosta lasten lukemisharrastuksen mahdollistajana. Aikuisten asennoituminen lapsiin on yhteiskunnallisesti tärkeä tutkimuskohde, koska lapsuuden määrittely on pitkälti aikuisten käsissä. Aikuisten ja lasten

välisen valtasuhteen epäsymmetrisyys asettaa meille velvollisuuden jatkuvasti pohtia, käytämmekö valtaamme oikein. Lasten lukemisharrastuksessa käydyissä keskusteluissa luodaan ihanteita ja uhkakuvia lasten lukemisharrastuksesta ja lukemisen seurauksista. Samalla tuotetaan käsityksiä normaalista ja epänormaalista lukemisesta. Näillä käsityksillä on konkreettisia seurauksia lapsilukijoille.

Tutkimuksessa löytyi kolme eri näkökulmaa, joista lasten lukemisharrastusta tarkasteltiin. Kasvatuksellinen ja psykologinen näkökulma ovat perusjuonteet, jotka löytyvät kaikkialta aineistosta. Ne eroavat toisistaan selvästi, mutta voivat esiintyä myös rinnakkain samankin artikkelin sisällä. Psykologinen näkökulma on kirjoituksissa voimakkaampi kuin kasvatuksellinen näkökulma. Ainoastaan kirjaston toimintaa käsittelevissä kirjoituksissa painottuu enemmän kasvatuksellinen näkemys. Kasvatuksellisen ja psykologisen näkökulman lisäksi joissakin artikkeleissa on nähtävissä myös kokemuksellinen näkökulma, mutta se esiintyy vain kasvatuksellisen näkökulman rinnalla ja sille alisteisena.

Kasvatuksellisesta näkökulmasta lapsilukija nähdään ennen kaikkea kasvatuksen kohteena ja kirjallisuus kasvatuksen välineenä. Lukemisen tarkoituksena on opettaa tai sivistää lasta. Lukemisen vaikutukset ovat suotuisia, kun lapsilukija oppii kirjallisuudesta hyödyllisiä asioita. Lapsilukijan voimakkaan eläytymisen takia lukemiseen sisältyy moraalisen turmeltumisen riski. Toisaalta vastaavasti kirjallisuuden ajatellaan olevan voimallinen hyvän moraalin opettaja. Kaikki lukemisen tavat eivät ole samanarvoisia, vaan lasten ja nuorten toivotaan lukevan suunnitelmallisesti ja opiskelevasti myös silloin, kun lukeminen on vapaaehtoista. Lukijana on mahdollista kehittyä, jolloin lapsi- tai nuori lukija siirtyy asteittain samastuvasta lukutavasta kohti aikuisen analyttistä lukutapaa.

Kirjaston perustehtävä on kasvatusta tai sivistystä. Kasvatuksellinen painotus onkin erityisen voimakas kirjoituksissa, jotka käsittelevät kirjaston toimintaa. Kirjaston toivotaan ottavan aktiivinen rooli lasten ja nuorten lukemisen ohjaamisessa. Kirjastossa viihtymistä pidetään tärkeänä, kunhan se ei varasta pääroolia. Yleensä kirjoituksissa katsotaan, että kirjaston tulee tavalla tai toisella rajoittaa lasten lukuharrastusta.

Psykologisesta näkökulmasta lapsilukijaa tarkastellaan ennen kaikkea kehittyvänä vaistojen ohjaamana olentona, jonka toiminta perustuu tiedostamattomiin tarpeisiin. Kirjallisuuden tarkoitus on sosiaalistaa lapsi. Lapsen lukemisharrastus kehittyy samassa tahdissa lapsen sosiaalisen, moraalisen ja psykologisen kehityksen kanssa. Kirjaston pitää tuntea lapsen kirjallisen kehityksen

vaiheet, mutta antaa kehitysprosessin edetä omalla painollaan. Lapsilukijaa tarkastellaan kehityopsykologian valossa. Lukiessaan lapsilukija tyydyttää tarpeitaan. Tyttö- ja poikalukijan tarpeet ovat erilaisia, joten he valitsevat luettavansa eri perusteilla. Erilaisten kirjallisuusmakujen tarkoituksena on sosiaalista lukijat oikeisiin sukupuolirooleihin. Tyttö- ja poikalukijan tarpeet päätellään kehämäisesti lasten- ja nuortenkirjallisuudesta, jonka taas ajatellaan vastaavan lukijan tarpeisiin.

Lukeminen voi kehittää lasta myös kirjallisesti. Kirjallisen kehityksen ajatellaan heijastavan sosiaalista ja psykologista kehitystä. Niinpä kirjallisuuden eri lajit vastaavat kehityksen eri vaiheita. Korkeimpana asteena pidetään aikuisuutta ja aikuisille suunnattua taidekirjallisuutta. Lukemisella on vahingollisia vaikutuksia kehitykseen, mikäli lapsilukija saa kehitystasolleen sopimatonta luettavaa.

Niin kasvatuksellisesta kuin psykologisestakin näkökulmasta lapsilukija pysyy tiukasti aikuisten ohjauksessa. Lapsi-aikuissuhteiden dynamiikka on kuitenkin erilainen. Kasvatuksellisessa näkökulmassa aikuisten rooli kirjallisuuden valinnassa ja lukemisen ohjaamisessa painottuu, kun taas psykologisessa näkökulmassa korostetaan lasten vapautta valita luettavansa. Lähemmin tarkasteltuna myös psykologinen näkökulma osoittautuu kuitenkin aikuislähtöiseksi. Psykologisesta näkökulmasta lasten lukemisharrastusta lähestytään kehäpäätelmällä: aikuisten kirjoittama lastenkirjallisuus kertoo lapsen kehityskulusta ja samalla vaikuttaa siihen.

Kokonaan toisenlainen kokemuksellinen näkökulma esiintyy kirjoituksissa, joissa kirjoittajat kertovat omakohtaisia lapsuuden lukemiskokemuksiaan. Vaikka myös omakohtaisissa artikkeleissa esiintyy sekä psykologinen että kasvatuksellinen näkökulma, leimaa kertomuksia voimakas kokemuksellisuus ja subjektiivisuus. Kokemuksellisessa näkökulmassa kirjoittajan suhde lapsuuden lukemisharrastukseen on nostalginen ja romanttinen. Kaikenlaiseen kirjallisuuteen suhtaudutaan suvaitsevasti ja jopa eskapistinen lukeminen hyväksytään. Kirjaston rooli on tarjota lukemista ja tukea lapsen lukemisharrastusta.

Tutkimustulokseni auttavat ymmärtämään myös tämän päivän puheenvuoroja. Käsitykset lapsuudesta ja lukemisesta muuttuvat hitaasti. Samoin arvelen, että tulokset ovat sovellettavissa yli median rajojen: esimerkiksi keskusteluissa lasten internetin käytöstä ja tietokonepeleistä on paljon samaa kuin kirjallisuuskeskusteluissakin.

Avainsanat: 1940–1950-luku, kirjastohistoria, kirjastot, lapset, lapsuudentutkimus, lapsuus, lasten- ja nuortenkirjallisuus, lukeminen, lukemisharrastus

Abstract

Children's leisure reading is a subject that arouses discussion. Disputes on children's reading habits are shaped by cultural constructions of children and childhood. Often the child conceptions behind argumentation are not articulated explicitly, and thus they are hidden from both the participants and the objects of the discussion. My licentiate thesis aims to produce understanding on the cultural constructions of childhood and children in library context from a historical perspective.

My research question is: how is children's leisure reading addressed in Finnish Library Association's journal *Kirjastolehti*, 1940–1959? Research material covers all articles about children's leisure reading published in *Kirjastolehti* during the 1940s and 1950s. For the analysis of the research material I formulated four additional research questions: how are child readers constructed in the articles, what kind of literature children should read and what kind of literature they are to avoid, in what ways children should read and how should public libraries encourage, guide and limit children's leisure reading?

My research is in the middle ground of library history and childhood studies. From the perspective of childhood studies constructions of children and childhood are at the focus, whereas from library history's point of view focus is on meanings of reading and library as the facilitator of reading. Keeping both perspectives enables considering the interaction between the two subject areas. How are constructions of childhood shaped by constructions of reading and vice versa?

I focus on adults' conceptions of children, reading and library as the facilitator of children's leisure reading. Adults' attitudes towards children is a societally important research interest because defining, structuring and controlling childhood is mostly done by adults. The asymmetry of the power relation between adults and children presents us with a duty to constantly ponder if the use of our power is justified. Disputes on children's leisure reading create ideals and threats of children's reading. At the same time they produce conceptions of normal and abnormal reading. These conceptions have concrete consequences on child readers.

As a result of the analysis I defined three different perspectives on children's leisure reading. Educational and psychological perspectives were the two main threads running through the entire research material. They differ from each other clearly, but are occasionally found in the same articles. In most articles the psychological perspective is emphasized. The educational perspective is stronger only in the articles that address the functions and activities of public libraries. In addition

to the educational and the psychological some articles contain a subjective perspective, but it only appears as subordinate to the educational perspective.

From the educational perspective the child reader is considered mainly as the object of education. Literature is seen as an educational instrument. The purpose of reading is education or civilization. The usefulness of reading is defined through the lessons literature teaches: reading is beneficial if literature teaches useful subjects. Child readers are at risk of moral corruption because of children's tendency to empathise strongly with the protagonists. On the other hand literature is thought of as a valuable source of moral education because of the same tendency. All ways of reading are not of similar value from the educational perspective. Children should read systematically even when their reading is voluntary and for leisure purposes. A child can also advance as a reader. This means gradual progress from child's empathic towards adult's analytic way of reading.

Public library's fundamental mission is education or civilization. Educational emphasis is especially strong in articles that address libraries' functions. Public libraries are encouraged to take an active role in guiding children's reading. Libraries' entertaining function is also considered important, but emphasis should be on education. Most articles advice libraries to limit children's reading.

From the psychological perspective the child reader is seen as a developing creature guided by unconscious needs. Socialization of the child is the main objective of children's literature. Children's taste of literature develops in tandem with their social, moral and psychological development. Libraries are supposed to be aware of the phases of children's literary development, but not to interfere with it. The child reader is seen in the light of the developmental psychology. Children read to satisfy their needs. The girl and the boy readers' needs are different. Therefore they choose different literature. Differences in orientation serve the purpose of socializing the readers into proper gender roles. The different needs of girl and boy readers are deducted from children's literature, which again is thought to respond to child readers' needs. The argumentation is somewhat circular.

Reading can also develop children literarily. The phases of literary development are thought to reflect children's social and psychological development. Thus different literary genres correspond to different stages of social and psychological development. The highest stage is adulthood and art literature aimed at adult audience. Reading can have negative effects on development, if children are given literature inappropriate for their developmental stage.

From both the educational and the psychological perspective the child reader is strictly under the

guidance of adults. However, the dynamics of the child-adult-relationship differ. The educational perspective stresses adult supervision and guidance in the selection of reading material whereas from the psychological perspective children's freedom to choose is essential. At closer look even from the psychological perspective children's reading is guided by adults: children's literature (that adults write) reveals children's developmental stage and simultaneously affects it.

The subjective perspective only appears in articles in which writers reflect on their own childhood reading experiences. Although both the educational and the psychological perspective appear in personal articles, subjectivity and personal experience are emphasized. Narrator's relationship to childhood reading experiences is nostalgic and romantic. The child reader is seen as a subject. All literature is treated with tolerance and even escapist reading is approved of. Libraries' role is to offer reading material and support children's reading.

Results of my study help to understand ongoing disputes on children's leisure reading. Conceptions of childhood and reading change slowly. Results may also illuminate debates on children's use of internet and computer games.

Key words: 1940s and 1950s, childhood, childhood studies, children, children's literature, leisure reading, libraries, library history, reading

Esipuhe

Kun olin lukiossa, kirjallisen ilmaisun opettaja antoi tehtäväksemme kertoa, miltä lapsuus haisee. Oppilaat luettelivat kissankelloja, päivänkakkaroita, äidin makaronilaatikkaa, piparkakkuja, kasteista nurmikkoa – kaikenlaista sievää, turvallista, raikasta ja idyllistä. Kuuntelin näitä lapsuuden kuvauksia hämmentyneenä. Miten oli mahdollista, että muiden muistot lapsena olemisesta olivat niin yhteneväisiä? Olivatko he kaikki kotoisin Melukylästä? Tuntui epätodennäköiseltä, että luokkaan olisi sattunut vain ihmisiä, joiden lapsuus oli pupunpehmeää ja pullantuoksuista. Sitä paitsi kasvamiseen liittyy kriisejä, joiden täytyy koskettaa myös hyvää ja turvallista lapsuutta eläviä. Mutta mistä oppilaiden hempeän nostalgiset muistot sitten tulivat? Muistivatko he väärin, valehtelivatko? Miten on syntynyt tuo lapsuus, jonka kaikki muistavat, mutta jota kukaan ei elä?

Yhteiset kertomukset ylittävät yksityiset muistot. Kertomukset säilövät muistomme, mutta samalla vaikuttavat niiden muotoon ja sisältöön. Tämä viitisentoista vuotta sitten tekemäni havainto sytytti mielenkiintoni lapsuuteen liitettyjä mielikuvia kohtaan. Myöhemmin, kirjaston lastenosastolla työskennellessäni, mielenkiinto otti poliittisemmän muodon, ja kiinnostuin lastenkirjallisuuden sensuurista. Miten käsityksemme lapsista vaikuttavat tapoihin, joilla rajoitamme lasten kokemusmaailmaa?

Aihe kiehtoi minua edelleen opiskellessani informaatiotutkimusta ja yleistä kirjallisuustiedettä. Vähitellen mielenkiintoni painopiste siirtyi kirjallisuudentutkimuksesta lukemisen, lapsuuden ja kirjastojen historian suuntaan. Pro gradua kirjoittaessani tutustuin lapsuudentutkimukseen ja tulin imaistuksi aiheen pariin lopullisesti. Sittemmin olen lueskellut myös varhaiskasvatusta. Punaisena lankana on kuitenkin jatkuvasti ollut ajatus yhteisistä tarinoista muistoja, kokemuksia ja havaintoja ohjaavana tekijänä.

Dosentti Sanna Talja on ohjannut opinnäytteitäni kandidaatintutkielmasta lähtien. Sannan innostunut ja innostava palaute on syynä siihen, että olen jatkanut opintojeni parissa tänne asti. Sanna on aina uskonut meidän molempien puolesta kykyyni saattaa työni valmiiksi, ja hänen vilpitön uteliaisuutensa tutkimustani kohtaan on vakuuttanut minut siitä, että se saattaisi kiinnostaa muitakin. Dosentti Ilkka Mäkinen suostui lisensiaatintyöni toiseksi ohjaajaksi. Ilkalta olen saanut arvokkaita lukuvinkkejä ja perusteellista palautetta. Kiitän molempia ohjaajiani työni pitkäjänteisestä lukemisesta ja oivaltavista, eteenpäin auttavista kommentteista. Lämmin kiitos myös rohkaisusta ja epävarmuuteni sietämisestä.

FT Päivi Heikkilä-Halttusta ja professori Pauline von Bonsdorffia kiitän siitä, että he asettivat mittavan asiantuntemuksensa käyttööni ja suostuivat työni tarkastajiksi.

Olen saanut osallistua Sanna Taljan vetämän tohtoriopiskelijoiden seminaariryhmän hilpeisiin kokouksiin, joissa olen saanut arvokasta palautetta työstäni. Kiitos Heljä Franssilalle, Elina Latelle, Johanna Lahtiselle ja Marjut Pohjalaiselle terävistä kommentteista ja uusista näkökulmista. Kiitän lämpimimminkin myös kirjastohistorian ryhmää. Molempien ryhmien kokoontumisiin olen ollut tervetullut kuopukseni kanssa – kiitos ryhmien vauvamyönteisen ilmapiiriin, jota arvostan suuresti.

Kiitän sakeaa ja runsasta sukuani lastenhoidosta ja moninaisesta avusta, jota olette tarjonneet. Eriytyinen kiitos tädilleni FT Eeva-Leena Onnismaalle työni kommentoinnista sen eri vaiheissa, varhaiskasvatukseen tutustuttamisesta, hauskoista konferenssireissuista ja pitkistä, polveilevista keskusteluista, jotka ovat käsitelleet lapsuutta niin yleisellä kuin yksityiselläkin tasolla.

Puolisoni Hege Roivainen on huolehtinut työni kielestä ja rohkaissut minua kirjoittamaan. Kiitän Hegeä myös jaetuista lukukokemuksista sekä kieltä, kirjallisuutta, lapsia ja elämää koskevista keskusteluista. Lapsiani Lilja, Aale ja Joel Roivaista sekä veljeni tytärtä Ursula Hacklinia kiitän tuoreesta näkökulmasta lapsuuteen. On suuri etuoikeus seurata lähietäisyydeltä serkusporukkanne kuhisevaa ja jatkuvasti hämmästyttävää toimintaa.

Työni on omistettu edesmenneille isovanhemmilleni Maila ja Veikko Savolaiselle, joiden luona sain kesäisin nauttia väkevästä ja perunantuoksuisesta maalaislapsuudesta lukemisen, työnteon ja leikin parissa.

Helsingissä 12.12.2014

Ilona Savolainen

Sisältö

1 Johdanto	1
2 Yleiset kirjastot ja lastenkirjallisuus 1940–1950-luvulla	5
2.1 Kansankirjastosta yleiseen kirjastoon	6
2.2 Kirjastoseuran ja Kirjastolehden varhaishistoriaa	10
2.3 Lasten- ja nuortenkirjallisuuden murros	12
3 Lapsuus	15
3.1 Lapsuus eri tieteenaloilla	16
3.2 Lapsuuden historian suuret kertomukset	20
3.3 Moderni lapsuus	26
3.4 Lapsuus, aikuisuus ja valta	36
4 Lukemisen historiaa	42
4.1 Moderni lukeminen ja uusien lukijoiden esiinmarssi	42
4.1.1 Lukemisen vallankumous	42
4.1.2 Uudet lukijat: naiset, rahvas ja lapset	45
4.1.3 Lukemiseen liitetyt vaarat 1700–1800-luvulla	50
4.2 Keskustelua lukemisen riskeistä 1900-luvun alkupuolella	55
4.2.1 Roskakirjallisuus ja huoli nuorisosta	55
4.2.2 Kahtia jaetusta kansasta pakotettuun yhtenäisyyteen	62
4.2.3 Valtiollista sensuuria ja sarjakuvapaniikkia	68
4.3 Tomuisilta kaduilta kirjastoihin	74
4.4 Maailmojen rajoilla	79
5 Lasten lukemisharrastuksen tutkimus 1930–1960-luvulla	82
5.1 Lukeminen sivistyksen välineenä	83

5.2 Kehitykselle alistettu lukeminen	86
5.3 Lasten lukemisharrastuksen kehitysvaiheet	87
5.4 Lasten lukemisharrastuksen tutkimisen vaikeus	89
6 Tutkimusaineisto ja -menetelmä	91
6.1 Tutkimusaineisto	91
6.2 Tutkimusmenetelmä	94
6.3 Tulosten luotettavuus ja yleistettävyys	99
7 Suhtautuminen lasten lukemisharrastukseen Kirjastolehdessä 1940–1950-luvulla.....	101
7.1 Lukija	102
7.1.1 Turmeltumaton lapsilukija.....	102
7.1.2 Lapsilukija ja intohimo.....	105
7.1.3 Nuori lukija.....	107
7.1.4 Poikalukija ja tyttölukija.....	108
7.2 Kirjallisuus	111
7.2.1 Mitä on lasten- ja nuortenkirjallisuus?	111
7.2.2 Tieto- ja kaunokirjallisuus	114
7.2.3 Laadukkaan kirjallisuuden ominaispiirteet.....	115
7.2.4 Kirjallisuuden kasvatustehtävä	119
7.3 Lukeminen.....	122
7.3.1 Kehittävä lukeminen.....	122
7.3.2 Lukeminen suunnitelmallisena toimintana	127
7.3.3 Eläytyminen.....	129
7.4 Kirjasto	130
7.4.1 Aktiivisen kirjaston ihanne	130
7.4.2 Holhoava kirjasto.....	133

7.4.3 Kasvatus ja viihtyminen	134
7.5 Yhteenveto.....	136
8 Johtopäätökset.....	143
Lähteet.....	157
Aineisto	157
Lähdekirjallisuus	162
Aikakaus- ja sanomalehtiartikkelit	162
Kirjallisuus.....	163

1 Johdanto

Yleensä lukemisen ajatellaan vaikuttavan lukijaan jollakin tavalla. Niin vaatimus lukemisen rajoittamisesta kuin lukemiseen kannustaminenkin perustuvat oletukseen siitä, että lukemisella on merkitystä. Ei ole yhdentekevää, mitä ja millä tavalla ihmiset lukevat, vaan oikeanlaisen lukemisen rajoista käydään jatkuvasti kamppailua. Kun teologian tohtori pelkää, että fantasiakirjallisuus johdattaa lapsen okkultismin pariin, hän vetoaa lukemisen voimaan (Tiimonen 2002). Samaan voimaan vetoaa kirjastonhoitaja, jonka mielestä kirjavinkkaus ”on must ja sairaan tärkeää” (Mäkelä 2005, s. 17). Hyvän lukemisen määrittelyä ei jätetä yksin lukijoille. Yhteiskunnassa on paljon instituutioita, jotka pyrkivät vaikuttamaan lukijoiden valintoihin. Esimerkiksi kirjastot, koulut ja sanomalehdet antavat suosituksia hyvästä lukemisesta ja pyrkivät rajoittamaan huonoa.

Merkityksensä on silläkin, kuka lukee. Lasten lukemisharrastukselle asetetaan erilaisia tavoitteita ja rajoituksia kuin aikuisten lukemiselle. Kirjastonhoitaja Gayner Eyre (1993, s. 115–127) väittää artikkelissaan *Reviewing and censorship*, että lastenkirjallisuus on maailman sensuroiduin kirjallisuudenmuoto. Eyren käsitys sensuurista on varsin laaja: hänen mukaansa sensuuria löytyy kaikesta toiminnasta kirjojen valitsemisesta ja arvostelusta aina niiden kirjoittamiseen asti. Vaikka kirjojen valitsemisen ja sensuroimisen käsitteellinen erottaminen onkin välttämätöntä, siinä Eyre on kiistatta oikeassa, että lastenkirjallisuuteen suhtaudutaan eri tavalla kuin aikuisille suunnattuun kirjallisuuteen. Lastenkirjallisuus herättää voimakkaita moraalisia intohimoja. Usein myös tuntuu, että sensuuri jää kätköön suojelun taakse. Eyren mukaan ”väittelyt lastenkirjallisuudesta käydään yksityisesti niiden aikuisten parissa, jotka tietävät, mikä on lapsille parasta”¹ (emt., s. 116).

Tietääkseen, mikä lapselle on parasta, on tiedettävä, millainen on lapsi. Keskusteluja lasten lukemisharrastuksesta ohjaavat siis käsitykset lapsen ja lapsuuden olemuksesta. Näitä käsityksiä ei

¹ “arguments about children’s literature take place in private amongst those adults who are initiated into ‘knowing what’s good for children’” (Eyre 1993, s. 116).

kuitenkaan usein osata tai haluta esittää eksplisiittisesti, vaan ne jäävät kätköön sekä keskustelun osanottajilta että sen kohteilta, lapsilta itseltään.

Lisensiaatintutkielmani tarkoitus on tuottaa ymmärrystä siitä, millaisista aineksista rakentuu lasten lukemisharrastuksesta käyty keskustelu kirjastokontekstissa. Lasten lukemisharrastusta on tutkittu paljon (ks. esim. Lehtovaara & Saarinen 1976, Saarinen & Korkiakangas 2000 ja Saarinen & Korkiakangas 2009). Oma tutkimukseni keskittyy aikuisiin ja aikuisten käsityksiin lapsista, lukemisesta ja kirjastosta lasten lukemisharrastuksen mahdollistajana. Aikuisten asennoituminen lapsiin on yhteiskunnallisesti tärkeä tutkimuskohde, koska lapsuuden määrittely on pitkälti aikuisten käsissä. Aikuisten ja lasten välisen valtasuhteen epäsymmetrisyys asettaa meille velvollisuuden jatkuvasti pohtia, käytämmekö valtaamme oikein.

Tutkimukseni kohteena ovat lasten lukemisharrastusta käsittelevät artikkelit 1940–1950-luvun Kirjastolehdissä. Pyrkimykseni on selvittää, millaisiin oletuksiin lapsista, lapsuudesta ja lukemisesta perustuivat *Kirjastolehden* kirjoittajien näkemykset lasten lukemisharrastuksesta.

Vaikka tutkin yli puoli vuosisataa sitten ilmestyneitä kirjoituksia, tutkimustulokseni auttavat ymmärtämään myös tämän päivän puheenvuoroja. Käsitykset lapsuudesta ja lukemisesta muuttuvat hitaasti. Tulkinat kerrostuvat, kietoutuvat toisiinsa, muokkaavat toisiaan. Samoin arvelen, että tulokset ovat sovellettavissa yli median rajojen: esimerkiksi keskusteluissa Internetin sisällönsuodatuksista yleisissä kirjastoissa on samankaltaisia piirteitä kuin kirjallisuuskusteluissa (Internetin sisällönsuodatuksista ks. esim. Björkman 2008 ja Haavisto 2005).

Tutkimukseni pyrkii vastaamaan kysymykseen: millä tavalla 1940–1950-luvun *Kirjastolehdissä* suhtaudutaan lasten lukemisharrastukseen. Koska tutkimuskohteeni on monisyinen, lähestyn sitä seuraavien alakysymysten avulla:

1. Millaisia lapsilukijoita aineistossa esiintyy?
2. Millaisia teoksia lapsilukijan pitäisi lukea, millaisia karttaa?
3. Millä tavalla ja miksi lapsilukijan toivotaan lukevan? Millaisia seurauksia lukemisella ajatellaan olevan?
4. Millä tavalla aineistossa toivotaan kirjaston kannustavan, ohjaavan ja rajoittavan lasten lukemisharrastusta?

Tutkimusajankohta on valittu alun perin aineiston saatavuuden takia. Lasten lukemisharrastuksesta ja lastenkirjallisuudesta kirjoitettiin 1940–1950-luvun *Kirjastolehdissä* erittäin innokkaasti verrattuna 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeniin. Aikarajaus on mielekäs monesta muustakin syystä. Lapset ja lapsuus olivat laajan mielenkiinnon kohteena 1940–1950-luvulla. Moderni universaalin lapsuuden ideologia vakiintui toisen maailmansodan jälkeen (Cunningham 1995; Hendrick 1997). Eräs universaalin lapsuuden tärkeimmistä symboleista, YK:n lapsen oikeuksien julistus, annettiin vuonna 1959 (Lapsen oikeuksien julistus). Päivi Heikkilä-Halttusen (2000; 2004) kirjallisuussosiologisen tutkimuksen mukaan 1940–1950-luku oli Suomessa murroskausi lasten- ja nuortenkirjallisuuden kentällä. *Kirjastolehden* 1940–1950-luvulla osoittama mielenkiinto lapsia, lastenkirjallisuutta ja lasten kirjastopalveluja kohtaan vaikuttaa siis osalta laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Tutkimuksessani lukijaksi rajautuu lapsilukija. Myös nuoria lukijoita sivutaan. Lukemisen kohde voi periaatteessa olla mikä tahansa, mutta aineistossani lasten ajatellaan lukevan lähinnä kirjoja, lehtiä ja sarjakuvia. Lukemisen olen rajannut vapaaehtoiseen lukemiseen, lukemisharrastukseen. Syyt lukea voivat liittyä niin huviin kuin hyötyynkin, mutta lukemisen teknisen opetteluun olen rajannut pois, sillä sen opettaminen on koulun tehtävä. Lukemisen kontekstina toimii kirjasto. Tällä en tarkoita lukemisen rajaamista kirjaston seinien sisällä tapahtuvaan lukemiseen, vaan kirjaston

tarkastelua lukemisen mahdollistajana ja rajoittajana. Tutkimuksessa ei käsitellä lukemista sinänsä, vaan ainoastaan suhtautumista lukemiseen. Tutkimuskohteena eivät siis ole todelliset lapset todellisine lukemisharrastuksineen, vaan käsitykset lapsista, lapsuudesta ja lukemisesta.

Tutkimukseni sijoittuu kirjastohistorian ja lapsuuden tutkimuksen välimaastoon. Pyrkimykseni on tavoittaa kahden eri näkökulman risteyskohta: lapsuuden tutkimuksen näkökulmasta aineistosta nousee esiin erilaisia lapsuuden konstruktioita, kun taas kirjastohistorian kannalta on kiinnostavaa, millaisia merkityksiä aineistossa annetaan lukemiselle ja kirjastolle lukemisen mahdollistajana. Molempien näkökulmien säilyttäminen mahdollistaa kahden alueen vuorovaikutuksen tarkastelun. Miten käsitykset lapsuudesta vaikuttavat käsityksiin lukemisesta ja päinvastoin?

Tutkimuskohde on historiallinen, ja aineisto on poimittu Suomen yleisten kirjastojen historiaan läheisesti liittyvästä julkaisusta, *Kirjastolehdestä*. Ajallinen etäisyys on pyritty ottamaan huomioon aiheen taustoittamisessa. Tutkimustani ei kuitenkaan voi nimittää historian tutkimukseksi, sillä tutkimuksessa ei ole käytetty historian tutkimuksen metodeja. Menetelmänsä puolesta tutkimus sijoittuu selvästi kulttuurintutkimuksen piiriin. Teoreettisena viitekehyksenä toimii sosiaalinen konstruktionismi.

Perti Alasuutarin (1999, s. 55–60) mukaan termiä kulttuurintutkimus käytetään väljästi viittaamaan tutkimukseen, joka kohottaa keskiöön merkityksen käsitteen. Kulttuurintutkimukselle on ominaista selittää ilmiöt kulttuurisesti ehdollisina. Selitysmallien ei siis odoteta olevan universaaleja, vaan tavoitteena on ymmärtää ilmiö omassa historiallisessa kontekstissään. Toinen kulttuurintutkimuksen laajaa kirjoa yhdistävä tekijä on todellisuuden tarkastelu sosiaalisesti konstruoituna. Kulttuurintutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on näkemys, jonka mukaan todellisuus välittyy ihmiselle väistämättä merkityksenantoprosessin kautta. Todellisuutta ei yritetä tavoittaa kielen lävitse, vaan kiinnostuksen kohteeksi nousee se, miten kielellä konstruoidaan todellisuutta, annetaan merkityksiä.

Lapsuuden tutkimuksessa sosiaalisen konstruktionismin viitekehys tarkoittaa, että lapsuus käsitetään kulttuurisesti ja historiallisesti muotoutuneeksi. Lapsuutta ei pidetä universaalina eikä luonnollisena tosiasiana, vaan pyritään tarkastelemaan, millaisia merkityksiä lapsuudelle annetaan tietyssä historiallisesti ja kulttuurisesti määrittyneessä tilanteessa. Lapsuus kulttuurisena konstruktiona erotetaan siis biologisesta lapsuudesta. Toisaalta lapsuuden käsittäminen kulttuurisidonnaiseksi johtaa vääjäämättä siihen, että tutkimuksessa on otettava huomioon myös muita sosiaalisia muuttujia: yhteiskuntaluokka, sukupuoli, kulttuuritausta. (Jenks 2005, s. 29–31; Prout & James 1997, s. 7–8.)

Tutkielmani rakentuu historiallisesta taustasta, teoreettisesta viitekehyksestä ja tutkimustuloksista. Luvussa 2 esittelen suppeasti tutkimuksen kirjasto- ja kirjallisuushistoriallisen kontekstin: yleisten kirjastojen, *Kirjastolehden* sekä lasten- ja nuortenkirjallisuuden tilanteen 1940–1950-luvulla. Luvut 3 ja 4 sisältävät tutkielman teoreettisen osuuden. Lapsuuden käsitteen problematiikkaa käsitellään laajasti luvussa 3. Luku 4 käsittelee lukemista historiallisesti muuttuvana toimintana. Luvussa 5 esittelen 1930–1960-luvulla tehtyä lapsuuden lukemisharrastuksen tutkimusta. Tutkimusaineistoa ja -menetelmää käsittelen luvussa 6. Luvussa 7 esitän tutkimustulokset ja luvussa 8 johtopäätökset.

2 Yleiset kirjastot ja lastenkirjallisuus 1940–1950-luvulla

Tässä luvussa esittelen lyhyesti historiallisen kontekstin, jossa aineistoni on kirjoitettu ja luettu. Ensimmäinen alaluku (2.1) käsittelee Suomen kirjastojen kehitystä kansankirjastoista yleisiksi kirjastoiksi ja kirjastojen tilannetta 1940–1950-luvulla. Alaluvussa 2.2 kerron *Kirjastolehden* vaiheista 1950-luvulle asti. Lastenkirjallisuuden alkuvaiheista Suomessa ja 1950-luvulla tapahtuneesta lastenkirjallisuuden modernisoitumisesta kerron alaluvussa 2.3.

2.1 Kansankirjastosta yleiseen kirjastoon

Suomen yleisten kirjastojen aatteelliset juuret voidaan jäljittää 1700-luvun lukuseurojen kirjastoihin. Moderni yleisen kirjaston käsite on lähempänä lukuseurojen kirjastoja kuin 1800-luvun kansankirjastoja, joiden perustaminen oli Suomessa fennomaanien ajama kansallinen projekti. Nykyisen kirjastoverkon perusta oli kuitenkin 1800-luvun pitäjän- ja kansankirjastoissa. Vuonna 1874 perustettu Kansanvalistusseura ajoi kansankirjastoasiaa voimakkaasti, ja pitäjänkirjastojen määrä nousi hiljalleen. Vilkkaimmin kirjastoja perustettiin 1890-luvulla. 1800–1900-lukujen vaihteessa Suomessa oli noin 2000 kirjastoa. (Vatanen 2002, s. 46–48; Vatanen 2009, s. 223.)

1890-luvulla suomalaiseen kirjastoliikkeeseen alkoi tulla amerikkalaisia vaikutteita. Yhdysvaltojen public library movement korosti demokratian ja tasa-arvon ihanteita: sen mukaan yleisten kirjastojen piti palvella kaikkia säädystä, varallisuudesta tai iästä riippumatta. Suomeen amerikkalaiset vaikutteet tulivat muiden Pohjoismaiden kautta, ennen kaikkea Norjasta ja Tanskasta. Ruotsi ei esimerkillään ollut kovinkaan tärkeä vaikuttaja, mutta ruotsalaisen Valfrid Palmgrenin vuonna 1910 suomennettua kuvausta opintomatkastaan Yhdysvaltoihin, *Kirjastot ja kansankasvatus*, luettiin Suomessa innokkaasti. (Vatanen 2002, s. 52–57; Vatanen 2009, s. 223–224.)

Palmgren kirjoittaa Yhdysvaltojen kirjasto-oloista innostuneesti. Lasten kirjastopalveluista hän toteaa, ettei Yhdysvalloissa ole enää yhtäkään lainakirjastoa ilman lastenosastoa. Ikärajoja kirjastoihin ei ole, ja kirjat ovat avoimissa hyllyissä. Lastenosastojen huonekalut on sovitettu lasten koon mukaan. Jopa kuvakirjoja saa lainata kotiin. Lastenosastoilla myös järjestetään satutunteja ja lukukerhoja. (Palmgren 1910, s. 82–85.)

Suomessa lasten kirjastopalveluiden järjestämisestä käyty keskustelu tiivistyi kysymykseen, pitäisikö lasten kirjastopalvelut järjestää kansakoulujen vai kirjastojen kautta. Kansakouluverkosta

oli 1800-luvun loppuun mennessä tullut jo melkein kaikki kunnat kattava. Koulukirjastojen leviäminen oli kuitenkin hidasta. Tämän vuoksi kirjastoliikkeessä levisi näkemys, että yleisiin kirjastoihin tulisi perustaa lastenosasto siellä, missä koulukirjastoa ei ole. (Vatanen 2002, s. 121–129.)

1900-luvun alussa alettiin jo olla yhtä mieltä siitä, että lapsille pitäisi tarjota muutakin luettavaa kuin läksykirjat (Vatanen 2002, s. 123). Kuitenkin vielä 1920–1930-luvullakin ajateltiin yleisesti, että koulujen oppilaskirjastot riittivät tyydyttämään lasten lukuhalun. Alle kouluikäisten kirjastopalveluista ei keskusteltu. Niissä yleisissä kirjastoissa, joissa lapsille hankittiin kirjallisuutta, oli lasten lainaus usein rajoitettu erillisiin lainaustunteihin, koska lapsilainaaajien koettiin häiritsevän aikuisasiakkaita. Kuitenkin 1930-luvun loppupuolella lapsille lainattiin lähes kaikista kaupunginkirjastoista. (Eskola 2009, s. 306–309.)

1910-luvulla yleisten kirjastojen toiminta oli usein vielä heikkoa, ja etenkin kansalaissodan jälkeen tilanne oli monissa kirjastoissa kurja. Kirjastojen elpyminen alkoi 1920-luvulla valtion lisääntyneen taloudellisen tuen avulla. Vuonna 1921 perustettiin Valtion kirjastotoimikunta ja Valtion kirjastotoimisto, jonka päälliköksi nimettiin Helle Kannila. Valtion kirjastotoimistossa työskenteli myös useita kirjastontarkastajia. (Emt., s. 290–291.)

Nimitys 'yleinen kirjasto' ei vielä sotien välisenä ajanjaksona 1919–1938 vakiintunut laajaan käyttöön. Yleisesti käytössä ollut termi kansankirjasto ei enää ollut mieluisa kirjastojen kehittäjille, vaan kirjastoväki puhui kansalais- tai kunnallisista kirjastoista. Kuitenkin vuoden 1928 kirjastolain nimeksi tuli kirjastolaisten pettymykseksi Kansankirjastolaki. (Emt., s. 291.)

Sotien välillä kirjastonhoito oli vielä usein harrastuksenomaista. Maaseudulla kirjaston hoitoon saattoi osallistua myös kirjastonhoitajan perhe. Vuoden 1928 kirjastoasetuksessa vaadittiin yli 15000 asukkaan kaupungin kirjastonjohtajalta yliopistotutkintoa ja kirjastotyön kokemusta.

Kaikkien kirjastonhoitajien pätevyysvaatimukseksi määrättiin kirjastotoimikunnan järjestämä tutkinto. Kelpoisuusvaatimukset säädettiin liian tiukoiksi, ja niitä jouduttiin lieventämään saman tien. Huomattava osa kirjastonhoitajista ei täyttänyt lievennettyjäkään vaatimuksia: esimerkiksi kaupunkien 90 kirjastonhoitajasta ainoastaan 34 täytti vaatimukset. Resursseja riittävään koulutukseen ei ollut. (Emt., s. 295–297.)

Talvisodan syttyminen marraskuussa 1939 vaikutti kirjastoihin välittömästi siten, että valtionavustuksen määrä putosi 50 %:sta 35 %:iin menoista. Monet itärajan läheisyydessä sijaitsevat kirjastot joutuivat sulkemaan ovensa. Kirjastojen toiminta kävi monin paikoin mahdottomaksi, kaupungeissa pommitusten ja maaseudulla liikekannallepanon takia. Kuitenkaan kirjastojen toiminta ei kokonaan loppunut talvisodan aikana. Kirjastoja tarvittiin erityisen kipeästi siksi, että koulut olivat talvisodan aikaan suljettuina. Niinpä pidettiin aiempaa tärkeämpänä, että myös lapset saivat käyttää kunnallisia kirjastoja. (Mäkinen, I. 2009b, s. 317–318.)

Vaikka talvisota aiheutti kirjastoille suuria menetyksiä, ei pommituksissa tuhoutunut kokonaan yhtään kunnallista kirjastoa (emt., s. 318). Jatkosodassa ei oltu yhtä onnekkaita, vaan monet kirjastot kokivat vakavia tuhoja tai tuhoutuivat kokonaan pommituksissa. Helmikuun suurpommituksissa 1944 Helsingin pääkirjasto ja Kallion kirjasto vaurioituivat ja Vallilan kirjasto tuhoutui. Myös Valtion kirjastotoimisto vaurioitui pommituksissa. Pohjois-Suomessa perääntyvät saksalaisjoukot tuhosivat kirjastoja syksyllä 1944. (Emt. 328–335.)

Sota-aika aiheutti paljon vaikeuksia kirjastoille. Epävarmuus, pommitukset, säästötoimet, liikekannallepano ja taistelut vaikuttivat kirjastojen käyttöön, ja sekä kirjastojen määrä että kirjavarat kokivat romahduksia. Kirjastot eivät kyenneet hankkimaan uusia kirjoja tarpeeksi vastatakseen kasvaneeseen kirjallisuuden kysyntään. Niinpä kirjastojen käyttö laski samaan aikaan kuin ihmiset lukivat enemmän kuin koskaan ennen. (Emt., s. 349.)

Erikoisen luvun Suomen kirjastohistoriassa muodostavat sotavuosia seuranneet kirjapoistot. Vuosina 1944–1946 kirjastoista poistettiin yli 1700 nimekettä neuvostovastaista kirjallisuutta. Kehotus kirjapoistoihin välitettiin kirjastoille Valtion kirjastotoimiston kautta. Ohjeissa ei annettu tarkkaa kuvausta poistettavasta materiaalista eikä poistojen käsittelystä, vaan kirjastoja kehoitettiin vain poistamaan yleisön ulottuvilta kirjallisuus, joka saattaisi vaikuttaa kielteisesti Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin. Aluksi kirjastot poistivat kirjoja laiskasti. Kesällä 1945 Liittoutuneiden valvontakomissio löysi syrjään pantua materiaalia lukitsemattomasta kaapista Rauman kirjastosta, jolloin Neuvostoliiton lähetystön poliittinen neuvos Orlov lähetti opetusministerille huomautuskirjeen kirjalistoineen. Tämän jälkeen ohjeet kirjastoille tarkentuivat ja sävy tiukkeni. (Emt., s. 344–349.)

1950-lukua on tavattu kutsua ”*odotuksen vuosikymmeneksi*”, koska silloin odotettiin kiihkeästi uutta kirjastolakia. Odotukset pettivät kerran toisensa jälkeen, ja uusi laki saatiin vasta vuonna 1961. Kuitenkin lainausluvuilla mitattuna 1950-luku oli menestyksekkäs vuosikymmen yleisille kirjastoille. Sotavuosien lukemisinnostus ei osoittanut hiipumista, ja yhä uudet kansanryhmät pääsivät lukemisharrastuksen makuun. Käännöskirjallisuus monipuolistui ja suomenkielisen kirjallisuuden tarjonta lisääntyi. (Mäkinen, I. 2009a, s. 355–356.)

Uutta kirjastolakia pohjustettiin jo vuonna 1950 Komiteanmietinnössä. Komiteanmietintö rinnasti kirjastot kouluun: sen mukaan kirjastopalveluiden järjestämisestä olisi tehtävä kunnille pakollista. Osa Komiteanmietinnön ehdotuksista toteutui vuoden 1961 kirjastolaissa, seuraavan vuoden kirjastoasetuksessa ja muissa säädöksissä, mutta suurelta osalta mietintö ei ollut enää ajankohtainen 1960-luvulle tultaessa. Esimerkiksi kirjastopakon tilalle tulivat normit ja kirjastosuunnitteluohjelmat, ja 1950-luvun lopulla jokaisessa kunnassa toimi vähintään yksi kirjasto ilman lain asettamaa pakkoa. 1950-luvulla valtion valvonnan ja ohjauksen osuus lisääntyi. Tilakysymyksiin kiinnitettiin runsaasti huomiota. Kirjastoalan koulutus lisääntyi voimakkaasti.

Valtion kirjastotarkastajat myös tiedottivat ja levittivät informaatiota ahkerasti lehtikirjoitusten, esitelmien ja puheiden muodossa. Odotuksen vuosikymmen oli lopulta myös kehityksen vuosikymmen. (Järvelin 2009, s. 369–376.)

1950-luvulla tehtiin myös ratkaisu lasten kirjastopalvelujen järjestämisestä. Komiteanmietintö vuodelta 1950 esitti selkeän linjanvedon lasten palvelemisesta yleisissä kirjastoissa. Mietinnön mukaan kaikkiin yleisiin kirjastoihin olisi perustettava lasten- ja nuortenosasto. Lisäksi kouluissa pitäisi olla oppilaskirjasto. Yleisten kirjastojen pitäisi huolehtia lasten- ja nuortenkirjallisuuden saatavuudesta, ja vastaisuudessa lapset ja nuoret olisi saatettava yleisten kirjastojen asiakkaiksi. Kirjastontarkastajien kertomuksista on luettavissa, että kirjastontarkastajat ahkeroivat kovasti saattaakseen lasten ja nuorten kirjastopalvelut hyvälle tasolle yleisissä kirjastoissa. Lapsiasiakkaiden määrä kasvoikin huikeasti 1950-luvulla, kun kouluikäisiksi kasvaneet suuret ikäluokat tulvivat kirjastoihin. Ilkka Mäkisen mukaan juuri 1950-luvulla yleisistä kirjastoista tuli yleisiä myös eri ikäryhmien suhteen. (Mäkinen, I. 2009a, s. 361–365.)

2.2 Kirjastoseuran ja Kirjastolehden varhaishistoriaa

Suomen kirjastoseura perustettiin vuonna 1910. Kirjastoseuran perustamisen yhteydessä lopetettiin Suomen Kirjastonhoitajain Liitto, joka oli toiminut vuodesta 1908. Aiemmin kirjastoasiaa oli ajanut Kansanvalistusseura. Kirjastoseuran tarkoituksena oli yhteistoiminnan aikaansaaminen kirjastoasioista kiinnostuneiden kesken, toiminta kirjastojen eduksi ja kirjastonhoitajien ammattitaidon kohentaminen. Kirjastoseuran ja Kansanvalistusseuran välit olivat läheiset. (Koski, P. 1985, s. 11–15.)

Kirjastolehti alkoi ilmestyä vuonna 1908. Ensimmäiset vuodet *Kirjastolehteä* julkaisi Kansanvalistusseura, ja sen ohjelmana oli kansankirjastoasia ja kansanvalistuksen palveleminen. Kirjastoseuran haltuun *Kirjastolehti* siirrettiin vuoden 1911 lopulla. Julkaisijan vaihdos ei juuri

vaikuttanut *Kirjastolehden* sisältöön, sillä toimituksessa ei tapahtunut merkittäviä muutoksia. Painotukset kuitenkin muuttuivat. Uudeksi tavoitteeksi otettiin kirjastotyön edistäminen, ja kansanvalistusaiheet jäivät vähemmälle huomiolle. 1910-luvun puolivälissä Kirjastoseuran ja Kansanvalistusseuran välit viilenivät, ja tämä vaikutti myös *Kirjastolehden* linjaan. (Emt., s. 31–33.)

Kirjastolehti kamppaili alusta asti taloudellisten vaikeuksien kanssa, ja vuonna 1921 lehti täytyi liittää Kansanvalistusseuran julkaisemaan *Kansanvalistukseen* (Emt., s. 31–32). Uuden lehden nimeksi tuli tasapuolisesti *Kansanvalistus ja Kirjastolehti*, ja tarkoituksena olikin jakaa niin palstatila kuin voitot ja tappiot tasan. Käytännössä tämä tarkoitti tappioiden jakamista. Kirjastoseurassa oman lehden menetys koettiin kipeänä, ja siihen palaamista pohdittiin 1930-luvun alusta asti. Suunnitelma oman lehden julkaisemisesta kustannusarvioineen tehtiin juuri ennen sotaa. Suunnitelma sai kuitenkin jäädä odottamaan parempia aikoja. (Emt., s. 73–74.)

1940-luvulla *Kansanvalistus ja Kirjastolehden* sisällön painopiste alkoi olla kirjastoasian puolella. Myös tilaajissa kirjastoväki oli enemmistönä. Kuitenkaan kirjastoalankaan lukijat eivät tunteneet lehteä omakseen, joten oman lehden julkaiseminen kävi ajankohtaiseksi. Itsenäisen lehden julkaiseminen oli Kirjastoseurassa esillä koko 1940-luvun, ja vuonna 1948 Kirjastoseura alkoi jälleen julkaista itsenäistä *Kirjastolehteä*. *Kansanvalistuksesta* eroaminen sujui sopuisasti, kenties siksi, ettei yhteinen lehti ollut palvellut erityisen hyvin kumpaakaan osapuolta. (Emt., s. 106–107.)

Kansanvalistus ja Kirjastolehden päätoimittajina toimivat 1940-luvulla Kansanvalistusseuran puolesta Niilo Liakka ja Wiljo Mikkonen ja Kirjastoseuran puolesta Helle Kannila. Kannila jatkoi päätoimittajana myös itsenäisessä *Kirjastolehdessä* aina vuoteen 1967 asti. (Koski, P. 1985, s. 106–107; Mäkinen, I. 2008, s. 15.)

2.3 Lasten- ja nuortenkirjallisuuden murros

Suomalaisen lastenkirjallisuuden synty sijoitetaan tavallisesti 1800-luvun puolivälin paikkeille, sillä silloin ilmestyi paljon tärkeitä suomennoksia: vuonna 1847 *Viron satuja*, *Genoveeva* ja Daniel Defoen *Robinson Crusoe* ja vuonna 1848 Grimmin, Andersenin ja Topeliuksen satuja. Eero Salmelaisen *Suomen kansan satujen ja tarinoiden* ilmestyminen alkoi vuonna 1852. Ennen 1850-lukua Suomessa ilmestyi vain 101 lapsille ja nuorille suunnattua kirjaa, ja näistä vain 26 oli suomenkielisiä. (Kuivasmäki 2007, s. 280; Kurki-Suonio 1966, s. 9.)

Käännöskirjallisuudella oli Suomen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehitykselle suuri merkitys. Vuosina 1851–1899 ilmestyneestä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta neljä viidesosaa oli käännöskirjallisuutta. Enimmäkseen 1800-luvun käännöskirjallisuus oli vielä opettavaista, kristillistä ja puhdashenkistä. Eniten käännettiin saksasta, mutta jonkin verran suomennettiin myös englannin- ja ruotsinkielistä kirjallisuutta. Vaikutteita siirtyi myös Suomesta Ruotsiin: Z. Topeliuksen tuotanto oli Ruotsissa suosittua. 1800-luvulla käännettiin monien merkittävien kirjailijoiden teoksia – Beecher-Stowea, Twainia, Kiplingiä, Verneä –, joista saatiin vaikutteita kotimaiseen tuotantoon. 1890-luvulta alkaen suomenkielisessä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa esteettiset painotukset alkoivat syrjäyttää puhdashenkistä opettavaisuutta. (Ihonen 2003, s. 16; Kuivasmäki 2007, s. 280–282.)

1900-luvun alkuun mennessä suomalainen lastenkirjallisuus oli jo vakiinnuttanut asemansa. Kansansatusovitelmiä rinnalla julkaistiin taidesatuja. 1800–1900-lukujen vaihteessa syntyivät myös tyttö- ja poikakirjagenret, kun lapsuuden ja aikuisuuden välinen aika pidentyi. Kiinnostus lasten- ja nuortenkirjallisuuden kustantamista kohtaan oli suuri: vuosisadan vaihteessa kustantamot perustivat runsaasti lastenkirjasarjoja, ja 1920-luvulla erilaisia lastenkirjasarjoja oli jopa parikymmentä. Aluksi sarjat koostuivat pääosin käännöskirjallisuudesta, mutta kotimaisten teosten osuus kasvoi 1920-luvulle tultaessa. (Huhtala 2003, s. 39–40; Manninen 1966, s. 33.)

1920–1930-luvuilla huolestuttiin viihdekirjallisuuden vaaroista. Lukemistotyyppiset lehdet saavuttivat suurta suosiota lukijoiden keskuudessa, ja tällaisen jännitys- ja rakkausviihteen pelättiin huonontavan lasten ja nuorten lukutottumuksia. Lasten- ja nuortenkirjallisuudelle alettiin esittää laatuvaatimuksia, mutta sitä pidettiin edelleenkin aikuisten kirjallisuudelle alisteisena. (Heikkilä-Halttunen 2000, s. 77–78.)

Sotavuosina 1939–1945 lasten- ja nuortenkirjallisuudesta ei juurikaan käyty keskustelua. Sota lisäsi kustannustoimintaa, ja uusia voittoa tavoittelevia kustantamoita ilmestyi markkinoille. Kirjoja ei säännöstelty, ja kun juuri muutakaan ajanvietettä ei ollut, lisääntyi lukeminen. Raskaissa olosuhteissa kirjallisuuden viihdyttävä puoli korostui, ja eskapistisesta lukemisesta tuli suvaitumpaa. Sodalla oli siis liberalisoiva vaikutus lukemiseen. (Heikkilä-Halttunen 2000, s. 79; Heikkilä-Halttunen 2004, s. 226; Mäkinen, I. 2004b, s. 234.)

Sodan päätyttyä lastenkirjallisuusaiheinen kirjoittelu vilkastui. Kirjallisuudella oli merkittävä tehtävä sodasta toipuvassa Suomessa, ja erityistä huomiota kiinnitettiin nuorisoon. 1950-luvusta tulikin lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoitumisen aikaa. Vuonna 1951 Eila Pennasen poleeminen artikkeli *Nuorisonkirjallisuus hakoteillä?* avasi keskustelun lasten- ja nuortenkirjallisuuden esteettisestä tasosta.² (Heikkilä-Halttunen 2000, s. 78–81.)

Kirjoituksessaan Pennanen moittii lasten- ja nuortenkirjallisuutta viihteelliseksi ja laskelmoivaksi. Pennasen mukaan suurin osa lasten- ja nuortenkirjallisuudesta on silkkaa ajanvietekirjallisuutta, jonka tuotantoa ei ohjaa taiteellinen kunnianhimo. Pennasen mielestä esteettistä korkeatasoisuutta uhkaavat toisaalta moraalisen puhtauden vaatimukset, toisaalta liiallinen jännityksen tavoittelu. Pennanen yhdistää ajanvietekirjallisuuteen keinotekoisuuden, laskelmoinnin ja pinnallisuuden. Toisaalta lasten- ja nuortenkirjallisuutta vaivaa myös opettavaisuus ja turha varovaisuus. Pennasen

² Pennasen artikkelin lukemista suositeltiin kirjastonhoitajille *Kirjastolehden* numerossa (3) 1951 (ks. *Nuorisonkirjallisuus hakoteillä?* 1951, s. 72).

mukaan ajanvietekirjallisuuden lukeminen antaa valheellisen kuvan todellisuudesta, turmelee lukijan kirjallisen maun ja ”vähentää hänen mahdollisuuksiaan selviytyä yhteiskunnallisessa kamppailussa”. Ratkaisuna ”nuorisonkirjallisuusongelmiin” Pennanen vaatii ankaraa arvostelua ja taiteellisen korkeatasoisuuden vaatimusta lasten- ja nuortenkirjallisuudelle. Esimerkkeinä hyvän nuorisonkirjallisuuden kirjoittajista Pennanen mainitsee mm. Anni Swanin, Z. Topeliuksen, Mark Twainin ja Rudyard Kiplingin. (Pennanen 1951, s. 5–8.)

Lasten- ja nuortenkirjakritiikin ammattimaistuminen, apurahajärjestelmän paraneminen ja palkintojen yleistyminen vaikuttivat kaikki osaltaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden tason kohentumiseen 1950-luvulla. Suurten ikäluokkien lukuhalu ja lisääntynyt vauraus paransivat lasten- ja nuortenkirjallisuuden kustantamisen kannattavuutta. Niinpä kustantamot panostivat lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Myös kirjallinen eliitti kiinnostui lasten- ja nuortenkirjallisuudesta, ja lasten- ja nuortenkirjallisuuden hyväksyminen osaksi kirjallisuusinstituutiota käynnistyi. Kirjallisella eliitillä oli kuitenkin selkeästi erilaiset arvot kuin lasten- ja nuortenkirjallisuuden sisäkentällä toimivilla. (Heikkilä-Halttunen 2000, s. 421–425.)

Heikkilä-Halttunen jakaa 1950-luvun lasten- ja nuortenkirjailijat kolmeen eri ryhmään. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden sisäkentällä toimivat vanhoilliset kirjailijat jatkoivat lasten- ja nuortenkirjallisuuden perinteitä. Myötäilijät yhdistivät perinteiseen kerrontaan uusia piirteitä ja olivat siksi sekä sisä- että ulkokentän hyväksymiä. Sen sijaan aikuistenkirjallisuudessa debytoineet uudistajat, jotka toivat lasten- ja nuortenkirjallisuuteen modernismin, sisäkenttä torjui yksituumaisesti. (Emt., s. 426.)

Heikkilä-Halttusen mukaan nimenomaan moderneja tyylipiirteitä sisältänyt lasten- ja nuortenkirjallisuus vauhditti hierarkioiden purkamista ja lasten- ja nuortenkirjallisuuden hyväksymistä osaksi kirjallisuuden kaanonin. Monet tunnetut modernistit julkaisivat myös lasten- ja nuortenkirjallisuutta 1950-luvulla, esimerkiksi Kirsi Kunnas, Iris Kähäri, Aila Meriluoto ja Oiva

Paloheimo. Lastenkirjallisuus oli arvostetumpaa kuin nuortenkirjallisuus, johon lyötiin vielä usein ajanvietekirjallisuuden leima. (Emt., s. 427–428.)

Myös nuortenkirjallisuus oli murroksessa 1950-luvulla. Amerikkalaisen nuorisokulttuurin rantautuminen Suomeen ja sodanaikaisten ihanteiden väistyminen johtivat nuortenkirjallisuuden uudistumiseen. Tyttökirjallisuus modernisoitui jo 1950-luvulla, kun taas pojille suunnattu kirjallisuus pysyi vielä tutuissa seikkailuaiheissa. 1940–1950-lukujen taitteessa myös sarjakuvalehdet tulivat Suomeen. *Aku Ankka* alkoi ilmestyä vuonna 1951. Sen lisäksi Suomessa luettiin sota- ja lännensarjoja kuten *Tex Willeriä* ja *Korkeajännitystä*. Sarjakuvat herättivät jonkin verran pahennusta, mutta Suomessa sarjakuvakeskustelu ei johtanut itsesensuuriin eikä vaikuttanut lainsäädäntöön. Keskustelu sarjakuvien vaarallisuudesta laantui suhteellisen nopeasti. (Heikkilä-Halttunen 2006, s. 180–186; Hänninen 2006, s. 119–131.)

3 Lapsuus

Tutkielmani kysymyksenasettelu vaatii, ettei lapsuutta hyväksytä luonnollisena käsitteenä. On välttämätöntä esittää kysymys, mitä halutaan sanoa, kun puhutaan lapsuudesta. Tässä luvussa pyrin toisaalta problematisoimaan lapsuuden käsitteen, toisaalta esittelemään mahdollisia tulkintoja lapsuuden olemuksesta ja erilaisia näkökulmia lapsuuden käsitteen muotoutumiseen.

Eri tieteenaloilla lapsuutta lähestytään erilaisista lähtökohdista. Alaluvussa 3.1 käydään suppeasti läpi tutkielmani kannalta tärkeimpien lapsuutta käsittelevien tieteenalojen lapsuuskäsitysten lähtökohdat. Lapsuuden historian tutkimuksessa käytyjä kiistoja lapsuuden olemuksesta käsitellään yksityiskohtaisesti alaluvussa 3.2. 1940–1950-luvulla lapsuus oli noussut ennennäkemättömän mielenkiinnon kohteeksi. 1900-luvun puolivälin modernin lapsuuden taustaan paneudutaan alaluvussa 3.3. Lasten kirjastopalvelut ovat aikuisten suunnittelempia ja toteuttamia, joten lapsi-aikuissuhteiden dynamiikan ymmärtäminen on tutkielmani kannalta myös tärkeää. Alaluvussa 3.4

esittelen yhden mahdollisen tavan lähestyä lapsuuteen liittyviä valtakysymyksiä.

3.1 Lapsuus eri tieteenaloilla

Mitä tarkoittaa lapsuus? Sanakirjamääritelmä vaikuttaa yksiselitteiseltä: lapsuus on ”*ihmisen ensimmäinen ikäkausi syntymästä murrosikään*” (*Suomen kielen perussanakirja*, s. 25). Tuskin kukaan kiistää biologisen lapsuuden todellisuutta: kaikki ihmiset syntyvät lapsina. Näkemykset hajoavat enemmän, kun pyritään määrittelemään, mitä lapsuus pitää sisällään. Selvää on, että lapsuudella on myös historiallisesti ja kulttuurisesti muuttuva puolensa. Eri tieteenaloilla lapsuutta lähestytään erilaisista lähtökohdista. Siksi tuntuu luontevalta, että käsitykset lapsuudesta ja lapsen olemuksesta vaihtelevat tieteenaloittain. Kuitenkin myös tieteenalojen sisällä käydään kiistoja lapsuuden todellisesta olemuksesta. Tilannetta hämmentää entisestään se, että keskusteluissa lapsuudesta ihanteet ja todellisuus menevät helposti sekaisin. Käsityksestä lapsen olemuksesta tulee normi, johon kaikkien lasten vaaditaan sopeutuvan. Toisaalta tietynlainen lapsuuden ihanne saattaa rajoittaa havaintoja todellisten lasten todellisista lapsuuksista. (Kalliala 2008, s. 15; Onnismaa 2002, s. 8; Puttonen 1998.)

Biologisen ja kulttuurisen lapsuuden välinen rajankäynti on väistämätöntä kaikessa lapsuuteen liittyvässä tutkimuksessa. Lapsuuteen liitetyt kulttuuriset käsitykset vaikuttavat siihen, miten biologinen lapsi määritellään ja kohdataan. Toisaalta kulttuurintutkija on lapsuuden biologisesta todellisuudesta pääsemättömissä. Toisinaan ristiriita pyritään ratkaisemaan erottamalla toisistaan lapsen ja lapsuuden tutkimus. Esimerkiksi lastentautioppi tuskin hyötyisi lapsuuden konstruktoiden tutkimuksesta, siinä tutkitaan enemmän lasta kuin lapsuutta. Usein raja on kuitenkin häilyvämpi. Voi myös olettaa, että kaikilla lapsiin tai lapsuuteen liittyvillä tieteenaloilla on oma kulttuurisesti muotoutunut lapsikäsitteensä. Aihealueet myös vaikuttavat toisiinsa voimakkaasti. Käsityksemme lapsuudesta vaikuttaa lapsipoliittisiin päätöksiin, jotka muovaavat lasten elinolosuhteita. Lapsista

saatu uusi tieto taas muokkaa jatkuvasti käsityksiämme lapsuudesta. (Cunningham 1995, s. 1–2; Onnismaa 2002, s. 8–19; Prout & James 1997, s. 7–8.)

Kehityopsykologia on kenties voimakkaimmin lapsuuskäsityksiin vaikuttanut tieteenala. Kehityopsykologian lapsikuvalle on tyypillistä keskeneräisyys: lasta tarkastellaan ennen kaikkea lapsuuden kehitysprosessin kautta. Kehityopsykologia syntyi 1800–1900-lukujen vaihteessa positivismiin innoittamana. Toisaalta sen syntyyn vaikutti myös uusi käsitys lapsista, joka nosti lapset ennennäkemättömän tieteellisen mielenkiinnon kohteeksi. Kehityopsykologia pyrkii määrittelemään lapsen kehityksen vaiheet ja niiden suhteen kronologiseen ikään. Kehityopsykologiaa on syytetty determinismistä ja liiallisen painon asettamisesta kronologiselle iälle. (James & James 2008, s. 46–48; Onnismaa 2002, s. 11–12.)

Lapsen kasvatuksen tavoitteena on toimintakykyinen aikuinen, joten on luontevaa, että myös kasvatustieteen lapsikäsitelyssä painottuu tulevaisuus. Kasvatustiede on normatiivista ja heijastaa käsitystä siitä, millainen on hyvä ihminen. Koska kasvatuksen tavoitteena on muovata lasten käytöstä, voi sitä pitää aikuislähtöisenä toimintana. Nykyään lapsen rooli nähdään kasvatustieteessä entistä aktiivisempana, ja lapsilähtöisestä kasvatuksesta on tullut vallitseva ihanne. Tästä huolimatta on syytä muistaa, että lapsen ja aikuisen suhde on aina epäsymmetrinen: aikuisella on valta, ja tätä valtaa hän käyttää jopa silloin, kun näennäisesti pidättäytyy kasvatuksesta. (Kalliala 2008, s. 19–25; Onnismaa 2002, s. 13–14.)

Lapsuuden historian tutkimuksessa on käsitelty paljon ristiriitaa todellisten lasten ja lapsuuden ideoiden välillä. Lapsuuden historian kokonaisesityksistä voidaan erottaa kolme suurta kertomusta, joiden kulkuun käsitykset lapsuudesta ja lasten olemuksesta vaikuttavat selvästi. Philippe Ariès yhdistää modernin lapsuuden synnyn lasten valtapiiriin kutistumiseen. Hänen mukaansa lasten itsemääräämisoikeus on kaventunut, kun lapset on irrotettu yhteiskunnasta omaan erilliseen maailmaansa. Lapsuuden historia on siis kertomus taantumuksesta, jossa lasten riippuvuus

aikuisista lisääntyä ja vapaus vähenee. Lloyd deMause näkee saman kehityksen edistyskertomuksena. Hänen mukaansa lapsikeskeinen perhe ja vanhemmuus ovat kehittyneet vastaamaan lasten todellisia tarpeita, ja menneisyyden lapsuutta leimaavat laiminlyönti ja kärsimys. Moderni lapsuus edustaa kehityksen korkeinta astetta, jossa lapsilla on enemmän oikeuksia kuin koskaan aiemmin.³ Kolmas, Neil Postmaniin yhdistetty kertomus esittää, että lapsuuden ja aikuisuuden raja on parhaillaan hämärtyvässä ja lapsuus lyhenemässä tai katoamassa. (Alanen & Bardy 1990, s. 9–10; Onnismaa 2002, s. 8; Pulma 1992, s. 52–54.)

Lasten oikeudet voidaan jakaa suojeluun ja autonomiaan tähtääviin oikeuksiin. Siinä missä ihmisoikeudet korostavat autonomiaa ja itsemääräämistä, lasten oikeudet ovat painottuneet suojeluun. (Alanen & Bardy 1990, s. 63–66.) Ariès'n ja deMausen kertomukset lapsuuden historiasta eroavat eniten juuri siinä, millaisen painon ne asettavat lasten erilaisille oikeuksille: Ariès'n tulkinnassa lapsuuden historiasta painottuu lasten itsemääräämisoikeuden väheneminen, kun taas deMause tarkastelee samaa prosessia lasten suojelun näkökulmasta.

Jännite yhteiskunnan marginaaliin sysätyn ja vallasta ja itsemääräämisoikeudesta riistetyn lapsen sekä aikuisten suojeleman, turvatun ja huolehditun lapsen välillä on lapsuuden tutkimuksen perusongelma. Sama jännite on nähtävissä myös lapsuuden sosiologiassa. Sosiologian piirissä lapsuutta on perinteisesti tutkittu lapsen sosialisointia, yhteiskuntaan sopeutumista, näkökulmasta. Yhteiskunnan jäsenyys saavutetaan vasta sosialisointiprosessin päätyttyä. Näkökulma siirtää lapsen arvon tulevaisuuteen: tärkeätä on sopeutunut aikuinen, ei lapsi tässä ja nyt. William Corsaron mukaan sosialisointiteoriat voidaan jakaa deterministisiin ja konstruktivistisiin. Perinteiset deterministiset sosialisointiteoriat näkevät sosialisointiprosessin lineaarisena, vaihe vaiheelta etenevänä ja lapsen passiivisena olentona, joka aikuisten toimesta sopeutetaan yhteiskuntaan. Sen sijaan konstruktivistinen suuntaus näkee lapsen aktiivisena toimijana, joka vaikuttaa monin tavoin

³ Ariès'n ja deMausen teorioihin palataan syvällisemmin seuraavassa alaluvussa.

kasvuympäristöönsä. (Corsaro 1997, s. 8–27; Onnismaa 2002, s. 13.)

Konstruktivistit Gunilla Dahlberg, Peter Moss ja Alan Pence väittävät modernin projektin (*”project of modernity”*) luoneen köyhän lapsen konstruktion: käsityksen lapsesta heikkona, passiivisena, kehittymättömänä ja riippuvaisena aikuisista. Köyhän lapsen postmoderniksi vastineeksi he nostavat rikkaan lapsen. Metafora tarkoittaa lapsen näkemistä kompetenttina, aktiivisena ja itsenäisenä toimijana. Käsitys kompetentista lapsesta painottaa erityisesti lasten keskinäisiä suhteita ja asettaa aikuiset passiiviseen rooliin. (Kalliala 2008, s. 12–15; Onnismaa 2002, s. 14–19.) Suomessa lapsuuden sosiologian konstruktivistista suuntausta edustaa mm. Harriet Strandell, joka on tutkinut päiväkotilasten sosiaalista elämää ja koululaisten valvottua vapaa-aikaa (Strandell 1995 ja 2012).

Konstruktivistinen näkemys kompetentista lapsesta on saanut myös paljon kritiikkiä osakseen. Juha Siltalan (1999, s. 388) mukaan konstruktivismi *”pilkkaa lasten tarvitsevuutta pitämällä sitä holhousvaltion diskursiivisena konstruktiona”*. Siltala syyttää konstruktivismin postmoderneja ihanteita siitä, että ne syrjäyttävät lapsen tarpeet. Kompetentin ja itsestään vastuuta kantavan lapsen kuvan avulla päiväkotien resurssipulasta tulee hyve. Päiväkotilasten ja henkilökunnan vuorovaikutusta tutkinut Marjatta Kalliala viittaa tanskalaiseen Jan Kampmaniin, jonka mukaan käsityksiä lasten lisääntyneestä kompetenssista eivät tue sen enempää tutkimustulokset kuin arkihavainnotkaan. Kyse on uudesta lapsuusihanteesta ja normaaliuden määrittämisestä. Kompetentin lapsen kuva ei kerrokaan lapsesta itsestään, vaan siitä, millainen lapsen pitäisi aikuisten mielestä olla. Kallialan mukaan Suomen julkisessa keskustelussa näkyy selvästi vaikeus yhdistää osaavan ja tarvitsevan lapsen kuvat toisiinsa. Kuitenkin on ilmeistä, että lapsuuteen sisältyy molemmat puolet. Lapsi-aikuissuhteiden epäsymmetrisyys pitäisi muistaa lapsen kompetenssia määriteltäessä. Aikuinen voi halutessaan vetäytyä kontaktista lapsen kanssa, mutta koska lapsen selviytyminen riippuu aikuisista, ei lapsella ole samaa mahdollisuutta. (Kalliala 2008,

s. 15–19; Siltala 1999, s. 387–389.)

Artikkelissaan lapsuuden sosiologian vaiheista Suomessa Harriet Strandell väittää, että 2000-luvulla kompetenssin käsite viittaa jälleen tulevaisuuteen, ja lasta lähestytään tulevana aikuisena. 1980–1990-luvun lapsen toimijuutta korostava tutkimus vaihtui laman ja lapsiperheiden hyvinvointipalveluihin kohdistuneiden säästötoimien myötä ongelma- ja politiikkapainotteiseksi. Näkökulmaan vaikutti myös YK:n lasten oikeuksien sopimuksen ratifiointi vuonna 1991. Globalisaatio on muuttanut käsitystä hyvästä lapsuudesta yhä enemmän keskieuroopalaisten ja angloamerikkalaisten ihanteiden mukaiseksi. Samaan aikaan Suomen agraarisesta perinteestä kummunut käsitys lapsesta pärjäävänä ja osaavana on jäänyt historian hämärään. Nykyään painotetaan riskiä, hallintaa ja varhaista puuttumista, ja painotus kaventaa lasten liikkumavaraa ja osallisuutta yhteiskunnassa. (Strandell 2010, s. 172–175.)

3.2 Lapsuuden historian suuret kertomukset

Lapsuuden käsitettä problematisoivissa teksteissä on yleensä tapana viitata Philippe Ariès'n teokseen *Centuries of childhood*, enkä näe syytä tehdä poikkeusta. Vaikka teoksen esittämät näkemykset lapsuuden historiasta on kiistetty useaan otteeseen, on Ariès'n asema klassikkona kiistaton. Ariès on saanut kunnian lapsuuden käsitteen historiallisuuden keksimisestä, ja *Centuries of childhood* on innoittanut lapsuuden tutkimukseen niin historian tutkimuksessa kuin yhteiskuntatieteissäkin. Lapsuuden tutkimuksessa Ariès'ltä on mahdotonta välttyä: vaikka Ariès'n teokseen ei suoraan viitattaisikaan, otetaan kuitenkin kantaa hänen teoksensa aloittamaan keskusteluun. (Alanen 1990, s. 12–14; Cunningham 1995, s. 7–8; Pulma 1993, s. 82–83; Rahikainen 2005, s. 38; Rahikainen 2013, s. 84.)

Philippe Ariès'n *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* ilmestyi vuonna 1960 ja sen englanninkielinen käännös *Centuries of childhood* vuonna 1962 (Rahikainen 2005, s. 38). Ariès'n

teos tutkii lapsuuden ja perheen muutosta Ranskassa 1500–1800-lukujen välillä. Keskiajalla, väittää Ariès, ei lapsuuden ideaa tunnettu, vaan lapsuus erillisenä ja erityislaatuisena ajanjaksona on myöhemmän ajan keksintö. Lapsuuden erityisyyden tunnistaminen näkyy esimerkiksi tarpeessa eristää lapset aikuisista – vielä keskiajalla ei lasten eristämistä Ariès’n mukaan pidetty tarpeellisenä. Ariès painottaa, että lapsuuden käsite ja lasten kohtelu on erotettava toisistaan. Ariès’n väite ei siis tarkoita, ettei keskiajalla olisi rakastettu lapsia tai ettei lapsista huolehtiminen olisi tuottanut iloa ja huvitusta vanhemmille. Mutta *lapsuuden tunne* puuttui: noin 7-vuotiaista ylöspäin lapset elivät sekoittuneina aikuisiin, eikä lapsiin kohdistettuja tunteita tulkittu samanlaisessa erityisessä kontekstissa kuin uudella ajalla. (Ariès 1970, s. 128–133.)

Ariès’n mukaan muutos tapahtui kahdella taholla: perheessä ja koulussa. Uusia lapsuuden kuvia oli kaksi: toisaalta lapset herättivät hellyyttä ja liikutusta, toisaalta tunnistettiin lapsen heikkous ja suojelun tarve. (Emt., s. 329.) Lapset tunnistettiin erityisen tunteen piiriin kuuluvina olentoina; lapsen herättämä ihastus, kiintymys ja huvitus liitettiin luonnolliseksi osaksi lapsuuden kuvaa. Lapsen liikuttavasta olemuksesta ei tietenkään vallinnut yksimielisyyttä, vaan lapsiin kohdistettu ihastus herätti myös ärtymystä, mutta nämäkin reaktiot, huomauttaa Ariès, olivat reaktioita *lapseen*. Lopputulos oli sama ihastuneen vanhemman ja kättäisän lapsenvihaajan näkökulmasta: lapsen lapsimaisuus tunnistettiin ja sen eristämistä aikuismaailmasta pidettiin tarpeellisenä. (Emt., s. 129–131.)

Lapsen näkeminen heikkona, suojelua ja opastusta vaativana olentona oli puolestaan yhteydessä koulun muutokseen. Ariès’n mukaan keskiajalla koulu ei ollut erityisesti lasten paikka, eikä keskiaikaisessa koulussa pidetty tarpeellisenä erotella oppilaita iän perusteella. Kouluun meneminen merkitsi aikuisten maailmaan siirtymistä. (Emt., s. 150–154.)

1400-luvulta lähtien alkoi koulutus keskittyä nuorisoon, vaikka eri-ikäisten sekoittuminen koulussa jatkuikin pitkään. Modernia koulujärjestelmää määrittä kuri, ei niinkään alistumiseen tähtäävä kuin

moraalisen kehityksen väline. Vähitellen koulusta tuli paikka, jossa lapsia valvottiin, ohjattiin ja kasvatettiin – valmistettiin aikuismaailmaa varten. (Emt., s. 333–334.)

Hugh Cunninghamin (1995, s. 5) mukaan Ariès ei ollut ensimmäinen kirjoittaja, joka huomioi lapsuuden historiallisena konstruktiona, vaan Norbert Elias kytki lapsuuden ja aikuisuuden välisen välimatkan pitenemisen sivilisaatioprosessiin vuonna 1939 ilmestyneessä teoksessaan *Über den Prozess der Zivilisation*. Eliasin mukaan erot lasten ja aikuisten käyttäytymisessä ja psykologisessa rakenteessa kasvoivat sivilisaatioprosessin myötä. Vastaavasti Elias näkee länsimaisen yksilön kehityksessä lapsuudesta aikuisuuteen sivilisaatioprosessin pienoiskuvan. (Elias 1994, s. Xiii.)⁴

Kuitenkin vasta Ariès'n teos käynnisti keskustelun lapsuudesta historiallisena konstruktiona. Historiantutkimuksessa *Centuries of childhood* ei alkuun saavuttanut suurtakaan menestystä, mutta yhteiskuntatieteissä teos sai nopeasti vakiintuneen aseman. Ariès'n teos oli pitkään vaikutusvaltaisin lapsuuden historian esitys, ja 1970-luvulla alkanut innostus sosiaalihistoriaan tuotti Ariès'n näkemykselle lukuisia seuraajia. Lloyd deMausen toimittama artikkelikokoelma *The history of childhood*, Edward Shorterin *The making of modern family* ja Lawrence Stonen *The family, sex and marriage in England 1500–1800* jakavat Ariès'n käsityksen siitä, että lapsuuden olemus on historian kuluessa kokenut suuria muutoksia. Toisaalta näkemykset eroavat huomattavasti tuon muutoksen ajoittamisessa ja arvioinnissa. Siinä missä Ariès suhtautuu jokseenkin epäluuloisesti moderniin perheeseen, näkee etenkin deMause lapsuuden historian kehityksenä käsittämättömästä kurjuudesta keskiluokkaiseen idylliseen perheeseen. (Cunningham 1995, s. 8–13.)

Lloyd deMause vertaa lapsuuden historiaa painajaiseen, joka on vasta päättymässä. DeMausen

4 Kasvatustieteen piirissä ajatus yksilön ja ihmiskunnan kehityksen (ontogenian ja fylogenen) vastaavuudesta on ollut tyypillinen herbart-zilleriläisessä suuntauksessa (Bruhn 1985, s. 289). Mikael Soininen kuvaa kehityksen yhteneväisyyttä *Opetusopissaan*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1901: ”Tämä oppi perustuu siihen, että kaikkialla on olemassa yhtäläisyyttä lajin eli sukukunnan ja siihen kuuluvan yksilön välillä; yksilö läpikäy samantapaisen kehityksen kuin sukukunta kokonaisuudessaan on läpikäynyt, vaikka tietysti suuressa määrin lyhennetyssä muodossa. Tästä olettamuksesta on tehty se johtopäätös, että sopivin opetusaines nuorimmille oppilaille saadaan ihmiskunnan lapsuuden ajoilta, ja siitä edelleen kehittyvälle nuorisolle aina vastaavalta asteelta ihmiskunnan kehityksessä.” (Soininen 1931, s. 75–76.)

mukaan vanhemmat ovat reagoineet lapsiin kolmella eri tavalla: projisoimalla lapseen omaa alitajuntaansa, kääntämällä vanhemman ja lapsen roolit, jolloin lapsesta tulee hoivaaja ja aikuisesta hoivattava, tai reagoimalla empaattisesti lapsen tarpeisiin. Kaksi ensimmäistä ovat voineet myös yhdistyä, mikä selittää kaksijakoisen suhtautumisen lapseen toisaalta perisyntin saastuttamana, toisaalta rakastettavana ja hellittynä olentona. Empaattista suhtautumista lapsiin on esiintynyt 1700-luvulta lähtien, ja vasta 1900-luvulla lasten kohtelu on alkanut kunnolla inhimillistyä. (Cunningham 1995, s. 8–9; deMause 1974, s. 6–7; Pollock 1985, s. 8–9.)

DeMause tulkitsee lapsuuden historiaa yhtenä ja yhtenäisenä prosessina. DeMausen mukaan aiemmista lapsuuden historian esityksistä on puuttunut nimenomaan kokonaisnäkemys. DeMause esittää lapsuuden historian evoluutionomaisena kehitysprosessina, jossa muutoksen on mahdollistanut lapsi-vanhempisuhteiden uusiutuminen. DeMausen näkemyksen mukaan lapsuuden kehitys on ollut etenevää ja yksisuuntaista. Lapsuus on kulkenut kuuden erillisen kehitysvaiheen läpi lapsenmurhista auttavaan ja empaattiseen lapsi-vanhempisuhteeseen. Viimeistä vaihetta edustaa keskiluokkainen yhdysvaltalainen perheidylli. Lapsuuden historiaa deMause tulkitsee psykoanalyysin valossa. DeMause, toisin kuin Ariès, ei erota toisistaan lapsuuden ja lasten historiaa, vaan hänen tekstissään lapsuuden käsitteen ja lapsi-vanhempisuhteen tarinat sulautuvat toisiinsa. DeMausea lukiessa tuntuu välillä epäselvältä, kirjoittaako deMause lapsuuden, lasten, vanhempien, lastenkasvatuksen vai lapsiin kohdistuvan väkivallan historiaa. (DeMause 1974.)

Edward Shorterin *The making of modern family* esittää, että kiintymys vauvaikäisiin on modernin ajan tuote. Suuren lapsikuolleisuuden aikoina vanhempien on täytynyt suojella itseään lapsen kuoleman tuottamalta surulta, joten alle kaksivuotiaisiin lapsiin on suhtauduttu välinpitämättömästi. Shorter sijoittaa sentimentaalisen lapsisuhteen synnyn 1700-luvulle. Marjatta Rahikaisen mukaan Shorter itse mielsi itsensä Ariès'n seuraajaksi, mutta tuns Ariès'n tutkimuksen vain hyvin pinnallisesti. Sen sijaan Lawrence Stone suhtautui Ariès'n teokseen kriittisesti. Teoksessaan *The*

family, sex and marriage in England 1500–1800 Stone tarkastelee ydinperheen asteittaista kehitystä tiiviimpään suuntaan niin, että perheen sisäinen kiintymys on suunnattu aina vain pienemmälle alueelle. Stonen mukaan lapsi-vanhempi-suhteet alkoivat muuttua tunteiden ja kiintymyksen leimaamiksi 1600-luvun lopulla, ja hidas kehitys kohti lapsikeskeistä perhetyyppiä käynnistyi. (Cunningham 1995, s. 9–12; Rahikainen 2013, s. 83.)

DeMausen, Shorterin ja Stonen näkemykset lapsuuden historiasta etenevänä kehityksenä saivat pian kritiikkonsa. 1980-luvulla alettiin lapsuuden historian tutkimuksessa painottaa jatkuvuutta pikemminkin kuin muutoksia. Linda A. Pollockin *Forgotten children* kritisoi ankarasti sekä lapsuuden kurjuushistorioita että Ariès'n teosta. Pollockin mukaan lapsuuden historiassa pitäisi keskittyä ennemmin todellisiin lapsi-vanhempisuhteisiin kuin ideoiden tai käsitteiden historiaan. Tämän vuoksi lapsuuden historian tutkimuksessa olisi käytettävä primaarilähteitä kuten päiväkirjoja, eikä oletettava, että vaikkapa kasvatusoppaat heijastavat todellisten lasten todellisia oloja. Pollock itse nojaa yli neljänsadan päiväkirjan tuottamaan todistusaineistoon väittäessään, etteivät eurooppalaiset lapsi-vanhempisuhteet ole muuttuneet radikaalisti 1500–1900-lukujen välillä. Pollockin teos vetää tiukan rajan asenteiden ja käyttäytymisen välille, minkä seurauksena lapsuuden ja lasten tarinat erkanevat toisistaan. (Cunningham 1995, s. 13–15.)

Pollockin kritiikki deMausea ja muita lapsuuden kurjuushistorian kirjoittajia kohtaan lähtee kysymyksestä: *miksi* vanhemmat olisivat kohdelleet kaltoin jälkikasvuun? Pollock vetoaa kädellisten tutkimukseen väittäessään, että tietty määrä huolenpitoa ja kiintymystä on välttämätöntä lapsen normaalille kehitykselle. DeMausen huolettomasti esittämän epäilyksen, että menneisyyden lapset ovat saattaneet olla jälkeenjääneitä (ks. deMause 1974, s. 50), Pollock tyrmää ehdottomasti. (Pollock 1985, s. 33–43.)

Pollock ei hyväksy kasvatusoppaiden käyttämistä lähteenä lasten elämää tutkittaessa. Alemmat yhteiskuntaluokat tuskin lukivat kasvatusoppaita, ja on kyseenalaista, ovatko kasvatusoppaita

lukeneetkaan noudattaneet niiden ohjeita käytännössä. Matkakuvausten luomaa kuvaa lastenkasvatuksen käytännöistä Pollock pitää hieman luotettavampana, mutta huomauttaa, että kulttuurierojen tuomat ennakkoluulot vääristävät niiden antamaa kuvaa. Mm. Ariès'n käyttämää kuvallista todistusaineistoa lasten elämästä ja lapsuuden käsitteen muutoksista Pollock pitää täydellisen epäluotettavana. Muutokset kuvataiteen lapsikuvauksessa saattavat kertoa pikemminkin kuvataiteen kuin lapsuuden historiasta. (Emt. 1985, s. 43–48.)

Perheen ja lapsuuden jatkuvuutta ovat painottaneet myös lapsuuden historian demografiset suuntaukset. Demografisiin muutoksiin nojautuva perheen historia kiistää näkemyksen, että ydinperhe olisi syntynyt teollistumisen sivutuotteena. Mm. Stonen kuvaamaa suurta muutosta laajasta perhepiiristä tiiviiseen ydinperheeseen ei välttämättä olekaan tapahtunut, vaan ainakin Pohjois-Euroopassa perhe koko on ollut yleensä pieni ja ydinperhe tyypillisin perhemuoto. Perhestrategioita painottava tutkimus puolestaan on korostanut perheiden kykyä tehdä rationaalisia ratkaisuja olosuhteiden mukaan (esimerkiksi syntyvyyttä säätelemällä). Perhestrategioiden tutkimuksessa siis nousee esiin pikemminkin lapsen taloudellinen kuin sentimentaalinen arvo. (Cunningham 1995, s. 15–17.)

Marjatta Rahikaisen (2005, s. 38–40 ja 2013, s. 52) mukaan Ariès on joutunut useiden väärintulkintojen kohteeksi. Oman ongelmansa asettaa Ariès'n teoksen englanninnos, joka Rahikaisen mukaan on monessa suhteessa puutteellinen. Pahin puute käännöksessä on, että ranskan tunnetta, tietoisuutta, ajatusta, mielipidettä tai tunteellisuutta merkitsevä termi *sentiment* on käännetty ideaksi (idea) tai käsitteeksi (concept), ei tunteeksi. Lisäksi käännöksessä käytetään useita muitakin käsitteitä *sentiment*-sanon käännöksenä ilman mainittavaa johdonmukaisuutta. Kuitenkin Ariès sanoi kirjoittavansa nimenomaan *tunteiden historiaa* ja oli erittäin tarkka käyttämissään käsitteissä.

Ongelmia ovat tuottaneet myös Ariès'n seuraajien (esimerkiksi Shorterin ja deMausen)

suoraviivaiset tulkinnat lapsuuden historiasta. Rahikaisen mukaan lapsuuden historian surkeutta korostavilla näkemyksille oli sosiaalinen tilaus: kasvatusongelmien kanssa kamppailevat vanhemmat ja kasvattajat ottivat mielellään vastaan tiedon, että lapset voivat paremmin kuin koskaan aiemmin. Tämä selittää lapsuuden kurjuushistorioiden suosion, vaikka historiantutkijat pystyivät vaivattomasti osoittamaan teorioiden virheellisyyden. DeMausen ja muiden lapsuuden kurjuushistorian kirjoittajien myötä modernisaatioon kriittisesti suhtautuva *Centuries of childhood* sai uuden tulkinnan modernin elämänmuodon voittona pimeästä keskiajasta. Vaikka Ariès oli varovainen väitteissään, on hän osin saanut jakaa seuraajiensa saaman kritiikin. Historioitsijoiden voimakkaassa reaktiossa Arièn teokseen saattoi olla mukana myös ammattikateutta ja oman aseman suojelemista, sillä Ariès ei ollut ammattihistorioitsija. (Rahikainen 2005, s. 38–40 ja 2013, s. 90–92.)

Lasten historiaa eri aikakausilla on Ariès'n jälkeen paljon tutkittu, ja monet Ariès'n näkemyksistä on kyetty osoittamaan vääriksi. Ariès'n kunnianhimoista yritystä kirjoittaa modernin perheen ja lapsuuden monisatavuotinen historia ei kukaan ole jatkanut, eivätkä Ariès'n kriitikot ole tutkineet hitaita, aikakausirajat ylittäviä muutoksia. Demografisten muutosten yhteys tunteiden historiaan on edelleen tutkimaton aihe. Rahikaisen mukaan Ariès'n teos kuuluu ennen kaikkea yrityksiin ymmärtää modernin ihmisen syntyä ja kehitystä Norbert Elias ja Michel Foucault'n joukkoon, eikä sellaisena ole menettänyt ajankohtaisuuttaan. (Rahikainen 2005, s. 40–42.)

3.3 Moderni lapsuus

Hugh Cunninghamin (1995, s. 41) mukaan länsimaisten modernin lapsuuden ideologian juuret ovat renessanssissa, uskonpuhdistuksessa, valistuksessa ja romantiikassa. 1900-luvun puoleenväliin mennessä länsimaissa vallitsi varsin yhtenäinen käsitys lapsuuden oikeasta olemuksesta. Olennaisimmat piirteet lapsuuden ideologiassa ovat perheen korostaminen lapsen luonnollisena

kasvupaikkana, usko lapsuuden suureen merkitykseen yksilön kehityksessä ja lapsuuden tunnistaminen erityisenä ajanjaksona, jolla on omat etunsa ja oikeutensa. Cunningham sijoittaa modernin lapsuuden syntyvaiheet 1500-luvulle, koska silloin ensimmäiset lapsuuden ideologialle tunnusomaiset piirteet nousivat näkyviin.

Harry Hendrick on tutkinut lapsuuden erilaisia konstruktioita Isossa-Britanniassa 1800–1900-luvulla. Hendrickin mukaan vielä 1800-luvun alussa lapsuutta ei nähty universaalina, vaan lapsia erottavat sosiaaliset ja maantieteelliset tekijät hyväksyttiin luonnollisina. Myös Hendrick kytkee modernin lapsuuden universalisuuden ideaan: 1900-luvulle tultaessa lapsuus nähtiin yhä enemmän yhtenäisenä ja kaikille lapsille yhteisenä kokemuksena. Moderni lapsuus määritellään ja sitä säädelään sosiaalisesti, psykologisesti, lainsäädännöllisesti, lääketieteellisesti, kasvatuksellisesti ja poliittisesti, ja sille ominaista on läheinen suhde valtion ja perheen välillä. (Hendrick 1997, s. 34–36.)

Panu Pulma kytkee lapsuuden yhdenmukaistumisen lapsuuden instituutioiden lisääntymiseen. Suomessa lapsuuden yhdenmukaistamisesta ja institutionalisoitumisesta on huolehtinut ennen muuta kansakoulu. Koulunkäynnin yleistyminen alkoi kaupungeissa 1800-luvun loppupuolella. Oppivelvollisuuslaki tuli voimaan vuonna 1921. Tällöin erot kaupunkien ja maaseudun välillä olivat kuitenkin vielä suuret, eikä oppivelvollisuuslaki välittömästi koskenut kaikkia lapsia. Vasta 1930-luvulla oppivelvollisuus alkoi hiljalleen kattaa koko ikäluokan. (Pulma 1992, s. 53–55; Tuomaala 2004, s. 71–73.)

Länsimaiset kuvat lapsuudesta tuntuvat aina ottavan kantaa jännitteeseen perisyntyn ja lapsuuden perimmäisen viattomuuden välillä. Usko ihmisen synnynnäiseen langenneisuuteen kumpuaa kristillisestä traditiosta, ja vaikka ajatus lapsesta perisyntyn saastuttamana on käynyt kovin harvinaiseksi, on perisyntyn idea säilynyt monissa lapsuuden konstruktioissa. Kuvat lapsesta moraalisesti horjuvana, rikollisuuteen taipuvaisena tai muuten vaarallisena ovat kaukaisia

muunnoksia lapsesta perisynnin ilmentäjänä. Viattoman lapsen konstruktio taas on myöhempiä perua: vaikka jo John Locke vastusti perisynnin ideaa, kytketään ajatus lapsuudesta täydellisen viattomuuden aikana yleensä Jean-Jacques Rousseau'n *Émileen* (1762).

Uskonpuhdistuksella oli suuri vaikutus käsitykseen lapsesta perisynnin tahraamana. Koska protestanttisuus korostaa uskon merkitystä, ei kasteen yksinään katsottu riittävän pelastamaan lasta. Opetus ja kasvatus saivat siis suuren merkityksen: lapselle pitäisi ajoissa opettaa pelastuksen tärkeys. Ihmisen luontainen taipumus pahaan korostui lapsen hahmossa, sillä kehittymättömän lapsen ajateltiin olevan altis houkutuksille. 1500–1600-luvun protestanttisissa kasvatusoppaissa toistuvat viljelyyn tai eläintenkasvatukseen liittyvät metaforat, lastenkasvatus on rikkaruohojen kitkemistä tai hyvän kasvualustan varmistamista. Luonnostaan lapsi ei siis kasva hyvään. Koska perisynnin saastuttaman ihmisen tahto houkuttelee tätä pahaan, on lapsen tahto murrettava. (Cunningham 1995, s. 48–50.) Vaikka lapsuus perisynnin merkitsemänä ajanjaksona vaikuttaa nykyään kovin kaukaiselta ja eksoottiselta käsitykseltä, on se jättänyt runsaasti jälkiä myöhempiin lapsuuden konstruktioihin (Hendrick 1997, s. 36–39).

Käsitystä lapsesta perisynnin merkitsemänä olentona kritisoitiin 1680-luvulta lähtien, ja John Locken vuonna 1693 ilmestynyt *Some thoughts concerning education* hyökkäsi perisynnin ajatusta vastaan voimakkaasti. Locke näki lapset tyhjinä tauluina pikemminkin kuin luonnostaan pahaan taipuvaisina. (Hendrick 1997, s. 36–37.) Kuitenkin vasta Jean-Jacques Rousseau'n kasvatusopas *Émile* vuodelta 1762 nosti esiin lapsen ihmisen synnynnäisen hyvyyden kuvana. *Émile*ssä ihminen on luonnostaan hyvä, ja nimenomaan yhteiskuntaelämä johtaa turmelukseen. Koska lapsi ei vielä ole ehtinyt turmeltua, on lapsen luonnonmukaiseen kasvatukseen kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapsi on siis kytköksissä luontoon voimakkaammin kuin aikuinen. Toisaalta *Émile* myös tutkii, millainen on lapsen luonto. *Émile* nostaa siis esiin kysymyksen lapsuuden erityisestä luonteesta. Rousseau'n mukaan lapsuuden täytyy olla tarkoituksenmukainen, koska ihmiset eivät synny

aikuisina. Niinpä lasta olisi tarkasteltava lapsena, ei kehittymättömänä aikuisena. (Bardy 1996, s. 89–90.)

Koska Rousseau pitää lapselle tuhoisana nimenomaan yhteiskuntaa, pitäisi lapsi kasvattaa yksityisen piirissä, perheessä, ja lapsen kontakteja muihin ihmisiin rajoittaa. Kasvatuksen tarkoitus on tehdä ihmisestä autonominen⁵. Rousseau mukaan riippuvaisuus estää yksilön vapauden ja ihmisten välisen yhdenvertaisuuden. Vapaus taas voi ulottua vain niin pitkälle kuin ihmisen luonnolliset voimat. Niinpä lapsen olisikin opittava tyydyttämään itse omat tarpeensa. Luonnollinen lapsuus luo ihmisen ympärille suojaavan kehyksen, jonka ansiosta yhteiskuntaelämän repivät ristiriidat eivät voi tätä vahingoittaa. (Emt., s. 106–108.)

Paitsi luontoon, Rousseauin lapsi on läheisessä yhteydessä myös tunteisiin ja aisteihin. Tässä Rousseau asettui vastustamaan Lockeä, jolle lapsenkasvatus oli järkipäätä toimintaa. Rousseau mukaan järki on muiden sielunkykyjen tulos, eikä sitä siksi voi opettaa ennen aikojaan. Lapsi on kasvatettava lapsena, ja tämä tarkoittaa aistien ja tunteiden kouluttamista. (Emt., s. 98–101.)

Kuten Rousseauin luonnollinen lapsi, myös 1700–1800-lukujen vaihteessa syntynyt romantiikan lapsi on vahvasti kytköksissä luontoon ja tunteisiin. Hendrickin mukaan 1700-luvun rationalismin ja 1800-luvun teollistumisen puristuksissa lapsen hahmosta tuli kirjallisuuden romanttisessa liikkeessä merkittävä kadotetun tunteen ilmaisija. Romantiikan lapsi ilmentää kadotettua yhteyttä luontoon ja idyllistä menneisyyttä. Romantiikan ajalla myös Rousseaulta peritty viattoman lapsen käsite tuli vahvistettua. Lapsuus edusti paratiisillista, syntiinlankeemusta edeltävää, viattomuutta. Lapsen hahmoon yhdistettiin pyhyyttä, lapsen nähtiin olevan lähempänä Jumalaa kuin paatuneen aikuisen. Romantiikan näkemys lapsesta ei ollut ainoa ajalle tyypillinen: 1800-luvun alussa myös evankelismi vaikutti voimakkaasti. Romantiikan lapsi on tiukassa kontrastissa evankelismin

⁵ Tässä Rousseau puhuu nimenomaan poikalapsen kasvatuksesta. Koska Rousseauin mielestä sukupuolet ovat erilaiset, täytyy kasvatuksenkin olla erilaista tytöille ja pojille. Niinpä tyttöjen on opittava tyydyttämään muiden tarpeita. (Ks. Bardy 1996, s. 114–119; Rousseau 1933, s. 742.)

perisyntänsä tahraaman lapsikäsitteilyn kanssa. Hendrick jakaa romantiikan ajatuksen lapsen viattomuudesta kahteen eri vaikutteesta kummunkin osaan. William Blakeen yhdistetty lapsikäsite näkee lapsuuden viattomuuden lähteenä, joka pitäisi aikuisuudessakin säilyttää elävänä. Sen sijaan William Wordsworthin tuotannossa lapsuuden viattomuus on paratiisillinen tila, josta aikuiset on karkotettu. Aikuistuminen rinnastuu syntienlankeemukseen, ja aikuisuudesta käsin lapsuudesta tulee kadotettu – lapsuus on siis paratiisi, joka on aina jo menetetty. (Hendrick 1997, s. 37–38.)

Hugh Cunningham (1995, s. 75) korostaa romantiikan lapsen sukupuoleettomuutta: 1800-luvulla pienet lapset pyrittiin pukemaan samalla tavalla, ja lapsuus nähtiin aikana, jolloin sukupuolella ei ole merkitystä. Kuitenkin Cunningham toteaa myös, että romantiikka kytki lapsuuden feminiinisyyteen. Naisen on yleensä koettu olevan lähempänä luontoa ja tunteita kuin miehen. Catherine Robson (2001, s. 3–5) väittää, että viktoriaanisen ajan kuva lapsesta oli nimenomaan kuva työstä, ja että lapsuus nähtiin feminiinisinä aikana.

Kadotetun viattomuuden ja luontoyhteyden lisäksi lapsihahmo edusti romantiikassa kytköstä sieluun, itsetutkiskeluun ja kadotettuun minuuteen (Hendrick 1997, s. 37). Robsonin mukaan 1800-luvun kirjallisuudessa pikkutyön hahmoa käytetään usein aikuisen (miehisen) kirjailijan kadotetun minän ilmentäjänä. Esimerkiksi Wordsworthilla ja Thomas De Quinceylla minuuden juuret ovat feminiiniset; kehityksen varhaisin vaihe, lapsuuden paratiisi, on tyttöyden aluetta. Molempien tuotannossa toistuu tytön hahmo, joka edustaa jähmettynyttä kauneutta, viattomuutta ja onnea, ja jonka kehityksen aikuiseksi varhainen kuolema katkaisee. Hahmo toimii kirjailijan kadotetun sielun vertauskuvana, linkkinä alkuperäiseen identiteettiin, jonka aikuistuminen yhtä aikaa riistää pois ja säilöo ikuisiksi ajoiksi, samalla tavoin kuin kuolema säilöo tytön ikuiseen lapsuuteen. (Robson 2001, s. 31–42.)

Ennen 1700-lukua lasten työnteke ei juuri herättänyt huolta, vaan työtä pidettiin luonnollisena

osana alaluokkaisten lasten elämää. 1800-luvun puoliväliin mennessä suhde lasten työntekoon oli muuttunut: lasten työnteon rajoittamisesta käytiin kiivasta keskustelua, eikä työtätekevää lasta välttämättä hyväksytty normiksi. Uudistajat nostivat tehdaslapsen vastakohtaksi uuden lapsuuden konstruktion, jonka juuret olivat rousseaulaisessa, romanttisessa ja evankelisessa lapsikäsitetyksessä sekä porvarillisessa perheihanteessa. Osaltaan uuden konstruktion nousussa vaikutti tietenkin myös tietoisuus tehdaslasterien hirvittävästä työoloista teollisessa yhteiskunnassa. Työtätekevän lapsuuden vastakohtana esitettiin oikea lapsuus, jonka – romantiikan hengessä – piti olla suojeltu ja aikuisyhteisöstä eristetty alue. Raskasta tehdastyötä pidettiin fyysisesti ja moraalisesti vahingollisena lapsille. Lapsityöläisten julman kohtelun pelättiin myös vaikuttavan raaistavasti työväenluokkaan, ja tällä tavoin lisäävän sosiaalisen epäjärjestyksen riskiä. Lisäksi lasten työnteon ajateltiin rikkovan patriarkaalisen yhteiskunnan luonnollista järjestystä vastaan, kun työvoiman kysyntä kohdistui miesten kustannuksella myös lapsiin ja naisiin. Pelättiin roolien kääntymisen vaikuttavan paitsi moraaliseen, myös sosiaaliseen järjestykseen. Lapsityövoiman nostaminen erityiskysymykseksi kohotti lapsuuden ja aikuisuuden erot luokkaerojen yli. Oikeassa lapsuudessa oli siis kyse universaalin, kaikille lapsille yhteisen lapsuuden konstruktiosta. (Hendrick 1997, s. 39–42.)

Viviana A. Zelizer yhdistää työtätekevän lapsen väistymisen lapsen sentimentaalisen arvon nousuun. Zelizerin mukaan painotus siirtyi lapsen taloudellisesta arvosta sentimentaaliseen arvoon Yhdysvalloissa vuosien 1870–1930 välillä. Muutos ei tapahtunut kaikkialla yhteiskunnassa yhtä aikaa: 1850-luvulle tullessa ajatus lapsesta taloudellisesti hyödyttömänä oli jo laajasti hyväksytty ylä- ja keskiluokan parissa, kun taas teollistuminen lisäsi työväenluokan lapsen taloudellista arvoa. 1930-lukuun mennessä taloudellisesti hyödyttömän lapsen ihanne oli levinnyt kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. (Zelizer 1985, s. 3–6.) Sentimentaalinen lapsikäsite pohjasi romantiikan näkemykseen lapsuudesta puhtauden, viattomuuden ja luonnollisuuden tyyssijana. Lapsuus konstruointiin teollistumisen ja kaupungistumisen vastavoimana. (Rawlins 2002, s. 92–93.)

Rikollisen lapsen kuva syntyi viattomuuden ja kokemuksen välisestä ristiriidasta. Hendrickin mukaan 1850-luvun keskustelussa lapsirikollisuudesta rikollinen lapsi asetettiin vastakkain oikean, todellisen lapsen kanssa. Rikollisen lapsen ajateltiin omaavan elämäkokemusta, joka väistämättä sulkee tämän pois lapsuuden piiristä. Lapsirikollinen kerta kaikkiaan tietää liikaa ollakseen lapsi. Tässä konstruktiossa oikea lapsuus muodostuu siis viattomuudesta, tietämättömyydestä ja riippuvaisuudesta. Lapsuuden myyttisestä tilasta harhautuneet pienet rikolliset on muutettava takaisin lapsiksi saattamalla heidät jälleen riippuvaisiksi aikuisista, suojelun ja hoivan piiriin. Lapsirikollisen kuva korosti oikean lapsuuden universaalia olemusta: lapsirikollisuus kylläkin nähtiin luokkaan sidottuna ilmiönä, mutta lapsuuden ihanne koski kaikkia. Työväenluokkaisten lasten valitettiin omaavan piirteitä, jotka eivät ole lapsessa toivottavia. Tällaisia piirteitä olivat riippumattomuus, itseriittoisuus ja kunnioituksen puute. Oikeassa lapsuuden tilassa lapsi tiedostaa riippuvaisuutensa aikuisista ja ymmärtää, ettei voi itse tyydyttää tarpeitaan. (Hendrick 1997, s. 42–45.)

Älyllisesti varhaiskypsän lapsen hahmoa 1860–1920-luvun yhdysvaltalaisissa kasvatustapaissa tutkinut Roblyn Rawlins esittää samankaltaisen konstruktion oikeasta lapsuudesta. Varhaiskypsän lapsen hahmossa ja sen suhteessa oikeaan, riippuvaiseen ja viattomaan lapseen näkyvät kiinnostavalla tavalla lapsuuden konstruktioiden yhteys yhteiskuntaluokkaan. 1800-luvun kasvatustapaissa älyllinen varhaiskypsyys nähtiin sairaalloisuutena, joka voi johtaa fyysiseen heikkouteen, mielisairauteen tai jopa kuolemaan (Rawlins 2002, s. 90–91).

Älyllistä varhaiskypsyystta pidettiin huolestuttavana, koska se yhdistettiin seksuaaliseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen varhaiskypsyysyteen. Työätekevät tai kadulla vetelehtivät lapset herättivät huolestusta, sillä luonnollinen lapsuus olisi pitänyt elää kotona ja aikuisista riippuvaisena. Aikuisille kuuluvaksi luokiteltu toiminta tai aikuisten sosiaalisiin maailmoihin osallistuminen saatettiin nähdä vanhempien laiminlyöntinä tai lapsen rikollisuutena. Varhaiskypsyys yhdistettiin

työväenluokan, siirtolaisten, mustien ja köyhälistön lapsiin, mutta keskiluokkaisen, sentimentaalisen lapsuuden ihanteen katsottiin koskevan kaikkia lapsia. Köyhien ja työväenluokkaisten vanhempien nähtiin siten epäonnistuneen oikean lapsuuden toteuttamisessa. Varhaiskypsän lapsen kuva oli siis valkoisen keskiluokan erottautumisen ja moraalisen ylemmyyden väline. (Emt., s. 97–100.)

1900-luvun alkupuolella kuva muuttui. Sairaalloisen varhaiskypsyyden (precocity) sijaan kasvatustoppaissa alettiin puhua lahjakkuudesta (giftedness). Uusi kuva ilmestyi älykkyystestien myötä. Älykkyuden objektiivinen testaaminen konstruoi äyllisen varhaiskypsyyden kyvykkyytenä ja auttoi erottamaan äyllisen lahjakkuuden muista varhaiskypsyyden muodoista. Samalla varhaiskypsän lapsen kuva muuttui myös sosio-ekonomiselta asemaltaan: 1900-luvun lahjakas lapsi oli valkoinen ja keskiluokkainen, kun taas 1800-luvulla varhaiskypsyys oli nähty ennen kaikkea köyhien lasten ominaisuutena. (Emt., s. 101–103.)

Koulun lapsi syntyi Hendrickin mukaan tiukassa ideologisessa yhteydessä rikolliseen lapseen. Koulutus nähtiin välttämättömänä keinona sosiaalisen epäjärjestyksen ehkäisemisessä. Koulussa lapset saatettiin palauttaa oikeaan asemaansa, riippuvaisiksi ja aikuisten suojaamiksi. Koulun lapsi oli kansallinen lapsuuden konstruktio: lapsia ei erottanut sosiaalinen luokka sen enempää kuin asuinpaikkakaan, vaan koulua pidettiin oikeana paikkana kaikille lapsille. Koulun lapsen konstruktiossa lapsuus näyttäytyi tietämättömyyden tilana; lapsen vanhemmilta, tovereilta, omasta kokemuksesta tai yhteisöltä oppimaa tietoa ei otettu huomioon. Lapselta edellytettiin haavoittuvaisuutta ja riippuvaisuutta aikuisista. Lapsen työntekoa ei enää tarkasteltu niinkään hyväksikäytön näkökulmasta kuin lapsen omana moraalisena vajavaisuutena: työtätekevä lapsi ei ollut oikea lapsi, vaan hänet piti saattaa takaisin viattomuuden tilaan, ja koulu oli tämän prosessin institutionaalinen väline. Koulu eristi lapsen yhteiskunnasta, ja tällä tavoin vahvisti käsityksen lapsuudesta erillisenä tilana. Koulu myös siirsi lapsen arvon nykyisyydestä tulevaisuuteen.

(Hendrick 1997, s. 45–47.)

Valtiollisen lapsen konstruktiossa lapset nähtiin valtiollisena resurssina. Valtio sääteli lasten elämää koulun ja lainsäädännön kautta yhä enemmän. Samalla myös valtion osallistuminen lasten elämään alettiin nähdä uudella tavalla: valtion rooli muuttui hyväntekeväisyydestä sijoitukseksi tulevaisuuteen. Valtiollinen lapsuus oli universaali, koulu muovasi oppilaista kansalaisia yhteiskuntaluokkaan katsomatta. (Hendrick 1997, s. 49–51.)

Lapsuus nousi tieteellisen mielenkiinnon kohteeksi 1880-luvulta alkaen. Psyko-medikaalisessa lapsuuden konstruktiossa lapsi nähtiin lääketieteellisen ja psykologisen informaation lähteenä. Hendrickin mukaan tämä oli yhteydessä koulunkäynnin yleistymiseen: koulu mahdollisti oppilaiden terveyden ja kehityksen järjestelmällisen havainnoinnin, ja yhä useammat lapset kävivät koulua. Kiinnostus lapsuutta kohtaan kumpusi myös huolesta rodun rappeutumisesta. Lapsen kehityksestä etsittiin vastauksia ihmiskunnan kehitykseen. (Hendrick 1997, s. 47–48.) Esimerkiksi yhdysvaltalainen psykologi G. Stanley Hall uskoi yksilön kehityksen kulkevan ihmiskunnan historian vaiheiden läpi (Cunningham 2006, s. 207–208).

Psykologisen lapsen konstruktio syntyi Hendrickin mukaan maailmansotien välissä. 1800-luvun lopun psyko-medikaalinen konstruktio oli painottanut ruumiillista terveyttä, mutta psykologian lasta tarkasteltiin ennen muuta hänen mielensä kautta. Keskeiseksi nousivat lapsen tunteet, fantasiat, unet, vaistot ja tottumukset. (Hendrick 1997, s. 51.)

Cunninghamin mukaan 1900-luvun alkupuolella käytiin kamppailua behavioristisen ja lapsen tarpeita ja tunteita painottavan lapsuuskäsityksen välillä. Behavioristinen näkemys painotti lapsen totuttamista kuriin, järjestykseen ja itsekontrolliin. Tottelevaisuuskasvatuksen aloittamista jo lapsen ensimmäisenä elinvuonna pidettiin tärkeänä. Vauvan tarpeisiin neuvottiin vastaamaan kellon mukaan ja hellyydenosoituksia välttämään. 1950-luvulle tultaessa voiton oli saavuttanut

kehityspsykologiasta ja psykoanalyysista vaikutteita saanut lapsuuskäsitys, joka painotti perheen, erityisesti äidin, merkitystä lapsen hyvinvoinnille. Suuntauksen taustalla olivat lasten joukkoevakuoinnit toisessa maailmansodassa ja äidistä erottamisen järkyttävät seuraukset lasten hyvinvoinnille. Suuntaus liitetään erityisesti kehityspsykologi John Bowlbyyn. (Cunningham 2006, s. 197–202.)

Myös Suomessa siirtymä behavioristisesta lapsikäsitelmästä lapsen tunteita korostavaan suuntaukseen sijoittuu 1940–1950-luvulle. Lapsen varhaisiä koskevaa lehtikirjoittelua tutkineen Sanna Heikkilän mukaan 1920–1930-luvun kirjoituksissa vallalla oli vielä behavioristinen psykologia. Lapsen vaistotoiminta oli korostetussa roolissa. Sitä vastoin äidinvaistoa ei nostettu esiin, vaan hyvän äitiyden katsottiin syntyvän terveydenhuollon ammattilaisten antamia ohjeita noudattamalla. Tunnesuhdetta lapseen ei korostettu, vaan päinvastoin hellyys saatettiin nähdä tuhoisana. Äidinvaisto ja äidin ja lapsen tunteellinen suhde nousi esiin toisen maailmansodan jälkeen ja erityisesti 1950-luvulla. Lehtivalistuksessa alettiin kiinnittää huomiota lapsen tunteisiin ja vuorovaikutuksen tarpeeseen. (Heikkilä 1999, s. 233–238.)

Hendrickin erottamat lapsuuden konstruktiot eivät olleet jyrkästi peräkkäisiä, vaan ne elivät lomittain ja toisiinsa sekoittuneina. Kuten muista lähteistä nostamistani esimerkeistä voi huomata, samankaltaisia konstruktioita löytyy monista tutkimuksista. Vanhat kuvat lapsuudesta kertautuvat uusissa lapsuuden konstruktioissa, ne muovaavat niitä ja samalla muovautuvat itse. Jälkiä yllä käsitellyistä konstruktioista voi yhä löytää vaikkapa lasten tietokonepeleistä tai kurituksesta käydyistä keskusteluista. Keskusteluissa voi nähdä vanhan jännitteen viattoman ja perisynnin saastuttaman lapsikuvan välillä. Turmeleeko tietotekniikka rousseaulaisen viattomat lapset vai vahvistaako pelaaminen lasten luontaisia väkivaltaisia taipumuksia? Tuhoaako ruumiillinen kuritus lapsen viattomuuden vai taivuttaako se pahatapaisen lapsen yhteiskuntakelpoiseksi?

3.4 Lapsuus, aikuisuus ja valta

Ongelmallista lapsuuden käsittelyssä on se, että sitä tarkastellaan aina aikuisuudesta käsin. Vaikka lapsinäkökulma pyrittäisiin ottamaan huomioon, on tie joka tapauksessa aikuisten keskinäinen kommunikaatiojärjestelmä, jossa lapsilla ei ole osuutta. Niinpä aikuisilla on valta määritellä lapsuus, ja lapset jäävät vaille ääntä lapsuutta koskevissa kysymyksissä. Lasten vajaavaltaisen aseman vuoksi lapset ovat väistämättä myös kurinpidollisen vallan kohteena. Lapsuutta voikin tarkastella yhtenä yhteiskunnallisen toiseuden muotona. Siksi valtakysymykset ovat lapsuuden tutkimuksessa aina keskeisiä. (Puttonen 1998.)

Toiseutta voidaan käyttää normaaliuden määrittelyyn: lapsuuden kautta käsitellään ongelmalliseksi koettua aikuisuutta. Toisiin voidaan myös projisoida yhteisön kielteisiksi koetut ominaisuudet. Lapsuus nähdäänkin herkästi yksinomaan sosiaalisena ongelmana. Tällöin lapsia pidetään joko potentiaalisena uhkana (esimerkiksi lapsirikollisuudesta puhuttaessa) tai riippuvuutensa ja tarvitsevuutensa takia alttiina aikuisten muodostamalle uhkalle. Huomio siirtyy helposti lapsuuteen liittyvistä todellisista sosiaalisista ongelmista epärealistisiin kauhukuviin, ja lapset nähdään ennen kaikkea potentiaalisina uhreina. Näin *lapsena olemisesta* tulee osa koettua ongelmaa. (Corsaro 1997, s. 193–205; Nygård 2001, s. 16; Puttonen 1998.)

Lapset ovat tarkkailun kohteena usein silloinkin, kun halutaan kahlita aikuisten uhkaavaksi tai muuten ongelmalliseksi koettua toimintaa. Tästä on kyse vaikkapa silloin, kun kirjaston lastenosaston tietokoneet asetellaan henkilökunnan valvottaviksi Internetin pornografisten ja väkivaltaisten aineistojen takia (ks. esim. Björkman 2008, s. 58–60). Lapsia on usein käytetty myös metaforana ihmisyyden torjutuille puolille. Esimerkiksi Sigmund Freud (1989, s. 111) tarkasteli neurootikon ja villin sielunelämää lapsuuden kautta. Freud, kuten monet aikalaisensa, rinnasti kulttuurin kehityksen yksilön kehitykseen, jolloin primitiiviselle tasolle jäänyt villi samastetaan kehityksensä alussa olevaan lapseen. Tällöin käsitykset lapsesta täydentävät neurootikon ja villin

kuvia, jotka vuorostaan täydentävät käsitystä lapsesta. Neurootikon, villin ja lapsen kuvia voidaan myös pitää modernin ihmisen pimeinä puolina. Nämä kuvat edustavat ominaisuuksia, joita rationaalinen länsimainen ihminen ei halua nähdä itsessään.

Lapsi-aikuissuhteet ovat aina epäsymmetrisiä. Tämän toteaminen ei kuitenkaan riitä lapsi-aikuissuhteiden vallankäytön analyysiksi, sillä epäsymmetrian muodot ovat yhtä moninaisia kuin ovat vallankäytön päämäärät ja kurin teknologiatkin. Mika Ojakankaan (1998) väitöskirja *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen* tarjoaa pedagogisiin teknologioihin näkökulman, jonka avulla on mahdollista jäsentää myös oman aineistoni lapsi-aikuissuhteiden dynamiikkaa. Ojakangas paikantaa pedagogisen vallan murroksen alkupisteen vuoteen 1861 ja J. V. Snellmanin ja Uno Cygnaeuksen väliseen kiistaan kasvatuksesta, josta Cygnaeus vastoin ennakko-odotuksia selvisi voittajana. Vastakkain oli kaksi näkemystä kasvatuksesta ja auktoriteetista. Snellmanin kiihkeästi puolustaman, sittemmin hiljalleen väistyneen kasvatuskäsityksen Ojakangas nimeää kurinpidollis-siveelliseksi pedagogiikaksi. Cygnaeuksen kiistassa edustamaa voittoisaksi osoittautunutta kasvatuskäsitystä Ojakangas kutsuu terapeuttis-sopeuttavaksi pedagogiikaksi. (Emt., s. 11–27.)

1800-luvun lopulla vielä voimissaan ollut kurinpidollis-siveellinen pedagogiikka nojasi kuriin ja järjestykseen. Kuri ei kuitenkaan ollut päämäärä sinänsä, vaan kasvatuksen tavoitteena oli siveellinen kehitys, ja kuri oli tämän kehityksen väline. Järjestyksen vaatimus oli ehdoton, ja kuri oli järjestyksen toimeenpanon väline. Kuri perustui jatkuvaan valvontaan, jonka päämääränä ei ollut niinkään rikkeistä rankaiseminen kuin järjestyksen ylläpitäminen. Valvonnan oli oltava täysin avointa, sillä oppilaiden vakoilemisen ajateltiin vaikuttavan rappeuttavasti moraaliin. Silmän lisäksi kurinpidon välineeksi suositeltiin sanaa. Sana toimi yhtäältä käskyjen ja kieltojen, toisaalta ohjeiden ja neuvojen muodossa. Käskyjä ja kieltoja lapsen tuli noudattaa sokeasti, ja tästä syystä oli erityisen tärkeää, että käskyjä ja kieltoja oli mahdollisimman vähän ja ne olivat johdonmukaisia. Kolmas

kurin väline oli aika. Ajan äärimmäisen tarkan jakamisen ja tyhjien hetkien poistamisen tavoitteena oli totuttaa oppilaat kurinalaisuuteen. Kurinpidon kohteena oli ruumis: oppilaiden ruumiit oli taivutettava kuriin, sillä ainoastaan ruumiin totuttamisen kautta saattoi siveellinen kehitys toteutua. (Emt., s. 35–55.)

Kurinpidollis-siveellisen pedagogiikan yksityiskohdat muistuttavat Michel Foucault'n (2000, s. 193–213) teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* erittelemää porvarillisen yhteiskunnan kurin teknologiaa: kuri jakaa ihmiset tilassa ja pilkkoo ajan hienorakenteisiin sarjoihin. Ojakankaan mukaan kyse ei kuitenkaan ole samasta asiasta, sillä kurinpidollis-siveellinen pedagogiikka ei ollut normalisoivaa valtaa. Kuri ei suoristanut oppilaita luonnollisen normin mukaiseksi, vaan taivutti heidät tapaan. Tavoitteena oli siveellinen vapaus, ja se oli saavutettavissa vain kukistamalla luonto. 1800-luvun lopun pedagogeille ihminen ei ollut syntyessään vapaa, vaan sokeiden viettiensä orja. Ainoa tie vapauteen ja järjellisyyteen oli kurissa. (Ojakangas 1998, s. 70–76.)

Terapeuttis-sopeuttava pedagogiikka alkoi vallata sijaa 1900-luvulla ja toisen maailmansodan jälkeen se saavutti voiton kurinpidollis-siveellisestä pedagogiikasta (emt., s. 143). Terapeuttis-sopeuttava pedagogiikka ei perustunut kuriin. Päinvastoin se koki kurin lapsen kehitykselle haitalliseksi. Kasvatuksen päämäärä ei enää ollut taivuttaa lapsi tapaan, vaan tuoda tämän synnynnäiset taipumukset mahdollisimman hyvin esiin. 1800-luvun pedagogit olivat nähneet taipumukset tottumuksen luomina, ja synnynnäiset vietit he alistivat hengen palvelukseen. Terapeuttis-sopeuttavalle pedagogiikalle viettien alistaminen ei merkinnyt kehitystä, vaan päinvastoin kehityksen tukahduttamista. (Emt., s. 115–116.)

Terapeuttis-sopeuttaville pedagogeille lapsen kehityksestä vastasivat yhdessä hänen perintötekijänsä ja ympäristönsä. Kasvatuksen tehtävä oli vain luoda suotuisat olosuhteet itsestään tapahtuvalle kasvamiselle. Perinnöllisyys merkitsi lukemattomien taipumusten yhdistelmää, ja tämä piilevä potentia taas reagoi loputtomaan virtaan ympäristötekijöitä. Perintötekijät eivät siis määränneet

ihmisen kohtaloa, mutta ei sitä tehnyt ihminen itsekään, vaan kehitys riippui ympäristön ja perintötekijöiden monimutkaisesta yhteisvaikutuksesta. Taipumusten toteutumisesta vastasivat tarpeet ja vietit. Modernin kasvattajan työ ei siis ollut luonnon taivuttamista, vaan lapsen tarpeiden ja viettien virittämistä ja tyydyttämistä. Kyse oli kasvamaan saattamisesta. (Emt., s. 116–126.)

Valvova silmä vaihtui tarkkailevaan silmään. Opettajan oli tunnettava läpikotaisin niin oppilas kuin tämän kasvuympäristökin. Paljas silmä ei tähän kyennyt, vaan opettaja tarvitsi myös psykologista silmää. Tällä tavoin opettaja kykeni näkemään kaikessa oppilaan toiminnassa tämän ympäristön ja perintötekijöiden vaikutuksen. Mikä paljaalle silmälle näyttäytyi hyvänä tai huonona käytöksenä, osoittautui psykologisen silmän tarkastelussa vain oireeksi jostakin syvemmästä syystä. Psykologisen silmän käyttäminen tarkoitti myös tunkeutumista lapsen elämään kaikin käytettävissä olevin menetelmin. Kehityspsykologiasta tuli pedagogiikan tärkein aputiede. Psykologian käyttämisessä ei sinänsä ollut mitään uutta, mutta 1900-luvun psykologia erosi edellisen vuosisadan sielutieteestä kolmessa suhteessa: se käänsi katseensa itsestä toiseen eli aikuisesta lapseen, kiinnitti huomiota yksilöllisiin eroavuuksiin yhteisen sielullisen rakenteen etsimiseen sijaan ja toimi käytännöllisten päämäärien edistämiseksi siinä missä 1800-luvun tiede tarkasteli ihmistä tiedon itsensä vuoksi. (Emt., s. 144–156.)

Terapeuttis-sopeuttava pedagogiikka etsi lapsen toiminnan alkuperää perintö- ja ympäristötekijöistä. Tämän takia lapsi ei tietenkään ollut moraalinen subjekti. Lapsen teot eivät voineet olla pahoja, sillä ne olivat seurausta lapselle itselleen tiedostamattomasta prosessista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki kehitys olisi ollut suotavaa. Pahuuden sijaan puhuttiin vinoon kasvamisesta. Mittana käytettiin elämän normia, luonnollista kehityskulkua, eikä tästä normista poikkeaminen ollut moraalinen valinta, vaan eräänlaista elämänvastaisuutta. (Emt., s. 156–161.)

Kurinpidollis-siveellisessä pedagogiikassa poikkeavuus merkitsi häiriötä järjestyksessä, mutta terapeuttis-sopeuttava pedagogiikka liitti poikkeavuuden oppilaisiin. Poikkeavuus merkitsi

poikkeamista luonnollisen kehityksen normista, kieroön kasvamista. Luonto ilmeni kahdessa muodossa, biologisessa ja sosiaalisessa, joiden muodostamista normeista käsin poikkeavuutta mitattiin. Biologisen ja sosiaalisen normin välissä oli vielä elämän psykologinen muoto, joka vetosi vuoroin kumpaankin ja näin muodosti omia normejaan. Normeista poikkeava lapsi oli epänormaali. (Emt., s. 173–174.)

Opettajan rooli ei ollut tuomarin vaan lääkärin. Koska oppilaan häiriintynyt käytös oli vain oire huonoista perintötekijöistä tai ympäristön rappeuttavasta vaikutuksesta, ei sen parantaminen onnistunut tuomitsemalla tuo oire, vaan ainoastaan puuttumalla alkuperäiseen syyhyn. Niinpä rangaistuksen sijaan suositeltiin terapeutisia toimenpiteitä. Korjattavana ei ollut oppilaan pahatapaisuudesta rikkoutunut yleinen järjestys, vaan oppilaan itsensä kieroutunut kehitys. Pahan teon sijaan puututtiin lapsen olemukseen. Ennen järjestyksen rikkoutuminen oli voitu korjata, paha teko sovittaa, antaa anteeksi ja unohtaa. Terapeuttis-sopeuttavassa pedagogiikassa rikkomuksen sovittaminen oli mahdotonta, ja sen unohtaminen olisi merkinnyt lapsen laiminlyöntiä. Rangaistus ei ollut niinkään rangaistus kuin lääke, eikä sitä sovitettu tekoon vaan tekijän olemukseen sopivaksi. (Emt., s. 160–166.)

Ojakankaan mukaan terapeuttis-sopeuttava pedagogiikka oli normalisoivaa vallankäyttöä. Normaaliuden määritelmä kylläkin tuotti runsaasti päänvaivaa. Tunnustettiin, ettei täysin normaalia yksilöä ole olemassakaan, vaan normaalius merkitsi epänormaaliuden poissaoloa. Niinpä normaalius tuli määritellyksi oman negaationsa kautta. Kuitenkin normaalius oli modernin kasvatuksen tavoitteena. Ristiriita ratkaistiin määrittelemällä normaalius ennen kaikkea sopeutumiseksi. Näin sopeutumisesta tuli suurin hyve ja kasvatuksen tavoite. (Emt., s. 184–188.)

Terapeuttis-sopeuttavan pedagogiikan tavoitteena oli poikkeavuuden parantaminen. Pelkkää epänormaaliuden poistoa ei kuitenkaan pidetty riittävänä, sillä loppujen lopuksi normaalius oli erittäin harvinaista, ja kasvu tuskin koskaan tapahtui täysin häiriöttä. Niinpä myös tavallisten lasten

terve kasvu oli turvattava mentaalihygieenisellä kasvatuksella. Mentaalihygienia sai alkunsa 1800–1900-lukujen vaihteessa, ja levisi koko väestöön suuntautuvaksi toiminnaksi 1920-luvulla mm. Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Suomen Sielunterveysseuran toimesta. Mentaalihygienian tavoitteena oli sekä väestön terveyden parantaminen että tautien ja häiriöiden ehkäiseminen. (Emt., s. 270–274.)

Ojakankaan mukaan moderni pedagogiikka on korvannut tavan ja lain elämän normilla. Normi ei ole vain mittapuu, vaan myös side, joka kiinnittää ihmiset yhteiskuntaan. Kasvatuksesta on tullut sosialisatiota. Terapeuttis-sopeuttava pedagogiikka on tuhonnut auktoriteetin, mutta se ei ole vapauttanut lasta. Päinvastoin auktoriteetti pitäisi palauttaa kasvatukseen, sillä se on ainoa mahdollisuus vastustaa modernin yhteiskunnan välittömän sopeutumisen vaatimusta. Ojakankaalle lapsuuden olemus on vastarinta. Lapsi voi toki totella aikuista, alistua ja sopeutua, mutta se ei ole lapsuutta vaan kehitystä ja aikuistumista. Lapsuus ei kehity, se vastustaa kehitystä. Kurinpidollis-siveelliselle pedagogiikalle vastarinta oli olemassa, mutta se voitiin kukistaa matkalla siveelliseen vapauteen. Terapeuttis-sopeuttava pedagogiikka puolestaan esitti, ettei terveessä organismissa ole vastarintaa lainkaan, vaan tie lapsesta aikuiseksi on sopeutumista. Ojakankaan mielestä vastarinta on kuitenkin olemassa, eikä sitä voi kukistaa. (Emt., s. 287–297.)

Ojakankaan mukaan ”*lapsen maailmaan ei ole tietä, koska se on tässä, ei erillisenä maailmana vaan vastaanpanona, iskuna vasten kasvoja. Lapsuus ei ole meidän maailmastamme eristetty maailma, joka lakkaamatta loittonee meidän lähestyessämme sitä: se ei ole maailma lainkaan vaan meidän lähestymisemme raja, sen resistanssi.*” (Emt., s. 289.) Lapsuus pakenee kaikkea määrittelyä, tuottamista ja taittamista, kaikkia diskursseja ja representaatioita. Se vastustaa kaikkea omaksumista ja haltuunottoa, kasvatusta. (Emt., s. 289–292.)

4 Lukemisen historiaa

Lukeminen ei merkitse samaa asiaa kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa. Tässä luvussa käsittelen lukemista historiallisesti muuttuvana toimintana. Alaluvussa 4.1 esittelen modernin lukemisen tavan ja 1700–1800-luvulla syntyneet uusien lukijoiden ryhmät sekä uusiin lukijoihin ja lukemisen tapoihin liitettyjä vaaroja. Seuraavaksi siirryn 1900-luvun kirjallisuuskusteluihin ja erityisesti lasten ja nuorten lukemiseen kohdistuneisiin huoliin (alaluku 4.2). Paitsi pelkoja, lukemiseen on liitetty myös paljon idealismia. Alaluku 4.3 käsittelee kirjastoa ja lukemista sosiaalisten ongelmien ratkaisijana. Viimeiseksi kokoan luvun antia rajan käsitteen avulla: miksi fiktiivisen ja todellisen maailman välisen rajan hämärtyminen on herättänyt sitkeästi huolta (alaluku 4.4)?

4.1 Moderni lukeminen ja uusien lukijoiden esiinmarssi

4.1.1 Lukemisen vallankumous

Ilkka Mäkinen (1997) tutkii väitöskirjassaan ”*Nödvändighet af LainaKirjasto*”: *Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot* lukuhalukeskustelua Suomessa 1700–1800-luvulla. Mäkisen tutkimuksen lähtökohtana on, että niin lukeminen toimintana kuin lukemiselle annetut merkityksetkin ovat historiallisesti muuttuvia. Sekä lukuhalu että sen negatiivisesti sävyttynyt vastakappale lukuvimma ovat modernin ajan käsitteitä.

Mäkisen tutkimuskohde sijoittuu toiseen aikaan kuin omani. Lisäksi Mäkisen tutkimassa keskustelussa aiheena eivät olleet erityisesti lapset (vaikka heitä usein sivuttiinkin). Niinpä tarkoitukseni ei olekaan verrata suoraan omia tuloksiani Mäkisen tuloksiin. Pikemminkin Mäkisen tutkimus on tarjonnut teoreettisen lähtökohdan tutkimukselleni ja avannut näkökulmia aineiston analysointiin. Koska Mäkisen tutkimus tarkastelee lukemista nimenomaan historiallisena ilmiönä,

täytyy Mäkisen aineiston ajallinen etäisyys omaan aineistooni ottaa huomioon. Toisaalta juuri ilmiöiden tutkiminen historiallisesti muuttuvina mahdollistaa niiden tarkastelun aikakauden rajat ylittävällä tavalla: mikään ei katoa jälkiä jättämättä.

Modernin lukijan syntymä on usein sijoitettu 1700-luvun Saksaan. Tällöin lukemisen tavoissa väitetään tapahtuneen raju muutos. Yhteiskunnassa käytiin kiivasta keskustelua lukuhalusta ja toisaalta sen vaarallisesta vastineesta, lukuvimmasta. Samaan aikaan lukeminen levisi yhteiskunnan ylemmistä kerroksista alaspäin. Tämän aikalaisten havainnoiman muutoksen tutkijat ovat jälkikäteen nimenneet lukemisen vallankumoukseksi. (Mäkinen, I. 1997, s. 17–18; Mäkinen, I. 2004a, s. 2; Wittmann 2003, s. 284–286.)

Rolf Engelsingin mukaan lukemisen vallankumous merkitsi siirtymää intensiivisestä lukemisesta ekstensiiviseen lukemiseen. Intensiivinen lukeminen tarkoittaa traditionaalista toistolukemista: luetaan yhtä kirjaa tai pientä määrää kirjoja uudestaan ja uudestaan. Intensiivinen lukemisen tapa liittyi ennen kaikkea uskonnon läpäisemään kulttuuriin. Tyypillisiä intensiivisen lukemisen kohteita olivat hartauskirjallisuus, *Raamattu*, katekismus ja virsikirja. Ekstensiivinen lukeminen tarkoittaa, että luetaan suuria määriä kirjoja jonkin päämäärän, kuten oppimisen tai viihtymisen, saavuttamiseksi. Samaa kirjaa ei yleensä lueta uudestaan. Engelsingin mukaan vielä 1700-luvun alkupuoliskolla tyypillinen lukija luki intensiivisesti, kun taas 1700-luvun puolenvälin jälkeen oli tyypillinen lukeminen ekstensiivistä. (Mäkinen, I. 1997, s. 29–31.)

1700-luvulla tapahtuneiden muutosten vallankumouksellisesta luonteesta ei vallitse yksimielisyyttä. Lukutaito ei ollut kovinkaan yleinen vielä 1700-luvun Saksassa, vaan kvantitatiivisesti mitattuna lukemisen demokratisoituminen ei tapahtunut vielä ainakaan sataan vuoteen. (Wittmann 2003, s. 286–289.) Mäkisen (1997, s. 27–28) mukaan tapahtumien tarkempi määritelmä olisikin lukemisen porvarillinen vallankumous. Toisaalta voidaan ajatella, että yhden vallankumouksen sijasta koettiin kaksi vallankumousta, ensin suppeammassa ja myöhemmin laajemmassa piirissä. Olennaista

Mäkisen mielestä kuitenkin on, että aikalaisille muutos näytti käänteentekevältä. Lukutavan muutoksen tunnistaminen ja siitä keskusteleminen synnytti oletuksen, että se tapahtuisi myös muualla ja uusien väestöpiirien keskuudessa. Tällä tavoin ilmiö levisi nopeasti ympäri Eurooppaa.

Engelsingin tyypittely on yksinkertaistava ja rajoittuu lukemisen määrälliseen tarkasteluun. Mäkinen laajentaa Engelsingin jaottelua lisäämällä siihen moraalisen ulottuvuuden. Olennaista ei ole pelkästään lukemisen määrä, vaan myös lukemisen tarkoitus. Määrällinen ja moraalinen näkökulma ovat selvästi yhteydessä toisiinsa. Lukuhalukeskustelussa saatettiin esimerkiksi arvostella runsasta lukemista moraalisin perustein. Mäkisen jaottelussa on neljä kategoriaa, jotka sijoittuvat toisaalta intensiivisen ja ekstensiivisen, toisaalta normaalin ja epänormaalin lukemisen akseleille (ks. taulukko 1). (Mäkinen, I. 1997, s. 33–38.)

lukemisen tarkoitus ja luonne	lukemisen määrä	
	toistolukeminen	ekstensiivinen lukeminen
hyöty; vakava ja sovelias tarkoitus	1 <i>traditionaalinen toistolukeminen</i> [hartauskirjallisuus]	4 <i>lukuhalu, tiedonhalu</i> [tieto- ja kansankirjallisuus, sanomalehdet] [klassinen kirjallisuus] [lukuseurat, kansankirjastot] [miehet] [kontrolloitu]
	[järki, normaalius]	[hulluus, epänormaalius]
huvi, ajankulu, nautinto, viihde	2 <i>intensiivinen lukeminen</i> [pietistit?] [friikit, monomania]	3 <i>lukuhimo, -raivo</i> [naiset, nuoret, alaluokka] [hallitsematon] [romaanit, arkit] [kaupall. lainakirjastot]

Taulukko 1. Ilkka Mäkisen (1997, s. 37) jaottelu lukemisen tyyleistä 1700–1800-luvun lukuhalukeskustelussa.

Mäkisen jaottelussa lukemisen tyylit näyttäytyvät normaalin ja epänormaalin välisenä oppositiona. Traditionaalinen toistolukeminen ja modernin luku- tai tiedonhalun ohjaama lukeminen sijoittuvat järjen ja normaaliuden alueelle. Sen sijaan intensiivistä lukemista ja lukuhimoa tai -raivoa

määrittävät hulluus ja epänormaalius. Normaalin ja epänormaalın raja ei siis noudata Engelsingin jakoa intensiiviseen ja ekstensiiviseen lukemiseen. (Emt., s. 39.)

Normaalia, järkevää lukemista määritti itsehillintä ja valinnanvapauden vapaaehtoinen rajoittaminen. Lukemisella piti olla tiedostettu päämäärä, ja kirjallisuus oli siten valjastettu hyödyn palvelukseen. Ajankulu ei ollut riittävä peruste lukemiselle. Hulluuden ja patologian puolelle luiskahtanut epänormaali lukeminen taas merkitsi hallinnan menettämistä. Tyypillistä oli, että epänormaalia lukemista tarkasteltiin ulkoapäin: lukuvimman koettiin uhkaavan ennen kaikkea sääty-yhteiskunnan vajaavaltaisia ryhmiä kuten naisia, lapsia ja rahvasta. Tämä on ymmärrettävää, sillä normaalın ja järkevän lukemisen määrittely tapahtui juuri samojen ihmisten toimesta kuin epänormaalın kauhistelukin. Toisaalta myös lukuhaluun tuntui sisältyvän oma vaarallinen, irrationaalinen alueensa. Vaikka lukuhalu olisi perusteltu kuinka järkipäisesti tahansa, se vaati käyttövoimakseen halun lukea. Tämä halu oli aina vaarassa suistua lukuvimman puolelle, ellei sitä jatkuvasti suunnattu oikeille urille – joko lukijan itsensä tai ulkopuolisten toimesta. (Emt., s. 39–41.)

4.1.2 Uudet lukijat: naiset, rahvas ja lapset

Lukemisen muutoksiin liittyi myös uusien lukijaryhmien syntyminen. Martyn Lyonsin (2003) mukaan näyttää siltä, että lukemisen yleistymisen yleensä edelsi koulutuksen leviämistä – ei päinvastoin, kuten voisi olettaa. Lukutaidon ja koulutuksen yleistymisen lisäksi lukemisharrastuksen leviämiseen vaikutti ainakin työläisten lisääntynyt vapaa-aika. 1800-luku oli kirjan kulta-aikaa, sillä uusien lukijaryhmien ilmestyminen mahdollisti kirjallisuuden massatuotannon. (Emt., s. 313–315.)

Kuulu naisten ja miesten lukutaidon välillä kapeni 1800-luvun mittaan. Tyttöjen koulutus kylläkin laahasi poikien koulutuksen perässä, ja naisista oli jo tullut kirjallisuuden suurkuluttajia ennen kuin

tyttöjen koulutus pääsi kunnolla leviämään. Naisten lukemista oli leimannut yksityisyys, perhe ja uskonto, mutta uusi naislukija luki keittokirjoja, aikakauslehtiä ja halpoja romaaneja. Naisia pidettiin romanttisen populaarin fiktion pääasiallisena kohderyhmänä. (Emt., s. 315–319.)

Työväenluokkaan lukemisharrastus levisi työpäivän lyhenemisen myötä. Työläisten kirjallisuusmaku tuntui usein olevan ristiriidassa ylempien luokkien sivistyspyrkimysten kanssa. Kirjastoja ajateltiin sosiaalisen harmonian välineinä, ja kirjalinta keskittyi usein klassikoihin. Romaaneja hankittiin houkuttelemaan lukijoita kirjastoon, mutta työläislukijat, nuo ”*suuret lapset*”, kuten sivistyneistö saattoi heitä nimittää, eivät useinkaan halunneet siirtyä lukemisharrastuksessaan populaareista romaaneista klassikoihin, tietokirjallisuuteen ja muuhun sosiaalisesti hyväksyttävään kirjallisuuteen. (Emt., s. 331–335.)

Ennen lastenkirjallisuuden yleistymistä lapset kulkivat kirjallisuuden maailmaan ”*sarvikirjan, aapisen, psalttarin, Uuden Testamentin ja Raamatun tavallista uraa*”, kuten John Locke kirjoitti vuonna 1693 (Locke 1914, s. 227). Vielä 1800-luvunkin kouluissa oli tavallista, että lapset opettelivat lukemaan *Raamatun* avulla. Uudenlaista kaupallista lastenkirjallisuutta oli kuitenkin jo saatavilla, ja sen kysyntä lisääntyi jatkuvasti. Huomattava osa lastenkirjallisuudesta oli vielä 1800-luvullakin pedagogista. Kirjoissa korostettiin tottelevaisuutta ja nöyryyttä, tarinat päättyivät onnellisesti, ja ylellisyys sekä sosiaalinen kiipiminen tuomittiin ankarasti. Ajatukset lastenkirjallisuuden tarpeellisuudesta lukemisen oppimiseksi vaihtelivat. Jotkut ajattelivat, että lasten pitäisi saada kirjoja käsiinsä jo lukemista opetellessaan, kun taas toiset olivat sitä mieltä, että kirjoihin tulisi tutustua vasta lukutaidon saavutettua tietyn tason. (Grenby 2011, s. 38–43; Lyons, M. 2003, s. 327–328.)

Lyons kytkee lastenkirjallisuuden tuotannon lisääntymisen lapsuuden käsitteen syntyyn Philippe Ariès’n hengessä (Lyons, M. 2003, s. 327). M. O. Grenbyn teos *The child reader, 1700–1840* tarkoittaa kuvaa niin lastenkirjallisuuden alkuvaiheista kuin lasten lukemiskulttuuristakin. Grenby

tarkastelee kirjassaan lastenkirjallisuuden nousua suhteessa yhtäältä kirjan historiaan kulutustuotteena, toisaalta lapsuuden demografisiin, sosio-ekonomisiin ja kulttuurisiin muutoksiin. Lastenkirjallisuuden synty on tavattu ajoittaa 1740-luvulle. Uudempi lastenkirjallisuuden tutkimus on kyseenalaistanut tämän, sillä lapset ovat lukeneet niin pitkään kuin on ollut kirjallisuuttakin. Grenby kuitenkin toteaa, että olisi anakronistista nimittää mitä tahansa lasten lukemaa kirjallisuutta lastenkirjallisuudeksi. Lastenkirjallisuuden synty omana erillisenä genrenään on syytä erottaa omana ilmiönään lasten harjoittamasta lukemisesta yleensä. Grenbyn mukaan 1600–1700-lukujen vaihteessa käytettiin jo lastenkirjallisuuden käsitettä, mutta silloin lähinnä valiteltiin sen puutetta, ja lastenkirjallisuuden nousu käynnistyi 1740-luvulla. (Grenby 2011, s. 1–4.)

Grenbyn lähdeaineistona oli lasten- ja pedagogisen kirjallisuuden lisäksi kustantajien julkaisu- ja tilauslistoja sekä kuvallisia lähteitä. Grenby kävi myös läpi neljä laajaa lastenkirjallisuuskokoelmaa ja etsi kirjoista merkintöjä, kuten nimiä, omistuskirjoituksia sekä töherryksiä ja muistiinpanoja marginaaleissa. Kaikkiaan Grenby etsi merkintöjä 5282 1700–1800-luvun lastenkirjasta. (Emt., s. 24–33.)

1700–1800-luvun lastenkirjoihin tehtyjen omistuskirjoitusten ja muiden merkintöjen avulla Grenby yrittää luoda ajankohdan englantilaisen lapsilukijan muotokuvaa. Kuvaa täydentävät kustantajien tilauslistat. Grenbyn tutkimien kirjojen merkintöjen perusteella lapset ovat saaneet kirjansa 4–11-vuotiaina. Yleisin hankintaikä on ollut seitsemän vuotta. Grenbyn mukaan 1700-luvulla kirjoja ei segmentoitu tiukasti eri ikäryhmille, vaan lastenkirjat oli suunnattu kaikenikäisille lapsille. Kirjojen markkinointia eri ikäryhmille alkoi esiintyä vasta 1700-luvun lopulla, mikä voi Grenbyn mukaan kertoa kustantajien luottamuksesta markkinoita kohtaan: kysyntä oli jo niin runsasta, että kirjallisuutta uskallettiin suunnata erilaisille kohderyhmille. (Emt., s. 45–48.)

1700–1800-luvun vaihteessa kirjoja alettiin markkinoida myös sukupuolittain. Sisällöiltään kirjat olivat tosin edelleen varsin samankaltaisia. Lukijatkaan eivät noudattaneet kustantajien ja

kirjailijoiden ajatuksia aiotusta yleisöstä: Grenbyn tutkimissa kirjoissa tyttöjen omistuskirjoitukset olivat yleisimpiä riippumatta kirjan kohdeyleisöstä. Tyttöjen nimiä oli kaksinkertainen määrä poikiin nähden. Ainoastaan Daniel Defoen *Robinson Crusoen* omistajien joukossa oli enemmän poikien kuin tyttöjen nimiä, mutta vain täpärästi. Grenbyn mukaan myös kustantajien tilauslistat tukevat havaintoa, joten todennäköisesti tytöt ovat omistaneet enemmän kirjoja kuin pojat. Kiinnostavaa on, että poikaomistajat olivat enemmistönä 1760-luvulle asti. (Emt., s. 52–60.)

1700–1800-luvun lastenkirjallisuuden protagonistit ovat enimmäkseen keskiluokkaisia. Myös kirjojen omistajat olivat Grenbyn tutkimien kirjojen merkintöjen perusteella enimmäkseen keski- ja yläluokkaan kuuluvia. 1700-luvulla ei haluttu rajata lukijakuntaa uskonnolla, mutta evankelinen painotus tuli selkeämmäksi vuosisadan loppua kohti. Grenbyn mukaan tämä voi kertoa kustantajien luottamuksesta lastenkirjallisuuden kysyntään: lukijoita uskottiin riittävän eri uskontokuntien kirjallisuudelle. Toisaalta Grenbyn tutkimien kirjojen merkintöjen perusteella vaikuttaisi, ettei uskonto rajannut lukijakuntaa, vaan kirjoja luettiin kristinuskon eri suuntauksista riippumatta. (Emt., s. 73–91.)

Mitä lapset sitten lukivat? Vielä 1700-luvun alkupuoliskolla vain harvalla lapsella on ollut lastenkirjallisuutta. Yksi yleisimmistä kirjoista, joihin lapsilla oli pääsy, oli *Raamattu*. *Raamatun* merkittävä asema lasten lukemisessa säilyi koko Grenbyn tutkimien ajanjakson, mutta sen merkitys muuttui: 1800-luvulle tullessa *Raamattu* nähtiin osana laajempaa lukemisohjelmaa, ei lasten ainoana kirjana. *Raamattua* myös mukailtiin lapsille sopivaksi: siitä ilmestyi uudenlaisia lasten painoksia runsain kuvituksin ja helpoin sanakääntein. Lisäksi *Raamattu* nähtiin yhä suuremmassa määrin kirjallisuutena, josta on tarkoitus nauttia pelkän pelastuksen etsimisen sijaan. (Emt., s. 99–102.)

Monet lapset lukivat myös ajanvietekirjallisuutta kuten arkkikirjallisuutta, romansseja ja kansansatuja. Ajanvietekirjallisuutta oli helposti ja halvalla saatavissa, teksti oli helppolukuista ja

kuvitus usein runsasta. Ylä- ja keskiluokan paheksunta alaluokkaista kulttuuria kohtaan siirtyi helposti halpaan kirjallisuuteen (myös satuihin, kun niitä alettiin julkaista kokoelmina), joten suhtautuminen lasten ajanvietekirjallisuuden harrastukseen oli usein kielteinen. Osa lapsista pystyi ostamaan itselleen ajanvietekirjallisuutta tai saamaan sitä käsiinsä muilla tavoilla kuten lainaamalla tai varastamalla. Myös jotkut vanhemmat ostivat lapsilleen ajanvietekirjallisuutta. Ajanvietekirjallisuuden elementtejä alkoi hiljalleen sulautua osaksi aiemmin tiukan opettavaista lastenkirjallisuutta. Vähitellen kansansadutkin tulivat hyväksytyksi osaksi lastenkirjallisuutta, ja kun Grimmin satujen englanninnos ilmestyi vuonna 1823, olivat kansansadut jo saaneet yleisen hyväksynnän lasten lukemistona. 1800-luvun alussa kehittyi myös uusi satujen alalaji, ”*the moral fairy tale*”. Cheap Repository Tracts ja Religious Tract Society julkaisivat ajanvietekirjallisuutta jäljittelevää, lapsille moraalisesti soveltuvaksi katsottua aineistoa. Grenbyn johtopäätös kehityksestä on, että 1700-luvun lapset lukivat sekä lasten- että ajanvietekirjallisuutta, mutta 1800-luvun lapsille nämä lajit olivat pitkälti yhdistyneet. (Emt., s. 103–108.)

Lapset lukivat myös lyriikkaa, draamaa ja tietokirjallisuutta. Lapsille alettiin tehdä omaa lyriikkaa ja draamaa 1700-luvun lopulla. Lasten näytelmiä ei usein ollut tarkoitettukaan esitettäväksi. Lapsille suunnattua opettavaista tietokirjallisuutta ilmestyi runsaasti 1700–1800-lukujen vaihteesta alkaen, mutta lapset lukivat yhä runsaasti myös aikuisille suunnattua tietokirjallisuutta. Matkakertomukset olivat erityisen suosittua lukemista. (Emt., s. 116–129.)

Grenby pohtii myös lukemisen vallankumousta ja lasten lukemiskulttuuria. Grenbyn mukaan on mahdollista, että lasten lukemisen tapa oli intensiivisempi kuin aikuisten. Hän siteeraa viktoriaanisen lastenkirjailijan rouva Molesworthin kirjoitusta, jossa Molesworth kuvaa lasten lukemisen tyylin muutosta oman lapsuutensa jälkeen. Molesworthin hahmottelema (ja paheksuma) lukemistyylin muutos muistuttaa Engelsingin kuvaamaa siirtymää intensiivisestä ekstensiiviseen lukemiseen. Toisaalta Grenby siteeraa myös toista viktoriaanista lastenkirjailijaa Charlotte Yongea,

joka toteaa jokaisen sukupolven paheksuvan seuraavaa myös kirjojen määrän suhteen. Grenby referoi monia kuvauksia lapsuuden niukasta kirjavarannosta ja lukemisen nälästä. (Emt., s. 129–138.) Mielestäni on kuitenkin kyseenalaista, todistavatko tällaiset kuvaukset juuri intensiivisestä tavasta lukea. Pikemminkin juuri epätoivoinen kaipuu uusien kirjojen pariin kertoo ekstensiivisen lukemisen tavan omaksumisesta. Grenbyn referoimien kuvausten perusteella vaikuttaisi, että lasten palaaminen saman tekstin pariin uudelleen ja uudelleen on johtunut vain kirjallisuuden heikosta saatavuudesta, eikä intensiivisestä lukemisen tavasta.

1900-luvun alun ruotsalaisia lapsilukijoita tutkineen Mats Dolatkah'n mukaan lukemisennälkäiset lapset kehittivät erilaisia strategioita selvitäkseen niukoilla kirjavaroilla. Osa luki samaa kirjaa uudestaan ja uudestaan, osa taas mitä tahansa, mitä sai käsiinsä. *Raamattua* luettiin kuin jännityskirjallisuutta. Dolatkah'n mukaan strategiat olivat enimmäkseen hätäratkaisuja kirjojen puutteen takia. Jotkut lapset palasivat samaan kirjaan uudestaan ja uudestaan, vaikka muutakin luettavaa olisi ollut saatavilla, mutta he olivat poikkeus. (Dolatkah 2011, s. 145–146.)

Dolatkah'n kuvaus lasten toistolukemisen motiiveista tuntuu uskottavammalta kuin Grenbyn. Lasten lukemiskulttuuri tuskin oli sen yhtenäisempi kuin aikuistenkaan, ja lukemisen kohteiden valintaan vaikuttivat monet tekijät, jotka useinkaan eivät olleet lapsen itsensä hallittavissa. Kirjojen saatavuuden lisäksi myös aikuisten asenteet vaikuttivat. Grenbyn mukaan aikuisten suhtautuminen lasten lukemiseen oli rajoittava: 1800-luvun alun kasvatusoppaissa varoiteltiin liian suurista lastenkirjakokoelmista (Grenby 2011, s. 132).

4.1.3 Lukemiseen liitetty vaarat 1700–1800-luvulla

Entä millaisia olivat ne uhkat ja riskit, joita lukemiseen liitettiin? Millaisia seurauksia odotettiin, kun pelättiin tottumattomien lukijoiden eksyvän lukemisen maailmoihin? Mäkisen mukaan 1700–1800-luvuilla Suomessa käydyssä lukuhalukeskustelussa koetut vaaranaiheet voi jakaa karkeasti

kolmeen luokkaan: 1) varsinaisen lukuvimman vaara, 2) poliittisen epäjärjestyksen vaara ja 3) maailmankatsomuksellinen vaara. (Mäkinen, I. 1997, s. 160.)

Lukuvimman pelättiin leviävän ennen kaikkea naisten, lasten ja rahvaan pariin. Mäkisen mukaan lukuvimman pelko oli luonteeltaan sekä moraalista että esteettistä. Moraalisten ja esteettisten arvojen koettiin vielä liittyvän tiiviisti yhteen, ja moraalista arvoista riippumaton estetiikka oli vasta hiljalleen syntymässä. Huoli kohdistui ennen kaikkea romaanien lukemiseen. Romaani oli vielä suhteellisen uusi kirjallisuuden muoto. Uutta oli myös kirjallisuuden kategorisointi ajanviete- ja taidekirjallisuuteen. Mäkisen mukaan uudet kategoriat johtivat voimakkaaseen vastakkainasetteluun: aiemmin rinnakkain luettujen ja arvostettujen kirjallisuudenlajien välille tuntui äkkiä repeävän kuilu. Romaaneihin yhdistettiin kaupallisuus, moraalittomuus ja aliarvoisuus. (Emt., s. 261–262.)

Lukuvimman ajateltiin aiheuttavan sairaalloisuutta, mielikuvituksen liikakasvua, sosiaalista eristäytymistä ja todellisuudentajun horjumista. Romaanien lukemisen pelättiin kiihottavan mielikuvitusta ja ruokkivan intohimoja. Lukuvimmaan, -himoon tai -raivoon viitattiin usein syömiseen liittyvin termein. (Emt., s. 261–266.)

Toisinaan lukuhimo rinnastettiin viinanhimoon. Tällöin lukeminen saatettiin joko käsittää positiivisessa merkityksessä niin, että se suojeli kansaa juoppoudelta tai negatiivisessa mielessä rinnastaa ahne lukeminen ryypäämiseen. Olennaista molemmissa tapauksissa on, että lukemisen ajateltiin herättävän niin voimakasta halua, että se voimakkuudeltaan vastasi viinanhimoa. (Emt., s. 275–277.)

Poliittisen epäjärjestyksen pelko liittyi erityisesti sanomalehtiin ja poliittisiin pamfletteihin. Maailmankatsomuksellisen vaaran kokemus taas versoi uudesta luonnontieteellisestä maailmankuvasta. Sääty-yhteiskunnassa rahvasta pidettiin lapsen holhotussa asemassa, eikä kansan

uskottu kykenevän uuden tiedon käsittelyyn. Pelättiin, että luonnontieteellisen maailmankuvan leviäminen rahvaan pariin uhkasi rahvaan kristillistä maailmankäsitystä. Tästä saattaisi seurata paitsi henkinen romahdus myös poliittista epäjärjestystä. Pohdittiin, miten kansaa voitaisiin valistaa samalla uskonnollisen tiedon asema säilyttäen. (Emt., s. 277–284.)

Oman tutkimukseni kannalta Mäkisen erottelemista lukemiseen liitetyistä huolenaiheista ehdottomasti kiinnostavin on varsinaisen lukuvimman vaara, sillä lasten katsottiin usein olevan erityisessä vaarassa joutua lukuvimman valtaan. Mäkinen selostaa Z. Topeliuksen kirjoitusta Romanen och romanvurmen vuodelta 1845, jossa suvaitsevana tunnettu lastenkirjailija hyökkää romaaneja vastaan yllättävällä raivolla. Topeliuksen mukaan ”*romaaninnälkäisin aika*”⁶ elämässä sijoittuu 14–18 ikävuoden välille. Kirjoituksessa toistuvat syömiseen ja ahmimiseen liittyvät termit. Topeliuksen mukaan romaanien liiallinen lukeminen aiheuttaa nuorukaisessa fyysisiä ja psyykkisiä muutoksia. Romaaniin uppoutunut ei tunne nälkää eikä janoa, jatkuva paikallaan istuminen on kasvavalle ruumiille tuhoisaa. Romaanit kiihottavat luonnottomasti mielikuvitusta ja ruokkivat intohimoja liian varhain. Lukuhimon valtaan joutunutta uhkaa sosiaalinen eristäytyminen ja kosketuksen menettäminen todellisuuteen. Romaanihimo on sairaalloinen tila. (Emt., s. 262–264.)

Myös Martyn Lyons (2003, s. 319–320) antaa esimerkkejä vajaavaltaiten ryhmien lukemisharrastukseen liitetyistä peloista. Lyonsin mukaan romaaneja pidettiin erityisen naisellisena kirjallisuuden muotona, sillä ne sijoittuivat mielikuvituksen alueelle. Tämän vuoksi naisten lukemisharrastus koettiin usein uhkaavana. Halpojen sentimentaalisten romaanien pelättiin herättävän naisissa kohtuuttomia romanttisia odotuksia ja löysentävän seksuaalimoraalia. Romaaneista saatettiin puhua viettelyksenä, ja Lyonsin mukaan ei olekaan sattumaa, että naisten aviorikos oli ahkerasti kuvailtu aihe kirjallisuudessa. Emma Bovaryn kohtalo odotti romanttisen viihteen suurkuluttajaa.

⁶ ”*romanhungrigaste tiden*” (ks. Mäkinen, I. 1997, s. 263).

Kate Flint kertoo englantilaisia naislukijoita käsittelevässä teoksessaan *The woman reader 1837–1914*, että viktoriaanisen ja edvardiaanisen ajan kirjoittelussa biologisen ja psykologisen sukupuolen välinen yhteys hyväksyttiin enimmäkseen itsestään selvänä. Perusoletuksella sukupuolen biologisesta määräytymisestä oli seurauksensa niin naisten kouluttautumisen mahdollisuuksille kuin naisten lukemisesta esitetyille teorioillekin. (Flint 1993, s. 53–54.) Koska nainen synnytti lapsia ja huolehti heistä, hänen ajateltiin olevan luonnostaan taipuvainen samastumaan toisten tunteisiin ja tarpeisiin. Naisella uskottiin siis olevan luonnollinen kyky identifikaatioon. Naisen samastumistaipumuksessa nähtiin yhtä aikaa naislukijan vahvuus ja heikkous: se teki hänestä alttiin ja mielikuvitukseksiaan lukijan, mutta samaan aikaan haavoittuvaisen. (Emt., s. 30–38.)

Naisten lukemista tulkittiin usein psykologian ja lääketieteen kontekstissa, ja etenkin sensaatoromaaneista käytiin keskustelua lääketieteellisissä lehdissäkin. Joissakin kirjoituksissa nähtiin yhteys sensaatoromaanien lukemisen ja hysterial välillä. Liiallisella lukemisella pelättiin olevan vaikutuksia naisen lisääntymiskykyyn ja -haluun ja varsinkin sensaatoromaanien lukeminen kytkettiin usein seksuaalimoraalin löystymiseen. Naisten koulutuksen ja työnteon lisääntyessä väitteitä liian lukemisen vaikutuksista hedelmällisyyteen kävi vaikeammaksi todistaa. Tällöin konservatiivisen sosiaali- ja koulutuspolitiikan kannattajien huoli siirtyi yksilötasolta rodun tasolle, ja naisten liiallisen tai vääränlaisen kouluttautumisen ja lukemisen nähtiin uhkaavan rodullista puhtautta ja hyvinvointia. (Emt., s. 55–64.)

Naisten lukemista ei kuitenkaan sellaisenaan tuomittu. Lukemisen vaaroihin uskottiin yleisesti, mutta samalla arveltiin, että oikeille urille ohjattuna lukeminen voi vaikuttaa myös suotuisalla tavalla. Suurimmaksi vaaraksi romaanien lukemisessa koettiin sensaatio- ja romanttisten romaanien asettamat valheelliset odotukset, joiden houkutuksille nuorten naisten ajateltiin olevan erityisen herkkiä epäkriittisyytensä ja kokemattomuutensa takia. Vaarojen välttämiseksi oli nuorten naisten

lukemista ohjattava, ja naisten opaskirjojen mukaan tämä velvollisuus lepäsi erityisen raskaana äitien harteilla. (Emt., s. 73–79.)

Grenbyn mukaan lasten romaanien lukeminen tuomittiin 1700–1800-luvulla yleisesti. Varoitukset romaanien lukemisen vaaroista kohdistuivat erityisesti tyttöihin ja olivat osa laajempaa romaanien vastustuskampanjaa. Toisaalta ajateltiin myös, että romaanien lukemisen estäminen oli mahdotonta, ja siksi romaaniharrastusta pitäisi yrittää ohjata oikeaan suuntaan turhien estely-yritysten sijaan. Tyttöjen romaanien lukuharrastuksen vastustuksessa olikin kyse myös lastenkirjallisuuden vahvistamisesta: haluttiin saada lasten käsiin kirjallisuutta, jonka aihepiiri oli rajattu lapsille sopivaksi katsottuun. (Grenby 2011, s. 111–114.)

Martyn Lyons käsittelee lasten lukemiseen liitettyjä pelkoja lähinnä lastenkirjallisuuden ominaisuuksien kautta. Lyons nostaa esimerkiksi kansansatujen muodonmuutoksen lastenkirjallisuudeksi. Kansansadut ovat alun perin aikuisten suullista perinnettä, ja lapsiyleisölle suunnatuista kokoelmista siivottiin yksityiskohdat, joita ei pidetty lapsille sopivina. Lapsille muokatut kansansatukokoelmat ovat käyneet läpi moninkertaisen sensuurin, sillä kirjailijoiden lisäksi satuja muokkasivat myös kustantajat. Esimerkiksi Grimmin veljekset pehmensivät satujen perhekonflikteja vaihtamalla äidit äitipuoliin ja muuttamalla isähahmoja lempeämmiksi. Loppuratkaisuja muokattiin lisäämällä väkivaltaa roistoja kohtaan. Satuihin lisättiin perhearvoja ja selvärajaista moraalia. Usein saduista siivottiin avoin seksuaalisuuden kuvaus ja moraalinen ambivalenssi: rikoksista oli seurattava rangaistus. (Lyons, M. 2003, s. 328–330.)

Yhteistä monille lukemiseen liitetuille peloille tuntuu olevan, että huoli vajaavaltaisen ryhmän lukemisharrastuksesta yhdistyy uuden kirjallisuusmuodon kritiikkiin. Lukemista tarkastellaan ulkoapäin ja keskustelu lukemisen riskeistä käydään kohteiden päiden yli. Lukemiseen liitetyt huolet perustellaan lukijoiden luonnollisina pidetyillä ominaisuuksilla kuten samastumisherkkyydellä.

4.2 Keskustelua lukemisen riskeistä 1900-luvun alkupuolella

4.2.1 Roskakirjallisuus ja huoli nuorisosta

1800–1900-lukujen vaihteessa niin Suomessa kuin muuallakin pohjoismaissa käytiin kiihkeitä väittelyitä siveellisyydestä. Siveellisyykeskustelulla oli juurensa 1800-luvun loppupuoliskolla Suomeen levinneessä kulttuuriliberalismissa ja sen herättämässä keskustelussa kaksinaismoralismista ja vallitsevista siveellisyyksityksistä. Teollistumisen myötä ihmisten liikkuvuus lisääntyi ja asutuskeskukset paisuivat. Mahdollisuudet sosiaaliseen nousuun paranivat ja murensivat sääty-yhteiskunnan perusteita. Yksilöä korostava, maallistunut elämänmuoto levisi myös maaseudulle. Yhteiskunnan maallistumisen vastavoimana vaikutti herännäisyys, joka sekin painotti yksilöllisyyttä. Yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien korostuminen johti väistämättä siihen, että myös moraalit oli määriteltävä uudestaan. (Jaakkola 1994, s. 91; Nieminen 1951, s. 11–18; Nenonen 1999, s. 15–17; Sulkunen 2003, s. 247.)

1800-luvun loppu oli erilaisten joukkoliikkeiden kulta-aikaa (Jaakkola 1994, s. 91; Pulma 1987, s. 88; Sulkunen 2003, s. 240–242). Joukkoliikkeistä erityisesti naisliike osallistui aktiivisesti siveellisyykeskusteluun. Naisliikkeen hampaissa oli aikakauden kaksinaismoraali, joka salli miehelle seksuaalisen vapauden ilman maineenmenetystä, mutta jakoi naiset kahtia siveellisiin ja siveettömiin, joista ensimmäisten moraalit vartioitiin tiukasti jälkimmäisten ajautuessa yhteiskunnan marginaaliin. Kamppailussa sukupuolimoraalista eivät olleet vastakkain vain uuden ja vanhan moraalit kannattajat, vaan kaksinaismoraalit vastustajatkin jakaantuivat kahtia. Absoluuttisen sukupuolimoraalit puolustajat, naisliike etunenässä, vaativat miesten moraalit nostamista naisten moraalit tasolle. Sen sijaan relatiivista sukupuolimoraalit kannattavat halusivat lisää vapauksia naisille tai puhuivat vapaan rakkauden puolesta. Relatiivinen sukupuolimoraali henkilöityi erityisesti joihinkin kirjailijoihin, esimerkiksi ruotsalaiseen Ellen Keyhin, jonka käsitys

naisesta voimakkaasti seksuaalisena olentona herätti kritiikkiä naisliikkeenkin piirissä, ja Keyn maanmieheen August Strindbergiin, jonka naisemansipaatiota vastaan suunnattu Giftas-novellikokoelma aiheutti ilmestyessään vuosina 1884–1886 Ruotsissa kirjasodan. Absoluuttinen sukupuolimoraali taas yhdistettiin erityisesti norjalaiseen Henrik Ibseniin. (Boëthius 1969, s. 299–303; Nieminen 1951, s. 118–128; Rajainen 1973, s. 58–65.)

1800-luvun lopulla kirjallisuutta käsittelevä siveellisyyskeskustelu oli keskittynyt arkkiveisujen ohella taidekirjallisuuteen. Uudet kirjallisuuden suuntaukset realismi ja erityisesti naturalismi herättivät huolta. Niiden vikoihin luettiin seksuaalisuuden kuvaamisen lisäksi liiallinen keskittyminen yhteiskunnan varjopuoliin. Naturalistista kirjallisuutta ei haluttu naisten tai nuorison käsiin, eikä sitä ostettu kansankirjastoihin. Ristiriitaista suhtautumista realismiin kuvaa Minna Canthin novelli Salakari, jossa yksinäinen rehtorinrouva tulee vietelleyksi realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden kuten Zolan, Maupassantin, Strindbergin ja Balzacin lukemisen myötävaikutuksella. Kuitenkin Minna Canth itse oli jatkuvasti kriitikoiden kynsissä voimakkaan tendenssimäisen realisminsa takia. (Eskola 1991, s. 32–33; Nieminen 1951, s. 147–150.)

1800–1900-lukujen vaihteessa huomio kääntyi taidekirjallisuudesta ajanvietekirjallisuuteen ja elokuvaan. Kristillinen naisten yhdistys Valkonauha sekä vastaava miesten yhdistys Valkea Risti olivat ensimmäisiä yhdistyksiä, jotka alkoivat vastustaa säädyttömiä postikortteja ja pilalehtiä, joita myytiin kirjakaupoissa. Kristillisten yhdistysten järjestämässä siveellisyyskokouksessa maaliskuussa 1908 todettiin kuvien ja kirjojen vaikuttavan suuresti poikien seksuaaliseen heräämiseen ja siten lisäävän siveettömyyttä. Nuoret sielut olivat myös Suomen Naisyhdistyksen huolenaiheena vuosisadan vaihteessa. Naisyhdistys ylläpiti pitkään Helsingissä Zachris Topeliuksen mukaan nimettyä nuorisokirjastoa. Maaseudulla toimivat Topeliusyhdistykset pyrkivät järjestämään joka kylään Topeliuksen *Lukemisia lapsille*. (Nenonen 1999, s. 25–28; Rajainen 1973, s. 117–124.)

Huoli nuorisosta näytteli tärkeää osaa myös Ruotsissa vuosina 1907–1910 käydyssä kiintoisassa

keskustelussa roskakirjallisuuden (smutslitteratur) lukemisen haitoista. Keskustelun keskeisimmäksi kohteeksi valikoitui amerikkalainen salapoliisilukemisto Nick Carter, jonka vihkot viekoittelivat varomatonta nuorisoa huokeudellaan ja värikkyydellään. Debattia tutkineen Ulf Boëthiuksen mukaan nykylukijan silmiin viattomalta vaikuttava reipas salapoliisi Nick Carter toimi syntipukkina. Rikollisuuden koettiin kasvaneen, vaikka todellisuudessa suuntaus oli päinvastainen ja kyse oli pikemminkin sietokyvyn alenemisesta. Kasvava huoli ja ahdistus vaati vastuullisten etsimistä, ja sosialistisen agitaation ohella roskakirjallisuus sai kantaa syyllisyyden nuorison villitsemisestä. (Boëthius 1989, s. 247–248.)

Nick Carter oli amerikkalainen viikottainen dekkarivihkosarja, jota julkaistiin Ruotsissa vuosina 1903–1909. Nick Carter esiintyi myös elokuvien hahmona ja sanomalehtien jatkokertomuksissa. Ensimmäinen Nick Carter -kirja julkaistiin osana Gullbergin kustantamon *Detektivbibliotek*-sarjaa – tuolloin vielä varsin kalliilla kahden kruunun hinnalla. Seuraavaksi Nick Carteriin tarttui Gustafson & Pålsons, joka julkaisi Nick Carter -kertomuksia *50-öres-Biblioteket*- ja *Folkbiblioteket*-sarjoissaan. Nick Carterin todellinen läpimurto Ruotsissa koitti kuitenkin vasta vuonna 1908, kun malmölainen Nick Carter -kustantamo alkoi julkaista sarjaa *Nick Carter, Amerikas största detektiv*. Sarja oli viikoittainen kuten amerikkalainen vastineensa *Nick Carter Weekly*, ja jäljitteli muutenkin uskollisesti esikuvaansa: vihko oli kooltaan suurempi ja kansikuvaltaan värikkäämpi ja houkuttelevampi kuin aiemmat ruotsalaiset Nick Carter -julkaisut. *Nick Carter, Amerikas största detektiv* -sarjaa ehdittiin julkaista kaikkiaan 28 osaa ennen kuin sarjan myynti Tukholman tupakkakaupoissa lopetettiin. (Boëthius 1989, s. 59–62.)

1900-luvun alussa Ruotsissa hyökkäiltiin satunnaisesti ”roska- ja kolportöörikirjallisuutta”⁷ vastaan. Järjestäytyneeksi kampanjaksi roskakirjallisuuden vastustus alkoi muotoutua vuonna 1907,

7 ”Smut- och kolportägelitteratur” (Boëthius 1989, s. 134). Kolportöörikirjallisuudella tarkoitetaan kiertävien kaupustelijoiden myymää uskonnollista tai viihteellistä kirjallisuutta. Kolportöörien kaupitteleva kirjallisuus oli usein pienikokoista: almanakkoja, arkkiveisuja ja vihkoiksi sidottua ajanvietekirjallisuutta. Kolportöörit säilyttivät asemansa kirjallisuuden ainoina välittäjinä maaseudulla ja pikkukaupungeissa vielä pitkään kirjakauppojen yleistyttyä suurissa kaupungeissa. (Laine 2006, s. 32–33.)

kun tukholmalainen poliittisesti sitoutumaton nuorisojärjestö Kulturella ungdomsrörelsen järjesti keskustelutilaisuuden aiheesta. Kokouksessa muodostettiin komitea, jonka tehtäväksi annettiin laatia esitys roskakirjallisuuden vastaisista toimista. Kokousta ja roskakirjallisuutta laajemminkin käsiteltiin lähes kaikissa tukholmalaislehdissä. Kampanjasta säikähtäneet tupakkakauppiat lopettivat ranskalaisten pilalehtien myymisen. (Emt., s. 134–136.)

Seuraavan vuoden aikana kampanja levisi muuhunkin roskakirjallisuutena pidettyyn aineistoon, kuten rikosuutisointiin ja elokuvaan. Nick Carter nousi kampanjan keskeiseksi hahmoksi syksyllä 1908. Paheksunta kohdistui muihinkin huokeisiin ajanvietelukemistoihin, joita kustantamot julkaisivat sekä amerikkalaisten sarjojen käännöksinä että ruotsiksi kirjoitettuina. Nick Carter -kirjallisuudesta tuli yleistermi, jolla viitattiin kaikkiin ajanvietelukemistoihin. Koettiin, että Ruotsi oli hukkumassa Nick Cartereihin. Puhuttiin ”*likatulvasta, joka kyllästää suuren osan nuorisostamme myrkyllään ja epäpuhtaudellaan*”⁸. Nuorison uskottiin saavan suoria vaikutteita rikoksia kuvailevista kirjoista. Lehdissä kerrottiin kauhistuttavia esimerkkejä roskakirjallisuuden lukemisen haitoista. Eräässä lehti jutussa esiintyi poika, joka oli ajautunut varkaaksi ryöväriromaaneiden houkutuksesta. Romaanit olivat ”*tukahduttaneet hänen käsityksensä oikeasta ja väärästä tässä elämässä*”⁹. Toisessa artikkelissa taas kerrottiin ryöstömurhaan syylistyneiden saksalaisnuorten kadottaneen moraalisen kompassinsa lukemalla ”*rivoja painotuotteita*”¹⁰. (Emt., s. 139–154.)

Nick Carter -debatissa oli mukana useita toimijoita: porvarillisen lehdistön lisäksi keskusteluun osallistuivat tupakkakauppiat ja sosiaalidemokraattisen puolueen nuorisojärjestö Sosialdemokratiska ungdomsförbundet. Kaikilla oli kamppailussa omat motiivinsa. Tupakkakauppiaiden mukaan lehdistön kampanja oli suunnattu suoraan heidän elinkeinoaan

8 ”*smutsflod, som genomsyrar en stor del af vår ungdom med gift och osundhet*” (Boëthius 1989, s. 144).

9 ”*förkväft hans uppfattning om rätt och orätt här i lifvet*” (Boëthius 1989, s. 148).

10 ”*lasciva pressalster*” (Boëthius 1989, s. 148).

vastaan. Heidän mielestään ei ollut kauppiaiden asia harjoittaa sensuuria. Tähän lehdissä vastattiin, että tupakkakauppiaat voisivat rajoittaa myymäänsä kirjallisuutta samalla ”terveellä harkintakyvyllään”¹¹, jolla he rajoittivat muidenkin tuotteidensa myyntiä. (Emt., s. 152–153.)

Sosiaalidemokraattiset nuoret osallistuivat keskusteluun vetoomuksellaan *Ljus över landet! Kamp mot smutslitteraturen* marraskuussa 1908. Vetoomuksessa käsitys Nick Carter -kirjallisuuden vaikutuksista oli samankaltainen kuin porvarillisissa lehdissäkin: sen sanottiin aiheuttavan hermostuneisuutta ja kannustavan rikollisuuteen, uhkaavan ”henkistä kansanterveyttä”¹². Yhteisestä vihollisesta huolimatta vetoamus hyökkäsi porvarillista lehdistöä vastaan. Sen mukaan sosiaalidemokraattiset nuoret olivat olleet eturintamassa taistelussa Nick Carteria vastaan, ja porvarillinen lehdistö oli kaapannut kamppailun heiltä. Roskakirjallisuuden vilpittömän vastustuksen lisäksi vetoomuksella olikin kahtalainen motiivi. Työväenluokkaa – erityisesti työväenluokkaista nuorisoa – syytettiin raakuudesta, tietämättömyydestä ja sivistyksellisten arvojen ylenkatsomisesta. Vetoomuksellaan sosiaalidemokraattiset nuoret pyrkivät näyttämään, että sivistys oli heille tärkeää ja että työväenliikkeen sisällä vastustettiin raakuutta ja rikollisuutta. Samalla he pyrkivät erottautumaan sosiaalidemokraattisesta puolueesta irtautuneesta vallankumouksellisesta sosialistisesta nuorisojärjestöstä nuorsosialisteista, joka monille oli nuorison turmeluksen ruumiillistuma. (Emt., s. 154–159.)

Nick Carterin herättämää paniikkia hyödynnettiin myös oikeistolaisten kulttuurivaikuttajien kamppailussa dekadenssikirjallisuutta vastaan. Dekadenssikirjallisuudella tarkoitettiin taidekirjallisuutta, joka kuvasi rakkautta ja seksuaalisuutta liian vapaamielisesti. Kaunokirjallisuuden lisäksi dekadenssikirjallisuuden vastustajien tähtäimessä oli erityisesti Ellen Key. (Emt., s. 160–167.)

11 ”sitt eget sunda omdöme” (Boëthius 1989, s. 153).

12 ”sund andlig folkhälsa” (Boëthius 1989, s. 155).

Vuoden 1909 alussa myös kouluviranomaiset liittyivät Nick Carter -debattiin. Opettajia kehoitettiin keskustelemaan vanhempainilloissa huonon kirjallisuuden lukemisen vaaroista, etsimään roskakirjallisuutta pulpeteista ja myös ottamaan selvää oppilaiden kirjallisuusmausta. Jotkut opettajat jopa keräsivät vapaaehtoisilta oppilailtaan Nick Carter -kirjoja ja polttivat ne. Reaktiona kouluviranomaisten toimiin tupakkakauppiat päättivät lopulta vetää Nick Carterit myynnistä 1.3.1909 alkaen. Tupakkakauppioiden päätökseen vaikutti sekin, että samaan aikaan keskusteltiin tupakkakauppojen aukioloajoista, ja kauppiaille oli siksi erityisen tärkeää varmistaa yleisön suopea suhtautuminen. Kauppiat katsoivat taistelun Nick Cartereiden myynnistä hävityksi. (Emt., s. 209–212.)

Nick Cartereiden kadottua Tukholman tupakkakaupoista kustantajat haistoivat tilaisuuden uusille sarjoille. Tyhjiötä täyttämään ilmestyi useita huokeita sarjoja, joissa julkaistiin laadukkaaksi katsottua, erityisesti nuorille suunnattua seikkailu- ja jännityskirjallisuutta. Kustajat olivat oppineet, että helppoa saatavuutta ja halpaa hintaa saattoi hyödyntää myös laadukkaana markkinoidun kirjallisuuden myynnissä. Näin Nick Cartereiden herättämä paniikki tuli hyödynnetyksi myös taloudellisesti. (Emt., s. 315–322.)

Nick Carter -kirjallisuuden tulvasta oltiin huolissaan myös Suomessa, ja varsinkin ruotsinkielinen lehdistö kirjoitti aiheesta paljon. Ruotsalaisten roskakirjallisuuden vastainen kamppailu pantiin merkille useissa lehdissä. Nick Cartereiden lukemisen uskottiin huonontavan ja tyhmentävän kansaa ja houkuttelevan rikollisuuteen erityisesti nuorisoa (esim. *Hangö-Bladet* 16.02.1909/26; *Hufvudstadsbladet* 01.01.1909/1; *Veckobladet* 10.02.1909/11; *Västra Nyland* 09.03.1909/28). Toisaalta rikoksiin kannustava vaikutus myös kyseenalaistettiin: *Hufvudstadsbladetin* pakinoitsija Sam. arveli Arsène Lupin -kirjojen olevan paljon vaarallisempia rikoksen ihailussa ja leikkisästi tunnusti suorastaan säälivänsä vainottua Nick Carter -parkaa (*Hufvudstadsbladet* 21.03.1909/78).

Nick Cartereiden myynnin lopettaminen tukholmalaisissa tupakkakaupoissa huomattiin, ja

Suomessa pelättiin, että roskakirjallisuuden virta kääntyy seuraavaksi Suomeen. Helsinkiläiset kirjakauppiaat seurasivat pian tukholmalaisten tupakkakauppiaiden vanavedessä: 18.3.1909 uutisoitiin, että Nick Carter -kirjallisuus on vedetty myynnistä Helsingin kirjakaupoissa. (Esim. *Hufvudstadsbladet* 18.03.1909/75.)

Kuten ruotsalaisissa lehdissä, myös Suomessa kirjoitettiin roskakirjallisuuden ja salapoliisielokuvien uhreista. Useassa lehdessä kerrottiin huvittuneeseen sävyyn nuoresta naisesta, joka oli elävissä kuvissa käytyään rakastunut Nick Carteriin niin palavasti, että oli lähettänyt tämän esittäjälle rakkauskirjeen. Kujeilevasta sävystään huolimatta jutut päättyivät huolestuneisiin äänenpainoihin: ”*Waarallisiksipa alkavat eläwät kuwat käyda kun ne panewat nuorten tyttösten sydämet paloon ja willitsewät ne aina Pariisia myöten hakemaan henttunsa*” (*Salmetar* 22.02.1910/21). Vähemmän huvittuneesti uutisoitiin rikoksista, joiden tekijöiden uskottiin toimineen roskakirjallisuuden lukemisen kiihottamana. Kenties karmein tämän tyylin uutisista oli *Västra Nylandissa* kesäkuussa 1910 otsikolla *Den internationella Nick Carterfaran*. Juttu kertoi vauraasta bulgarialaisesta maanomistajasta, joka luettuaan runsaasti roskakirjallisuutta oli tullut äkkiä mielenvikaiseksi ja murhannut perheensä. Murhaaja oli ”*luulotellut olevansa yhtä aikaa murhaaja ja salapoliisi*”¹³ ja allekirjoittanut itseään vastaan kirjoittamansa syytöskirjelmän nimellä Sherlock Holmes. (*Västra Nyland* 11.06.1910/65.)

Nick Carter -debatista Suomessa ei ole vielä perusteellista tutkimusta. Huolimatta eroista yhteiskunnallisissa oloissa jotkin Ulf Boëthiuksen tekemistä päätelmistä ruotsalaisesta Nick Carter -debatista luultavasti pätevät myös Suomessa – olivathan monet suomalaisista lehtiartikkeleista hyvin samansisältöisiä kuin ruotsalaisetkin jopa metaforia myöten. Ruotsin taistoja roskakirjallisuusrintamalla selvästi seurattiin Suomessa tarkasti.

Boëthiuksen mukaan Nick Carter -sarjan sisältö ei selitä pahennusta, jota se herätti. Sarjan

13 ”*Han inbillade sig på en gång wara mördare och detektiv*” (*Västra Nyland* 11.06.1910/65).

kriitikoiden paheksuvia ”*verivirtoja*”¹⁴ ei sarjassa juurikaan nähty, vaan sarjan kuvaama väkivalta on lievää, eikä erityisen korostuneessa roolissa. Rikokset, joita Nick Carter selvittelee, eivät yleensä ole murhia vaan varkauksia, kavalluksia ja kidnappauksia. Vain muutamassa vihkossa Nick Carter tai joku hänen apureistaan haavoittuu tai haavoittaa roistoa. Sankareiden ja roistojen välisessä kamppailussa on leikin tai pelin elementtejä: rikoksen selvittely kuvataan otteluna, jossa Nick Carter apureineen pyrkii saamaan yliotteen roistoista. (Boëthius 1989, s. 67–72.) Nick Carterin vastaisessa kampanjassa sarjan uskottiin opettavan lukijalle rikoksen kannattavan, mutta sarjan joka osassa roistot joutuvat telkien taakse ja rikoksen järkyttämä sosiaalinen järjestys palautetaan. Rikosta ei idealisoida, ja – toisin kuin klassinen dekkari – sarja keskittyy enemmän ajojahtiin kuin itse rikokseen. (Emt., s. 106–108.)

Pohjimmiltaan Nick Carter -debatissa olikin kyse muusta kuin itse sarjan sisällöstä. Boëthiuksen mukaan kamppailu roskakirjallisuutta vastaan oli kamppailua likaa vastaan. Boëthius käyttää liian käsitettä antropologi Mary Douglasin kuuluisan määritelmän mukaisesti: lika on ainetta väärässä paikassa (Douglas 2000, s. 46–52). 1900-luvun alun ruotsalainen yhteiskunta oli monella tapaa murroksessa, mikä herätti tunteen arvojärjestelmää uhkaavasta epäjärjestyksestä. Teollistuminen, kaupungistuminen, yhteiskunnan modernisoituminen ja nuorison esiinmarssi järkyttivät yhteiskunnan valtasuhteita ja herättivät huolta ja levottomuutta. Värikkäillä kansilehdillään tupakkakauppojen ikkunoissa koreileva Nick Carter -sarja oli helppo syyllinen. Epämääräinen ahdistus sai konkreettisen muodon kamppailussa likaista kirjallisuutta vastaan. (Boëthius 1989, s. 219–223.)

4.2.2 Kahtia jaetusta kansasta pakotettuun yhtenäisyyteen

Kulttuuriliberalististen aatteiden vanavedessä Suomeen levisi myös sosiaaliliberalistinen suuntaus.

¹⁴ ”*hela strömmar af blod*” (Boëthius 1989, s. 108).

1900-luvun alun siveellisyyskeskustelussa olikin nähtävissä myös sosiaalinen näkökulma: siveettömyyden ja yhteiskunnan kaksinaismoralismin tuomitsemisen lisäksi keskustelussa puututtiin myös epäkohtien syihin ja kannettiin huolta vähäosaisista. Vähäosaisten, laiminlyötyjen ja kaltoinkohdeltujen lasten ajateltiin sortuvan siveettömyyteen ja rikollisuuteen kasvuympäristönsä vaikutuksesta. Valtiota vaadittiin osallistumaan huonohoitoisten lasten kasvatukseen ja suojeluun. Suojelukasvatuksen tavoitteena oli suojella lapsia ympäristönsä aiheuttamalta siveelliseltä turmelukselta, mutta myös yhteiskuntaa lapsilta. (Harrikari 2004, s. 158; *Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus* 1907, s. 3–6; Jaakkola 1994, s. 91–92; Nenonen 1999, s. 15–17; Nieminen 1951, s. 11–18; Pulma 1987, s. 105–107.)

Laiminlyödyn lapsen siveettömyyden ajateltiin etenevän kronologisesti lapsen huonohoitoisuudesta rikollisuuteen, ellei lapsen ympäristötekijöitä tai kasvatusta muutettu. Suojelukasvatusaateen mukaan lasten siveelliseen turmelukseen piti puuttua sen kaikissa vaiheissa, ja eri vaiheet vaativat erilaiset keinot. Laitoskasvatuksen lisäksi suojelukasvatuksen keinovalikoimaan kuuluivat esimerkiksi lastentarhat ja -seimet, kesäsiirtolat ja lasten työtuvat. (Harrikari 2004, s. 137–140; *Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus* 1907, s. 3–9.) Lasten pahatapaisuus ja rikollisuus koettiin kaupungistumisen aiheuttamaksi ongelmaksi, joten kasvatuslaitosten piti sijaita maaseudulla. Kaupunkiympäristöön liitettiin muiden paheiden ohella joutilaisuus, jonka katsottiin olevan erittäin haitallista lapsille. (Harrikari 2004, s. 135–139; *Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus* 1907, s. 34–36.)

Siveellisyysidea oli tiukasti kytköksissä sivistykseen. Siveellisyys oli osa sivistystä, sen moraalinen ulottuvuus. Siveellisyys käsitettiin monitasoisesti niin sisäiseksi ominaisuudeksi kuin ulkoiseksi käytöstavoiksikin. Jopa kodin ja vaatetuksen siisteyden ajateltiin ilmentävän siveellisyys-tasoa, ja kansansivistystyössä konkreettiset terveyteen ja puhtauteen liittyvät neuvot yhdistyivät moraalisiin periaatteisiin. Sivistyksen ja siveellisuuden kytköksen voi nähdä myös

suojelukasvatusaatteessa: niin koulutettujen opettajattarien järjestämä lastentarhatoiminta kuin lasten lukusalitkin nähtiin osana lastensuojelua. Lukusaliin tai kansanlastentarhaan meneminen sekä pelasti lapsen vaaralliselta katueläältä että kohotti tämän henkistä tasoa. (*Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus* 1907, s. 18–22 ja 44 – 45; Koski, L. 2011, s. 168–169; Tuomaala 2004, s. 63–64.)

Modernisoituvan Suomen kansansivistystyössä painotettiin maaseutua. Maatyö oli saanut keskeisen roolin kansakoulun pedagogiikassa jo 1800-luvun lopulla, kun talonpoikaisväestöä taivuteltiin kansanopetuksen pidentämisen kannattajiksi. Taustalla oli fennomaanien ajatus yhtenäisestä kansasta, jonka eri kerroksia yhdistävät yhteinen päämäärä ja kansallishenki. Uskonnollisuus, ahkeruus ja agraarisuus olivat sivistysihanteen keskeisiä osia. Talonpoikaiston ideaalikuva luotiin maahengen ja kansahengen kantajaksi. (Koski, L. 2011, s. 161–163; Tuomaala 2004, s. 63–64.)

Koska kansan riittävän sivistystason mitta otettiin sivistyneistöstä, tuli ihanteesta saavuttamaton. Näin kansanvalistus jatkoi sääty-yhteiskunnan perinteitä, mutta säädyn sijaan sivistys rakensi yhteiskunnan valta-asemia. Sisällissodan halkaistessa kansan kahteen osaan hyvä- ja huono-osaisten ero politisoitui ja muuttui porvarien ja sosialistien eroksi. (Tuomaala 2004, s. 63–64.)

Vuoden 1918 tapahtumat romuttivat kansanvalistajien idealismin ja uskon kasvatuksen kaikkivoipaisuuteen. Kansansivistysväki oli syvästi pettynyt paitsi kansaan, myös omaan työhönsä. Huomattiin, että sivistykselliset puuhut olivat kohdistuneet ennen kaikkea talonpoikaistoon muun väestön jäädessä osattomiksi sivistyksen ihanteista. (Koski, L. 2011, s. 170–173.) Sodan vaikutus näkyi myös suojelukasvatusaatteessa: lastensuojelussa puhuttiin nyt degeneraatiosta ympäristötekijöiden sijaan. Siveettömät lapset nähtiin viallisina tai psykopaatteina, joita ei voinutkaan kasvatuksen keinoin pelastaa. Aiempien lastensuojelutoimien nähtiin tehneen vääryyttä näille lapsille, joiden perimän ajateltiin estävän yhteiskunnan tarjoaman avun hyödyntämisen. (Harrikari 2004, s. 162–163.)

Erkki Seväsen (1994) kirjallisuussosiologinen tutkimus *Vapauden rajat* esittää Suomen kirjallisuusjärjestelmän olleen sotien välisenä aikana 1918–1939 porvariston tiukassa hallinnassa. Kansallinen yhtenäisyys oli tärkeä osa virallista ideologiaa, mutta sisällissodan voittaja sai yksin sanella tuon yhtenäisyyden muodon. Tärkeimpiä hyveitä virallisessa arvojärjestelmässä olivat vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän puolustaminen, nationalismi, agraarisuushenkisyys ja uskonto. Vaikka valtiollinen kontrolli kohdistui ensi sijassa kansalaisyhteiskunnan poliittiseen tasoon, kuului kirjallisuuskin valvonnan piiriin. Sanktioiden kohteeksi joutui lähinnä työväenliikkeen kirjallisuutta. Virallisen kontrollin lisäksi ideologisen, moraalisen ja uskonnollisen vapaamielisyyden rajoja määriteltiin erilaisissa kirjasodissa. (Emt., s. 377–379.)

Seväsen mukaan kirjastolaitos kuului ideologisiin valtiokoneistoihin, jonka kirjallisuuden levitykseen kohdistuvaa sääntelytehtävää hoiti valtion kirjastotoimisto. Sääntely tapahtui pääasiassa *Arvostelevan kirjaluetellon* kirja-arvosteluiden välityksellä. Kirjastolaitoksen harjoittaman sääntelyn piiriin Seväsen lukee senkin, että vuoden 1928 kirjastolaki edisti työväenkirjallisuuden marginalisointia sulkemalla työväenyhdistysten kirjastot pois valtionavustusten piiristä. Seväsen katsoo, että kirjastolaitoksen ensisijainen tavoite oli sosiaalistaa eri väestöryhmät porvarillisiin arvoihin. Kirjastolaitos sitoi kirjallisuusjärjestelmän valtioon ja esti osaltaan kirjallisuusjärjestelmän eriytymistä valtiosta ja sen virallisesta ideologiasta. (Emt., s. 227–229.)

1920-luvulla kirjastojen kirjahankintoja kontrolloitiin valtionavustusjärjestelmällä. Avustukset jakoi valtion kirjastotoimikunta. Avustusta saattoivat hakea kaikille avoimet kirjastot, joiden päämääränä oli levittää tietoja ja yleissivistystä. Ehtona avustuksen myöntämiselle oli, ettei kirjastossa ollut epäsiiveellistä tai ala-arvoista kirjallisuutta. Tietokirjallisuuden hankintaan annettiin enemmän tukea kuin kaunokirjallisuuden hankintaan. Tietokirjallisuuden avokätisempi tukeminen johtui osittain sen kalliista hinnasta, mutta tavoitteena oli myös edistää kirjastojen käyttöä opiskeluun. (Eskola 2004, s. 49–50.) Vuodesta 1928 tieto- ja kaunokirjallisuutta tuettiin saman verran, ja muutos vaikuttikin

heti kirjastojen hankintoihin (Eskola 2004, s. 258).

Sevänen olettaa, että kirjastot pääsääntöisesti noudattivat valtion kirjastotoimiston suosituksia ja että *Arvostelevaa kirjaluetteloa* lukemalla voi täten päätellä kirjastolaitoksen arvomaailman. Myöhempi tutkimus on osoittanut, että kirjastojen arvomaailma oli sotien välisenä aikana monisyisempi kuin *Arvostelevien kirjaluetteloiden* perusteella voisi olettaa. Eija Eskola (2004) on verrannut väitöskirjassaan *Suosittelut, valitut ja luetut Arvostelevan kirjaluettelon* arvosteluja toisaalta kaikkeen sotien välillä Suomessa julkaistuun kirjallisuuteen, toisaalta esimerkkikirjastojen hankintaluetteloihin. Eskolan mukaan kirjastot eivät suinkaan aina noudattaneet hankinnoissaan *Arvostelevan kirjaluettelon* suosituksia. Toisin kuin kirjastoalan kehittäjät olisivat halunneet, kirjastot eivät olleet tietokeskuksia eivätkä kansalaisten itsekasvatuksen tukipaaluja. Kirjastot eivät ostaneet kansallisia aarteita, vaan viihdyttävää kotimaista ja käännettyä kaunokirjallisuutta. Tietokirjallisuudesta valikoitiin matkakirjallisuus ja historia. Kirjastot reagoivat nopeasti kustannusmaailman muutoksiin, kun taas *Arvosteleva kirjaluettelo* ja Helle Kannila varoittelivat päiväperhoista ja tähdenlennoista kirjastojen hankinnoissa. (Emt., s. 258–259.)

Arvostelevan kirjaluettelon kirja-arvosteluissa kaikuivat nationalistiset, oikeistolaiset ja moralistiset äänet, mutta arvostelujen joukossa oli myös maltillisia arvioita. Tietokirjallisuutta arvioitiin yleensä asiantuntevasti, mutta paikoitellen arvostelijoiden omat arvot tulivat voimakkaasti esille. Kaunokirjallisuuden aihepiirille ja arvomaailmalle pantiin paljon painoa. Kirjastojen kirjavalikoiman haluttiin välittävän nuorisolle sopivan maailmankuvan. *Arvostelevissa kirjaluetteloissa* puhuttiin terveestä kirjallisuudesta ja terveistä arvoista. Tällaisia arvoja olivat mm. raittius, vaatimattomuus ja maahenki. Työn ja luonnon kuvauksia arvostettiin. Sen sijaan erotiikkaa, rikollisuutta, juoppoutta tai mielisairautta ei sopinut kirjastokirjassa kuvata. *Arvostelevassa kirjaluettelossa* suhtauduttiinkin kielteisesti moniin ajankohdan keskeisiin taidekirjailijoihin, joiden aiheenvalinta tai käsittelytapa ei sopinut näihin raameihin, esimerkiksi Pentti Haanpäähän, F. E.

Sillanpäähän, Maria Jotuniin ja Joel Lehtoseen. (Eskola 2004, s. 256; Sevänen 1994, s. 231–232.)

Työläiskuvauksiin ei suhtauduttu kielteisesti, jos teosten arvomaailma oli porvarillinen. Sen sijaan järjestäytyneen työväenliikkeen ideologiaan samastuva kirjallisuus tai vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kritiikki tyrmättiin "*repivänä*", "*hajottavana*", "*pessimistisenä*" tai "*elämän kielteisiä puolia*" painottavana. Yhteiskuntakritiikkiä pidettiin epäisänmaallisena. (Sevänen 1994, s. 233–236.)

Käännöskirjallisuutta ei *Arvostelevalle kirjaluettelossa* sinänsä vierastettu, mutta naistenromaneja, salapoliisikirjoja ja "*raainta osaa*" jännityskirjallisuudesta ei kirjastoihin suositeltu. Taidekirjallisuudessa epäluuloa herättivät erityisesti ranskalaiset kirjailijat avoimen seksuaalisuuden kuvauksen ja skeptisen asenteen takia. Esimerkiksi Honoré de Balzacin, Emile Zolaan ja Anatole Franceen suhtauduttiin torjuvasti. Joitakin arvokkaiksi tunnustettuja teoksia kehoitettiin jättämään pienten kirjastojen valikoiman ulkopuolelle, koska lukijoiden ymmärrykseen ei luotettu tai teosten kasvatuksellista arvoa epäiltiin. Kotimaiseen ajanvietekirjallisuuteen kuten Agapetukseen, Simo Penttilään ja Hilja Valtoseen suhtauduttiin myönteisesti. Myös uskonnollinen melodraama hyväksyttiin osaksi kirjastokirjallisuutta – tosin Helle Kannila vierasti sitä. Kannilan näkemykset erosivat muista *Arvostelevalle kirjaluettelon* arvostelijoista myös suhteessa joidenkin taidekirjailijoiden illuusiottomaan ihmiskuvaukseen, ja Kannila suositteli hankittavaksi niin F. E. Sillanpää, Maria Jotunia kuin Joel Lehtostakin. (Eskola 2004, s. 256–257; Sevänen 1994, s. 231.)

Lasten romaaneihin suhtauduttiin *Arvostelevalle kirjaluettelon* arvosteluissa pääasiassa myönteisesti. Tyttökirjojen myönteisiksi ominaisuuksiksi miellettiin harmonisesti kuvattu kotiympäristö, esikuvalliset henkilöhahmot ja sopiva arvomaailma. Rakkauden käsittelyä ei pidetty sopivana, ja tyttöjen rakkausromaanit arvioitiin pilkalliseen sävyyn. Ylellisyystavaroiden ja seurapiirielämän kuvaamista paheksuttiin, koska lasten piti oppia tyytymään vähään. Hienojen lelujen ja juhlien kuvaamisen ajateltiin vieraannuttavan työstä ja arkielämästä sekä herättävän kateutta vähäosaisissa.

Poikakirjoissa kiitettiin henkilöiden rohkeutta, taitavuutta ja isänmaanrakkautta. Erä- ja seikkailukirjojen ajateltiin toimivan hyvänä esikuvana pojille. Kiro sanoja ja auktoriteettien pilkkaamista ei hyväksytty. (Eskola 2004, s. 104–107.)

Käännetty satu- ja fantasiakirjallisuus torjuttiin Eskolan mukaan voimakkaasti. *Arvosteleavassa kirjaluetelossa* tyrmättiin monta satu- ja fantasiakirjallisuuden klassikkoa, kuten J. M. Barrien *Pekka Poikanen (Peter Pan)* ja John Masefieldin *Keskiyön kansaa*. Unta ja todellisuutta sekoittavia kirjoja pidettiin kasvatuksen kannalta haitallisina. Hyvän lastenkirjan oli noudatettava realismin pelisääntöjä. Selma Lagerlöfin *Peukaloisen retket villihamien seurassa* sentään hyväksyttiin, sillä se opetti maantietoa ja historiaa. Lastenkirjan ei sopinut liioitella, hullutella eikä kärjistää, ei olla hurja, absurdi tai levoton, sillä kirjojen uskottiin tartuttavan huonot ominaisuutensa lapsilukijoihinsa. (Emt., s. 106–107.)

4.2.3 Valtiollista sensuuria ja sarjakuvapaniikkia

Jatkosota merkitsi murrosta lukemiskulttuurille. Ajanvietettä oli vähän tarjolla, joten lukemisesta tuli hyvin suosittua. Kirjat eivät olleet säännöstelyn piirissä, ja kaikki mikä pystyttiin painamaan, teki kauppansa. Myös uudenlaisia viihteellisiä aikakauslehtiä luettiin runsaasti. Sota-aika vapautti asenteita lukemista kohtaan. Ajanvietekirjallisuuteen suhtauduttiin sallivammin. Kirjastot keskittyivät kaunokirjallisuuteen, ja tietokirjallisuuden hankinta kirjastoihin väheni. Epävarmoissa olosuhteissa eläville kansalaisille haluttiin tarjota rentouttavaa luettavaa, eikä lukijoiden moraalin valvominen tuntunut keskeiseltä vaarallisina aikoina. Lukemisen tavat yksilöllistyivät, ja volyymin kasvaessa eliitti- ja menekkirjallisuuden välinen ero näkyi entistä selvemmin. Sodan jälkeen kirjallisuuden kysyntä pieneni samaa vauhtia kuin muiden tuotteiden säännöstelyä purettiin, mutta aikakauslehdistö jatkoi kasvuaan. (Ekholm 2000, s. 97; Mäkinen, I. 2004b, s. 234.)

Sodan jälkeisinä vaaran vuosina liittoutuneiden valvontakomissio määräsi Neuvostoliitolle

vihamielisen kirjallisuuden poistettavaksi kirjastoista ja kirjakaupoista (Ekholm 2000, s. 24–25). Kirjakauppojen poistot suoritettiin Suomen kustannusyhdistyksen lähettämien listojen perusteella, mutta valtion kirjastotoimisto oli ohjeissaan epämääräisempi ja kirjastot joutuivat tekemään poistonsa omien arvioidensa pohjalta. Kirjastojen arviot poikkesivatkin toisistaan, ja poistot hajaantuivat laajasti eri nimekkeille. Ainoastaan 30 nimekettä poistettiin yli sata kappaletta. Kaikkiaan yleisistä kirjastoista poistettiin 1783 nimekettä. Näistä peräti 1671 nimekettä poistettiin ainoastaan 1–50 kappaletta kutakin. Poistoon päätyivät propagandakirjallisuuden lisäksi sotakirjallisuus ja Venäjän kommunistista vallankumousta arvostelleet teokset. (Emt., s. 98–103.)

Ekholmin mukaan nuorisoromaaneja arvioitiin väljemmin kriteerein kuin muuta kirjallisuutta. Ilmeisesti niitä ei pidetty vakavana propagandana, vaikka teokset olivat usein asenteellisempia kuin aikuisille suunnatut kirjat. (Emt., s. 134.)

Kirjapoistot on usein sivuutettu hätävarjelen liitoitteluna, kriisivuosien ylilyöntinä, joka ei varsinaisesti täytä sensuurin kriteereitä (emt., s. 172–173). Esimerkiksi Helle Kannila ei myöhemminkään pitänyt tapahtumia sensuurina, vaan kuvasi Kirjanvalinnan ongelmissaan (1967, s. 61) kirjapoistoja epänormaalissa tilanteessa pakon edessä tehdyiksi "*sensuuria lähenteleviksi toimenpiteiksi*". Kannila ei nähnyt kirjapoistojen yhteyttä muuhun neuvostosensuuriin, ja erotti ne tiukasti ennakkosensuurista, joka hänen mukaansa oli todellinen uhka sananvapaudelle. Kannila myös piti voittona, että säästyttiin kiellettyjen kirjojen listan julkaisemiselta. Ekholmin mielestä kirjapoistot täyttävät kuitenkin selvästi sensuurin määritelmän. Ekholm pohtii, muuttivatko kirjapoistot kirjastot poliittisiksi laitoksiksi, vai olivatko kirjastot ennenkin olleet poliittisia toimijoita *Arvostelevat kirjaluetelot* ideologisenä ohjenuoranaan. (Ekholm 2000, s. 75–77.)

1950-luvun alussa sarjakuvat nousivat yhteiskunnalliseksi puheenaiheeksi. Kuten sarjakuvat, myös niitä koskeva keskustelu oli tuontitavaraa: samankaltainen keskustelu käytiin muissakin maissa, joissa julkaistiin sarjakuvia. Sarjakuvakeskustelusta eri maissa tehty tutkimus on toisinaan nimennyt

keskustelun moraaliseksi paniikiksi, mutta Suomen sarjakuvakeskustelusta väitelleen Ralf Kaurasen (2011) mukaan nimitys näyttää keskustelun turhan irrationaalisessa valossa. Keskustelussa sarjakuva määriteltiin sosiaalisesti ongelmaksi, johon pyrittiin löytämään ratkaisu. Keskeisimpänä ongelmana pidettiin sarjakuvien kielteistä vaikutusta lapsilukijoihin. Sarjakuvien lukemisen uskottiin uhkaavan lukutaitoa sekä lasten moraalista ja siveellistä kehitystä. Sarjakuvia pidettiin myös amerikkalaisena kulttuuri-imperialismina ja sotapropagandana. (Emt., s. 35–37.)

1950-luvulla vakiintui käsitys sarjakuvasta nimenomaan lasten lukemistona. Niinpä sarjakuvakysymys määriteltiin juuri lapsiin ja lapsuuteen liittyvänä ongelmana. (Emt., s. 39–40.) Keskusteluun osallistuivat lastensuojelujärjestöt, kirjasto- ja kulttuuriväki, poliitikot, kasvatusalan ammattilaiset, tutkijat ja tiedotusvälineet (emt., s. 36). Ensimmäiset lehtijutut sarjakuvakysymyksestä raportoivat ulkomaiden tapahtumia. Lehtikirjoituksista voi nähdä, miten sarjakuvaongelma kotiutettiin Suomeen: referoitiin ulkomaan keskustelua rikollisuuden kasvun yhteydestä sarjakuvien lukemiseen ja elävöitettiin tarinaa suomalaisilla esimerkeillä. (Emt., s. 42.)

Yhdysvalloista lähteneen kansainvälisen sarjakuvapaniikin manifestina toimi psykiatri Fredric Werthamin vuonna 1954 ilmestynyt, laajalle levinnyt teos *Seduction of the innocent*, jossa Wertham todisti sarjakuvien suosion johtaneen nuorisorikollisuuden kasvuun. Suomessakin saatiin tutustua Werthamin näkemyksiin, kun *Valitut Palat* julkaisi tuoreeltaan Werthamin teoksesta lyhennelmän *Huonot 'jännärit' ja nuorisorikollisuus*. (Heikkinen 2011, s. 56–57; Kauranen 2008, s. 205.)

Werthamin perustava ajatus oli, että rikoksia kuvailevien sarjakuvien lukeminen vahingoittaa lasten moraalista, sosiaalista, fyysistä ja henkistä kehitystä. Wertham näki sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ongelmat mentaalihygienian ja psykiatrian valossa, ja myös lasten eettinen kehitys oli Werthamille pikemmin mielenterveydellinen kuin moraalinen kysymys. Niinpä Wertham käsitteli sarjakuvia kansanterveydellisenä ongelmana: lasten sarjakuvien lukeminen oli sekä sosiaalisesti haitallista että sairaalloista. Nuorisorikollisten sarjakuvaharrastuksen Wertham ymmärsi yhtä aikaa heidän

sairautensa oireena ja sen aiheuttajana. Wertham perusteli näkemyksensä sarjakuvien lukemisen ja nuorisorikollisuuden kausaalisuhteesta tieteellisellä todistusaineistolla, mutta myöhemmin Werthamin on todettu vääristelleen tutkimustuloksiaan. Werthamin argumentaatioissa oli ongelmallista myös, että hänen johtopäätöksensä sarjakuvien lukemisen haitoista perustuivat ainoastaan hänen kokemuksiinsa nuorisorikollisista. Kuitenkin 80–90 prosenttia kaikista yhdysvaltalaislapsista luki sarjakuvia. (Tilley 2012, s. 387–391.)

Suomalaisessa sarjakuvakeskustelussa toistuivat metaforat, jotka ovat tuttuja jo lukuvimma- ja roskakirjallisuuskusteluista. Sarjakuvien määrän kasvua kuvailtiin luonnonilmiön tai -katastrofin termein, esimerkiksi tuhotulvana tai ”*kauhun ja äkillisen kuoleman Niagarana*” (Kauranen 2008, s. 151). Sarjakuviin viitattiin likaisilla termeillä kuten kuona ja saasta. Sarjakuvia lukevat lapset olivat nälkäisiä, he ahmivat kaiken minkä käsiinsä saivat tai omistautuivat sarjakuvien ahmintaan. Kaurasen mukaan ahmimiskuvaston käyttäminen toimi kahdella tasolla: se antoi vaikutelman, ettei lapsi tunnista kylläisyyttään ja samalla vihjaisi, että syötävää on liikaa. Sarjakuvista käytettiin elintarvikkeisiin ja päihteisiin liittyviä sanoja, jotka kertoivat, ettei niiden ravitsemuksellista arvoa pidetty kummoisena. Sarjakuvat olivat kielletty hedelmä, myrkkyä tai henkistä oopiumia. Pelkkä sarjakuvien ajatteleva saattoi olla lapselle juovuttavaa. (Kauranen 2008, s. 150–155.)

Vaikka sarjakuvan kerronta perustuu sekä kuvaan että sanaan, sarjakuvakeskustelussa sarjakuva miellettiin ennen kaikkea kuvalliseksi ilmaisumuodoksi, ja kuvaa pidettiin pienemmässä arvossa kuin sanaa. Sarjakuvien lukeminen sijoitettiin lainausmerkkeihin tai puhuttiin sarjakuvien katsomisesta. Sarjakuvien ajateltiin passivoivan lukijansa ja köyhdyttävän tämän mielikuvitusta. Sarjakuvia paheksuttiin myös siksi, että niiden arveltiin syrjäyttävän arvokkaampina pidetyt lukemisen kohteet kuten kirjat ja perinteiset lastenlehdet. (Emt., s. 161–172.)

Sarjakuvien sisällössä eniten huolettivat rikoksien kuvaaminen ja väkivalta. Keskeisenä ongelmana nähtiin sarjakuvan moniulotteinen suhde realismiin. Sarjakuvien maailmankuvaa pidettiin epäaitona

ja vieraana. Kriitikkojen mielestä sarjakuvien olisi pitänyt tarjota maailmasta todellinen kuva lapsilukijoille, joiden ajateltiin imevän sarjakuvista vaikutteita. Sarjakuvien rikoksia tai väkivaltaa kuvaileva, sadistinen tai brutaali sisältö kytkettiin fantastiseen ja yliluonnolliseen. Toisaalta sarjakuvia syytettiin myös liiallisesta realismista väkivallan ja rikosten kuvaamisessa. Liian yksityiskohtaisten ja elävien väkivallankuvausten ajateltiin muuttuvan todellisuudeksi lapsilukijan mielessä. Sarjakuvista laskettiin väkivallantekoja ja rikoksia. Sopimattomien kohtausten luettelemisella oli tarkoitus osoittaa sisällön väkivaltaisuuden lisäksi, että sarjakuvat olivat kattavia rikoksen käsikirjoja, joista lapset saivat oppia ja vaikutteita. Sen sijaan keskustelussa ei kerrottu, miltä sarjakuvien rikoskuvaukset näyttivät tai millä tavoin ne vaikuttivat lapsiin. Ilmiön kvantifioiminen toimi todistusaineistona sekä epätoivotun aineiston runsaudesta että sen moninaisuudesta. (Emt., s. 173–180.)

Myös kustantajat osallistuivat sarjakuvien vaaralliseksi konstruoimiseen. Oman kustantamon sarjakuvien markkinoiminen turvallisina tai laadukkaina sisälsi implisiittisen viestin, että myös vaarallisia tai huonolaatuisia sarjakuvia on markkinoilla. Toisaalta kustantamoiden strategia osoittaa, ettei sarjakuviin suhtauduttu yksiselitteisen tuomitsevasti: sarjakuvia pyrittiin myös legitimoimaan korostamalla hyvien ja huonojen sarjakuvien eroja sekä vetoamalla hyvien sarjakuvien taiteellisiin, moraalisiin tai kasvattaviin ansioihin. Kustantajat eivät olleet ainoita, jotka näkivät sarjakuissa kasvatuksellista potentiaalia. (Kauranen 2008, s. 157–161.)

Sarjakuvakeskustelun käydessä kiihkeimmillään nähtiin tarvetta sarjakuvien rajoittamiselle lainsäädännön keinoin, mutta keskustelu raukesi tuloksettomana. Sarjakuvat nousivat esiin eduskunnassa syksyllä 1956 lakivaliokunnan käsitellessä hallituksen esitystä siveettömän kirjallisuuden leviämisen estämistä koskevaa lakimuutosta. Lain tarkoituksena oli estää pornografisen kirjallisuuden päätyminen erityisesti nuorison käsiin. Sarjakuvia ei mainittu hallituksen esityksessä, vaan ne nousivat esiin vasta lakivaliokunnan käsittelyssä. Lakialioikunta ei

katsonut sarjakuvien kuuluvan siveettömän kirjallisuuden piiriin, mutta piti niitä haitallisina. Keskustelussa pohdittiin sarjakuvien liittämistä lakiin, mutta sitä pidettiin ongelmallisena painovapauden kannalta. Lakivaliokunta päätyi suosittamaan, että hallituksen esitys siveettömän kirjallisuuden leviämisen ehkäisemisestä hyväksyttäisiin sellaisenaan. Mietinnössään he nostivat esiin tarpeen säädellä lailla myös muita painotuotteita, jotka höllentävät moraalikäsityksiä. Sarjakuvia, erityisesti rikosaiheisia, pidettiin tällaisina painotuotteina. (Emt., s. 308–312.)

Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen marraskuussa 1956, ja lainmuutos siveettömien julkaisujen leviämisen estämisestä tuli voimaan seuraavan vuoden huhtikuussa. Samalla perustettiin myös Epäsiveellisen kirjallisuuden valvontalautakunta. Eduskuntakäsittelyssä sarjakuvien vastustaminen oli nostettu esiin yhtä tärkeänä kuin siveettömän kirjallisuuden, mutta komiteaa sarjakuvien leviämistä ehkäisevän lain säätämiseksi ei 1950-luvulla saatu aikaiseksi. (Emt., s. 316–320.)

Jos sarjakuviin suhtauduttiin kiihkeän eduskuntakeskustelun jälkeen ponnettomasti, niin sama ei koskenut siveetöntä kirjallisuutta. Syksyllä 1957 norjalaisen kirjailijan Agnar Myklen teoksesta *Laulu punaisesta rubiinista* nousi kohu, jonka seurauksena teos tuomittiin takavarikkoon ja poltettiin. Myklen teokseen kohdistunut huomio oli lähtöisin Norjasta, jossa siveettömänä avainromaanina pidetyn teoksen tekijää ja kustantajaa vastaan oli nostettu oikeusjuttu keväällä 1957. Oikeudet Myklen suomentamiseen hankkinut kustantaja Caius Kajanti seurasi Norjan tapahtumia kiitollisena ilmaisesta mainoksesta, kunnes tapahtumat saivat Kajannin kannalta epäsuotuisan kääntein. Suomennos ilmestyi syyskuussa 1957, ja jo seuraavassa kuussa Suomessa oli käynnissä kampanja Myklen takavarikoimiseksi. Kajannin mukaan ”suurhyökkäyksen” Mykleä vastaan aloitti Yrjö Alasen juttu Kirjallinen saasta *Kotimaa*-lehdessä 4.10.1957. Sen jälkeen oikeusministeri J. O. Söderhjelman luona vieraili lähetystöjä vaatimassa sensuuritoimenpiteitä ja kristilliset kulttuuriyhdistykset ostivat Myklen kirjoja jäsenilleen asiantuntijalausuntojen

kirjoittamista varten. Söderhjelm kutsui koolle Epäsiveellisen kirjallisuuden vastustamisen valvontalautakunnan. Neljä lautakunnan viidestä jäsenestä vaati *Laulua punaisesta rubiinista* takavarikoitavaksi. Takavarikkoa ei kuitenkaan heti pantu käytäntöön, koska päätös ei ollut yksimielinen. (Ekholm 1990, s. 138–140; Kajanti 1991, s. 94–97.)

Norjassa Mykle ja hänen kustantajansa saivat vapauttavan päätöksen lokakuussa 1957. Suomessa sen sijaan Myklen teokset määrättiin tuhottavaksi. Lokakuun 15. päivä poliisit noutivat kirjat kirjapainosta ja -kaupoista ja kaikkiaan 5002 kappaletta poltettiin Rauma-Repolan höyryvoimalaitoksen uunissa. Painoksesta säästyivät sattumalta 800 kappaletta, jotka Helsingin Sotainvalidipiiri osti Kajannilta ja kaupitteli edelleen ovelta ovelle kierrellen. Kajanti joutui oikeuteen ja tuomittiin kolmeksi kuukaudeksi vankilaan tai 50 000 markan sakkoihin sekä maksamaan valtiolle 949 000 markkaa rikollisen toiminnan tuottamaa hyötyä. Myös Myklen toinen suomennos *Silmukka kuun sirppiin* määrättiin hävitettäväksi, mutta pienestä painoksesta ei riittänyt enää poltettavaa. (Ekholm 1990, s. 141–143; Kajanti 1991, s. 97–100.)

Trine Nickelsenin (2010) mukaan Norjan Mykle-skandaalia tutkinut Jan-Erik Ebbestad Hansen näkee Mykleä vastaan nostetun oikeusjutun prismaana, joka heijastaa kamppailua kulttuuriradikalismien ja kristillis-konservatiivisten arvojen välillä. Hansen sanoo, että Mykle-kiistan juuret ovat aina 1880-luvun modernisaatiossa asti, ja se on samaa jatkumoa roskakirjallisuuskeskustelun kanssa.

4.3 Tomuisilta kaduilta kirjastoihin

Suomen vaivaishoidontarkastajan Gustaf Adolf Helsingiuksen toimittamassa suojelukasvatuksen käsikirjassa vuodelta 1907 katsahdetaan lukevien lasten puoleen:

”Tekee eriskummaisen vaikutuksen nähdessä nämät [sic] kujien kalpeat lapset lukemiseen

syventyneinä ja vaipuneina satumaailmansa unelmiin. Kun tietää, että kirja, jota he lukevat on hyvä, että hymy, joka vähä väliin hohtaa heidän kasvoillaan, on heijastusta hyvän kirjailijan ajatuksista, silloin täytyy toivoa, että nämä lapset täällä saavat enemmänkin kuin hetkellistä huvia sekä että he täällä keräävät hyviä vaikutuksia elämänhaluisen taistelun varalta tulevaisuudessa." (Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus, s. 44.)

Katkelmassa lastenkirja on silta hyvän kirjailijan ja turmeltumisen vaarassa olevan lapsen välillä. Kirjailijan lapsiin suuntaamat ajatukset heijastuvat lasten kasvoilla hymynä, jota kirjoittaja ihastellen ihmettelee. Lukusali siirtää kalpeat lapset kujilta hyvien ajatusten piiriin, se tarjoaa heille haaveellisen satumaailman lisäksi myös aseita elämän taisteluihin. Kirjallisuuden hyvä vaikutus ylittää ajan ja paikan rajat toisin kuin hetkelliset hovit, jota katuelämä lapsille tarjoaa. Kuitenkin kirjoittaja vain toivoo, ei tiedä, että lukemisen vaikutukset lasten elämässä kestävät tulevaisuudessakin.

Guglielmo Cavallon ja Roger Chartierin mukaan lukeminen tapahtuu "*rajoitusten ja keksimisen välissä*"¹⁵, niiden dialektiikkana. Lukeminen on materiaallinen prosessi, ja tulkintoja rajoittavat lukemattomat seikat kirjan kuvituksesta kustannuspolitiikkaan. Kuitenkin lukijalla säilyy vapaus tulkita lukemansa halunsa mukaan: lukea vastakarvaan tai jättää huomiotta kirjailijan tarkoitusperät. Kirjastojen merkitystä lukijoiden elämässä ei voi johtaa suoraan niiden sisältämästä kokoelmasta tai edes lainaustilastoista, sillä huolimatta kirjaston asettamista rajoituksista lukija säilyttää vapautensa. (Cavallo & Chartier 1999, s. 33–36; ks. myös Dolatkah 2008, s. 221.)

Yleiseen kirjastoon on aina asetettu toiveita lukijoiden kirjallisen maun ja käytöksen ohjaajana. Toisaalta olemassaolonsa varmistaakseen yleisten kirjastojen on täytynyt pyrkiä myös vastaamaan kysyntään, mikä on tarkoittanut kevyen kirjallisuuden hankkimista. Kirjastoalalla on perinteisesti osoitettu enemmän mielenkiintoa kirjaston kasvatus- tai sivistystehtävää kohtaan.

¹⁵ "*between constraint and invention*" (Cavallo & Chartier 1999, s. 33).

Kirjastoprofession kehitys on osaltaan vaikuttanut siihen, että ”romaanilainamon” leimasta on pyritty eroon, ja yhä edelleen kirjastoalan koulutus keskittyy voimakkaasti tiedonhakuun ja -hallintaan. Myös julkisen rahoituksen jatkuvuuden takia on pidetty tärkeänä painottaa kirjaston sivistävää tehtävää. Kuitenkin kysyntään vastaaminen viihdyttävää kirjallisuutta tarjoamalla on jatkuvasti ollut tärkeä osa yleisten kirjastojen toimintaa. Jännitettä kahden ristiriitaisen tavoitteen välillä voi siis pitää yleisen kirjaston perusominaisuutena. (Snape 1995, s. 1–2.)

Robert Snape (1995) käsittelee teoksessaan *Leisure and the rise of the public library* Ison-Britannian yleisten kirjastojen nousua 1800-luvulla vapaa-ajan hallinnan näkökulmasta. Teollistuminen muutti yhteiskunnan aikakäsitystä ja johti selkeään jakoon työ- ja vapaa-ajan välillä. Agraariyhteiskunnassa ajankäyttöä oli määrittänyt vuoden kiertokulku, mutta teollisessa yhteiskunnassa työ- ja vapaa-ajan raja määräytyi kellon mukaan. Kaupunkien kurjien asuinolosuhteiden ja virikkeiden vähäisyyden takia työväenluokan vapaa-ajanviettotavat olivat rajoitetut ja – etenkin keski- ja yläluokkaisten tarkkailijoiden mielestä – painottuivat juopotteluun. Tämä johti työväenluokan vapaa-ajan määrittelyyn sosiaalisena ongelmana, johon etsittiin ratkaisua muun muassa yleisistä kirjastoista. (Emt., s. 13–17.)

1800-luvun Englannissa yleiset kirjastot nähtiin yhtenä keinona uudistaa työväenluokan vapaa-ajan tottumukset. Kirjastoille asetettiin monia tehtäviä ja tavoitteita, joista tärkeimpiä olivat koulutuksen lisäksi sosiaalisen järjestyksen ylläpitäminen ja moraalisten arvojen levittäminen työväenluokkaisille asiakkaille. Kirjastot olivat alusta alkaen sekä koulutuksellisia että viihdyttäviä laitoksia, joiden tavoitteet olivat ristiriitaisia. Populaarin fiktion hankintaa vastustavat pelkäsivät koulutuksellisen sisällön peittyvän viihdyttävän aineiston alle. Toiset taas ajattelivat, että huononkin kirjallisuuden lukeminen oli kehittävämpää kuin työväenluokan vaihtoehtoiset vapaa-ajanviihtotavat. Tästä näkökulmasta siis mikä tahansa aineisto oli hyväksyttävää, jos se piti työläiset poissa kaduilta ja kapakoista. Lukeminen ja yleiset kirjastot nähtiin ”vastalääkkeenä juopuneisuudelle ja

rikoksille”¹⁶, ja kirjastojen tehtävä oli ylläpitää sosiaalista järjestystä ja luokkien välistä harmoniaa. (Emt., s. 18–25.)

Siinä missä hyvällä kirjallisuudella katsottiin olevan hyvä vaikutus lukijaan, pelättiin huonon kirjallisuuden vaikuttavan rappeuttavasti. Ranskalaisia romaaneja, halpoja lukemistoja ja sensaattioromaaneita pidettiin vaarallisina, kun taas englantilaiset romaanit koettiin sosiaalisen järjestyksen ja kulttuuristen arvojen välittäjiksi. Kulttuurin, kirjallisuuden ja sosiaalisen järjestyksen ajateltiin olevan voimakkaasti yhteydessä toisiinsa. Siksi ei ollut yhdentekevää, millaista kirjallisuutta kirjastot tarjosivat. (Emt., s. 30–39.)

Snape’n tutkimassa keskustelussa kirjasto ja lukeminen nähtiin työväestön vapaa-ajanhallinnan näkökulmasta, ratkaisuna joutilaisuuden aiheuttamiin sosiaalisiin ongelmiin. Sama ajatus on aiemmin siteeraamassani *Yhteiskunnan lastensuojelu ja suojelukasvatus* -teoksessa. Kirjasto rajaa lapset kadulta sisätiloihin ja pelastaa heidät vaaralliselta joutilaisuudelta. Chris Lyonsin (2007) mukaan pohjois-amerikkalaisen public library movementin mielenkiinto lasten kirjastopalveluita kohtaan liittyi usein sosiaalisten ongelmien ehkäisyyn. Lyons on tutkinut yksityisen Notre Dame de Grace -lastenkirjaston perustamista toisen maailmansodan aikaan Kanadan Montrealiin. Lyonsin mukaan lastenkirjaston perustamisella oli laaja tuki yhteisössä, ja suurin osa kirjaston perustamiseen tarvittavista lahjoituksista tuli pieninä summina yksityisiltä ihmisiltä Notre Dame de Grace -kaupunginosasta. Yhteisön tuen taustalla oli huoli nuorisorikollisuuden lisääntymisestä toisen maailmansodan aikana. (Emt., s. 598–600.)

Nuorisorikollisuuden kasvu herätti suurta huolta Notre Dame de Gracen asukkaissa. Rikollisuuden kasvua myös liioiteltiin: tilastojen valossa lasten rikollisuus ei lisääntynyt samassa määrin kuin ihmisten kokemuksissa. Nuorisorikollisuuden taustalla oli sota-ajan aiheuttamia sosiaalisia ongelmia. Monien lasten isät olivat rintamalla ja äidit töissä. Asumisolosuhteet olivat kehnot, joten

16 ”an antidote to drunkenness and crime” (Snape 1995, s. 25).

lapset viettivät aikaansa kadulla. Lisäksi nuorisorikollisuudesta syytettiin suosittuja sarjakuvia, halpoja lukemistoja ja jatkokertomuksia. Montrealin kunnalliset kirjastopalvelut olivat heikot, eikä lapsille suunnattuja kirjastopalveluja ollut käytännössä ollenkaan. Lastenkirjasto perustettiin osana laajempia lastensuojelullisia toimia useiden eri hyväntekeväisyysjärjestöjen toimesta vuonna 1943. (Emt., s. 600–601.)

Lastenkirjaston perustamisesta kirjoiteltiin lehdistössä runsaasti suopeaan sävyyn. Lyonsin mukaan kirjoittelussa toistui ajatus, että hyvän kirjallisuuden lukemisella on suotuista vaikutus lasten käytöstapoihin, kun taas huono kirjallisuus aiheuttaa pahimmillaan rikollisuutta. Lastenkirjaston ajateltiin suojelevan lapsia roskakirjallisuuden turmelevalta vaikutukselta tarjoamalla hyvää kirjallisuutta huonon sijasta. Hyvä kirjallisuus esitettiin vastalääkkeenä (vrt. Snape 1995, s. 25), joka saattoi kumota huonon kirjallisuuden aiheuttamia haittavaikutuksia. Toisissa kirjoituksissa lastenkirjastoa kannatettiin puhtaasti ajankuluna: ainakin kirjastossa viettämänsä ajan lapset olivat poissa kadulta. Lastenkirjaston perustamisen yhteydessä järjestettiin myös lasten kirjoituskilpailu, jonka voittaneissa teksteissä toisteltiin samankaltaisia ajatuksia kuin kirjastoa koskevassa lehtikirjoittelussa. Lyonsin mukaan tämä on osoitus ajatusten laajasta kannatuksesta, vaikka on toki myös mahdollista, että voittajiksi valittiin erilaisten tekstien joukosta sellaiset, jotka parhaiten vastasivat kirjaston perustajien ajatusmaailmaa. (Lyons, C. 2007, s. 602–604.)

Myös Helle Kannila korosti lasten lukusalien tärkeyttä ja perusteli kantansa ennen kaikkea lastensuojelullisilla syillä. Kannilan mukaan lasten lukusaleilla oli suuri sosiaalinen merkitys erityisesti esikaupunkialueilla, ja ne olivat halpa menetelmä "*kadun viettelyksille*" alttiiden lasten pelastamiseksi. (Eskola 2004, s. 244–245.)

Siteeraan jälleen *Yhteiskunnan lastensuojelua ja suojelukasvatusta* (1907):

"Samoin kuin ruumiin terveyttä ja voimaa ei herätetä ja vaurastuteta ainoastaan sairashuoneissa ja

raskaan työn avulla, vaan pikemminkin vapailla, hilpeillä leikeillä ja urheilulla luonnon helmassa, samoin ei sielunkaan siveellinen voima vahvistu ainoastaan vakaanjäykissä kirkoissa ja koulusaleissa ynnä uskonnollisten kirjoitusten lukemisesta, vaan kehittyy se myöskin huvittavan, hyvän kirjallisuuden, siveyttä opettavan lastenkirjallisuuden kautta, jota aikakaudeltamme ei suinkaan puutu. Sellainenkin lukeminen houkuttelee lapsen tomuiselta kujalta, pimeästä kodista ja pahankurisista leikeistä lukusalin hiljaiseen huviin." (Emt., s. 44.)

Katkelmassa näkyy monia tavoitteita, joita lasten lukemiselle asetetaan. Lukemisen on houkuteltava lapset pois huonojen vaikutteiden luota (tomuiselta kadulta, pimeästä kodista ja pahankurisista leikeistä). Siksi lukemisen on oltava lasten mielestä hauskaa. Mutta lukeminen myös kehittää lapsia moraalisesti. Lapsen siveellisen voiman kehitykselle ei riitä, että lapsi lukee uskonnollisia kirjoituksia, vaan tämän on luettava myös viihdyttävää, juuri lapsille kirjoitettua kirjallisuutta. On mielenkiintoista, että kirjoittaja kokee huvittavan kirjallisuuden lukemisen tarkoituksenmukaiseksi lapsen siveellisen kehityksen kannalta. Kirjallisuuden viihdyttävällä funktiolla ei ole vain välinearvoa, vaan se on kirjoittajalle erottamaton osa hyvän lastenkirjallisuuden suotuisaa vaikutusta lapsilukijaan.

4.4 Maailmojen rajoilla

Todellisen ja kuvitteellisen maailman rajojen hämärtyminen on ollut kestävä teema kirjallisuudessa. Michael Enden (2007, saksankielinen alkuteos 1979) lastenromaani *Tarina vailla loppua* on valaiseva esimerkki lukijan suorittamista rajanylityksistä. Teos kertoo lapsilukijasta, joka lukee kirjaa nimeltä *Tarina vailla loppua*. Kirjan kantta koristavat häntäänsä syövät käärmeet, ikuisuuden symbolit. Vähän kerrallaan lapsi uppoutuu syvemmälle ja syvemmälle kirjan maailmaan. Värinvaihdot tekstissä merkitsevät siirtymiä maailmojen välillä. Lopulta lukija on siirtynyt kokonaan kirjan sisään, eikä todellisuutta merkitsevää väriä käytetä ennen onnellista loppua, jolloin

lukija palaa kotiin perheensä luo.

Enden teoksen kaksi maailmaa, todellisuus ja kuvitteellinen maailma, ovat riippuvaisia toisistaan. Tarina on kirjaimellisesti tarina vailla loppua, sillä fiktiivinen maailma luodaan uudestaan aina uuden lukijan tarttuessa kirjaan. Maailmat ovat kiinnittyneet toisiinsa hienovaraisin säikein, ja niiden rajat ovat hämärämmät kuin mitä tekstin selkeistä väriinvaihdoksista voisi päätellä. Toisaalta kumpikin kirjan todellisuuksista materialisoituu vasta, kun lukija tarttuu Enden teokseen ja avaa sen.

Lapsilukijoiden eksyminen kirjallisuuden maailmoihin on aihe, joka herättää aineistossani jatkuvaa huolta. Pelätään, ettei lapsilukija osaa erottaa todellisuutta kuvitteellisesta maailmasta tai itseään kirjan sankareista. Lapsen haavoittuvaisuuden ajatellaan johtuvan lapsen taipumuksesta samastua voimakkaasti kirjan henkilöihin, älyllisestä kehittymättömyydestä ja puutteellisesta kirjallisesta kompetenssista. Maailmojen sekaantuessa fiktiosta saattaa jopa tulla todellisuutta: lapsi voi jäljitellä todellisessa elämässä kuvitteellisia sankareita. Millainen historiallinen tausta voidaan hahmottaa kirjallisuuden maailmojen erottelulle ja siitä seuraavalle pelolle, että kehittymätön lukija eksyy rajaseuduille?

Michel Foucault (2006, s. 36–40) kertoo hulluuden historiassaan kaunokirjallisuudesta poimittuja esimerkkejä lukemisessa väijyvistä hulluudesta. Foucault’n mukaan pitkäikäisin lukemiseen liitetystä hulluuden tyypeistä oli hulluus kirjallisen samastumisen kautta. Klassinen esimerkki tästä on Miguel de Cervantesin *Don Quijote* (1605), joka kadottaa todellisuudentajunsa ahmittuaan ritarromaaneja, samastaa itsensä romaanien sankareihin ja alkaa elää todeksi lukemiaan romaaneja. Foucault’n mielestä esimerkki, joka pintapuolisesti näyttää vain uuden kirjallisuusmuodon kritiikiltä, kertoo lähemmin tarkasteltuna perusteellisesta kiinnostuksesta todellisen ja kuvitteellisen maailman rajoja kohtaan. *Don Quijoten* hulluuden kuvaus paljastaa kirjallisen teoksen sisäisten maailmojen kompleksisen suhteen ja kenties myös rinnastaa kirjailijan luomat todellisuudet

hulluuden houreisiin.

Ilkka Mäkisen (1997, s. 114–116) mukaan moderni aika merkitsi maailmojen eriytymistä. Mäkinen viittaa Erich Schöniin, jonka mukaan kirjallisuuden kategorisointi muuttui 1700-luvulla. Tällöin alettiin muun muassa erottaa toisistaan esteettinen ja triviaali kirjallisuus. Muutos on luultavasti vaikuttanut myös fiktion ja tietokirjallisuuden suhteisiin. Viihteellisen romaanin hyväksyminen on vaikeaa, jos siihen suhtautuu kuin virsikirjan ajantietoon, Mäkinen toteaa. Kirjallisia maailmoja, joiden kanssa modernin ihmisen oli tultava toimeen, oli siis ainakin kaksi: fiktiivinen maailma ja sanomalehtien ja tietokirjallisuuden muodostama tiedon maailma. Lisäksi on vielä subjektin sisäinen maailma. Lukija liikkuu näiden maailmojen rajoilla. On ymmärrettävää, että maailmojen rajojen hämärtyminen herätti huolta.

Schönin mukaan tapa lukea hiljaa itsekseen korvasi ääneen lukemisen 1700-luvun lopulla. Lukutavan muutoksessa oli kyse myös siitä, että ihmiset oppivat kulkemaan maailmojen rajoilla: lukijan oli vaihdeltava fiktiivisen maailman ja oman arkisen todellisuuden välillä niin, etteivät maailmat sekaantuneet keskenään. Fiktiota lukeva joutuu luopumaan todellisuutta koskevista, arkielämän luomista odotuksistaan ja suhtautumaan kirjallisesti välitettyyn tapahtumaan ikään kuin se olisi totta. Kuitenkin lukijan on samalla muistettava tapahtuman fiktiivinen luonne. Fiktion lukemisen tulee tapahtua empatian, ei täydellisen identifikaation kautta. (Emt., s. 113–114.)

Lukutavan muutos mahdollisti fiktion lukemisen ilman, että lukijan todellisuudentaju vaarantui. Paradoksaalisesti lukuvimmakeskustelussa huolestuttiin erityisesti romaanien lukemisen vaikutuksista – kuitenkin juuri runsas romaanien lukeminen kehittää kirjallista kompetenssia ja siten torjuu maailmojen sekaantumisen uhkaa. (Emt., s. 114.)

Todellisuuden ja kirjallisuuden välisen rajan hämärtyminen pelko näkyy myös 1900-luvun kirjallisuuskusteluissa. Nick Carter -kirjallisuuden pelättiin aiheuttavan rikollisuutta ja

salapoliisikirjallisuudesta puhuttiin rikollisuuden oppikirjana (Boëthius 1989). Lasten ajanvietekirjallisuuden, varsinkin tyttöjen romanttisen viihteen, pelättiin antavan valheellisen kuvan elämästä, lisäävän yhteiskunnallista tyytymättömyyttä ja vieraannuttavan lukijansa työstä ja arjesta (Eskola 2004, s. 107). 1950-luvulla sarjakuvien pelättiin aiheuttavan lapsilukijoissa väkivaltaista ja rikollista käytöstä (Kauranen 2008). Sarjakuvien ja realismin suhde nähtiin kompleksisella tavalla: sarjakuvia syytettiin epärealistisiksi ja niiden huonot vaikutukset liitettiin yliluonnollisen kuvaamiseen, mutta toisaalta väkivaltakuvauksia moitittiin juuri liiasta realistisuudesta.

Kaikissa kuvaamissani keskusteluissa voi nähdä, miten lukemisen vaarat liitetään tavalla tai toisella todellisen ja kuvitteellisen maailman sekaantumiseen. Maailmojen erottaminen toisistaan on itsestään selvää ja välttämätöntä, mutta rajaseutu on vaikeakulkuista ja tottumaton lukija vaarassa eksyä.

5 Lasten lukemisharrastuksen tutkimus 1930–1960-luvulla

Tässä luvussa esittelen neljä 1930–1960-luvulla kirjoitettua lasten lukemisharrastusta käsittelevää tietoteosta. Teokset on valittu sillä perusteella, että mukaan saataisiin mahdollisimman paljon erilaisia näkökulmia. Teoksista kaksi on psykologian tutkimuksia, yksi on äidinkielen opetusta käsittelevä väitöskirja ja yksi on lastenkirjallisuuden historian yleistajuinen esitys. Kaikki teokset ovat suomalaisia. Kirjat esitellään kronologisessa järjestyksessä ilmestymisajankohdan mukaan, kukin omassa alaluvussaan.

Kirjastolehden artikkeleissa viitataan paljon lukemisharrastuksen tutkimukseen, joten monet kirjoittajat selvästi seurasivat aiheesta julkaistuja tietoteoksia ja tutkimusta. Siksi on mielekästä esitellä aiheesta kirjoitettua tutkimusta. Tämän luvun on tarkoitus yhtä aikaa sekä luoda taustaa *Kirjastolehden* artikkeleille että varmentaa tuloksia. On syytä olettaa, että artikkeleissa piilee samankaltaisia käsityksiä lapsilukijoista ja lukemisen vaikutuksista heihin kuin tässä luvussa

esitellyssä tietokirjallisuudessa.

5.1 Lukeminen sivistyksen välineenä

V. A. Hailan väitöskirja *Suomenkielisten oppikoulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta erityisesti silmälläpitäen kirjallisuuden valintaa* (1934) lähestyy lasten ja nuorten lukemista kasvatuksellisesta näkökulmasta. Hailan tutkielma käsittelee kaunokirjallisuuden valintaa ja käyttöä äidinkielen opetuksessa. Erityisesti saksalaisiin lähteisiin viittaava Haila näkee lukemisen päämääränä sivistyksen ja kirjoittaa lukemisesta usein ylevällä sävyllä. Kuitenkin Haila pitää kehityspsykologiaa olennaisena osana kasvatustiedettä, ja väitöskirja sisältää myös nuorisopsykologiaa käsittelevän jakson.

Hailan teos käsittelee kirjallisuuskasvatusta, joten käsitelty kirjallisuus rajautuu enimmäkseen taidekirjallisuuteen, eikä viihdyttävään kirjallisuuteen juurikaan puututa muuten kuin sen vahingollisia vaikutuksia pohdittaessa. Taidekirjallisuuden lukemisen päämääränä Haila pitää henkistä kohoamista. Kirjallisuus saattaa myös vapauttaa lukijan kokemasta todellisia, ajoittain epämiellyttäviä, kokemuksia, ja juuri tähän vaikutukseen perustuu Hailan mukaan ajanvietekirjallisuuden teho. Kirjallisuudella pitäisi kuitenkin olla läheinen suhde elämään. Taide voi jopa tuoda ihmisen lähemmäs todellisuutta, sillä taidekirjallisuuden lukeminen johdattaa ihmisen pois itsestään ja tällä tavoin tarjoaa objektiivisen näkökulman maailmaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita itsensä unohtamista, sillä omien pyyteiden väistyessä ihminen ymmärtää myös itseänsä syvemmin. (Emt., s. 14–15.)

Hailan mukaan kirjallisuus voidaan ymmärtää välillisesti ja välittömästi. Välillisellä ymmärryksellä Haila tarkoittaa teoksen älyllistä erittelyä, kun taas välitön tajuaminen viittaa vaistomaiseen tajuamiseen. Hailan mielestä näitä ymmärtämisen tapoja ei voi asettaa tärkeysjärjestykseen. Kouluopetuksessa on kuitenkin välttämätöntä turvautua välilliseen ymmärtämiseen eli sisällön ja

muodon analyttiseen käsittelyyn senkin vuoksi, että opettaja voisi todentaa välittömän tajuamisen tapahtuneeksi. (Emt., s. 12–13.)

Taiteen voimakkaan vaikutuksen takia voi epäterve taide olla suureksi vaaraksi. Hailan mukaan roskakirjallisuuden osuus rikollisuudessa on todistettu. Erityisessä vaarassa ovat 16–18-vuotiaat nuoret, ja tytöt ovat vaikutuksille alttiimpia kuin pojat. Esimerkiksi rikoksien yksityiskohtainen kuvailu saattaa olla vaarallista niiden aiheuttaman ”*suggestiokihoituksen*” ja jäljittelynhalun vuoksi. Tätä välitöntä vaikutusta vaarallisempanakin Haila pitää moraalista hämmennystä, jota huono kirjallisuus aiheuttaa. Hailan mielestä rikos- ja salapoliisiromaanit turmelevat yleensä sekä välittömästi että välillisesti. Jäljittelyn ja moraalin horjumisen lisäksi lukemiseen saattaa sisältyä muitakin riskejä, ja siksi varovaisuus vaatii karttamaan kirjallisuutta, jonka vaikutus on epäselvää. Hailan mukaan huono kirjallisuus on muodollisesti parantunut, mutta yllättäen huonon kirjallisuuden paraneminen vain lisää vaaraa entisestään, kun sen erottaminen taidekirjallisuudesta käy vaikeammaksi. (Emt., s. 20–23.)

Haila pohtii esteettisten ja psykologisten arvojen merkitystä lasten ja nuorten lukemisen ohjaamisessa. Hailan mukaan sekä kasvatuksen päämäärän että lukijan ominaisuuksien olisi määrättävä, millaista kirjallisuutta tarjotaan. Niinpä joudutaan harhaan, jos luettava valitaan pelkästään esteettisin perustein. Jos taiteellisesti korkeatasoinen teos ei sovellu lapsilukijan kehitystasoon, ei sillä voi olla lukijaan sivistävää vaikutusta. Toisaalta myöskään matala kirjallisuus ei voi sivistää lukijaa, sillä ”*se vaatii vain passiivista tarkkaavaisuutta ja menee ohi lukijaansa koskettamatta*” (emt., s. 88). Kuitenkaan koulussa ei Hailan mielestä pitäisi lukea lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Myöskään tendenssikirjallisuus ei sovellu kouluihin, sillä siitä saa kieron kuvan elämästä. (Emt., s. 86–89.)

Hailan mukaan tärkein valintaperuste koulussa luettavalle kirjallisuudelle on aitous: kirjojen on annettava elämästä oikea kuva, sillä ihmiselämän valaiseminen on kirjallisuuden suurin tehtävä.

Myös esteettiset arvot on hyvä ottaa huomioon. Hyvä koululuettava on elämänasenteeltaan positiivista. Teoksia, ”joissa on vain mädännäisyyttä ja sairaalloisuutta, kieroja, alhaisia ja monin tavoin normaalisesta poikkeavia luonteita, yleensä elämän yöpuolen kuvausta” (emt., s. 95), ei kouluissa saisi lukea, vaikka ne esteettiseltä kannalta olisivatkin laadukkaita. Passiivisen ja masentavan sijaan pitäisi valita aktiivista, kohottavaa ja elämänvoimakasta luettavaa. Tyytymättömyyden ja katkeruuden kuvaukset eivät ole suotavia. Kirjallisuus ei saisi olla ihmiskuiltaan materialistista. Auktoriteettien uhmaamista ei saisi esiintyä. Erotiikka sopii sivuaiheeksi, mutta runsasta eroottista kuvausta pitäisi välttää. Kansallistunne on suotavaa, mutta paatosta ja patriotismia ei koululaisten luettavassa saisi esiintyä. (Emt., s. 93–101.)

Katsauksessaan kehityspsykologiaan Haila toteaa, että persoonallisuuden rakenne on kerroksellinen. Ylimpänä on tietoinen kerros. Sen alle jäävät tunteenomaisesti vaikuttavat lapsuuden kerrostumat. Toisin kuin tietoiseen erittelyyn kykenevä aikuinen, lapsen sielu toimii kokonaisvaltaisesti, ja tämän takia lapset ovat alttiita suggestiolle. Lapsen sielullinen toiminta on myös hajanaisempaa, heikompaa ja alkeellisempaa kuin aikuisella. Lapsen mielikuvitus ei ole vielä kehittynyt, ja siksi lapset eivät vielä kykene erottamaan todellisuutta kuvitelmasta. Aikuisen ajatuksen ohjaamaa mielikuvitusvoimaa Haila nimittää fantasiaksi, ja lapsen tahattomasti toimivaa fantasian alkumuotoa illusionismiksi. Hailan mukaan lapsen tunne-elämä on hajanaista, köyhää ja jäykkää. Kyky abstraktiin ajatteluun tulee vasta puberteetin myötä. Samoihin aikoihin tahto ja harkinta alkavat ohjata toimintaa. (Emt., s. 123–126.)

Haila referoi myös kiinnostavaa teoriaa ihmiskunnan ja lapsen lukutottumusten kehitysten vastaavuudesta. Teorian mukaan lapsuus, nuoruus ja miehuus vastaavat epiikkaa, lyriikkaa ja draamaa. Hailan mukaan jotkut ovat jopa esittäneet, ”että lapsi koulun alimmilla asteilla on samalla henkisellä tasolla kuin kivikauden ihminen aikanaan, joten sen vuoksi kaikki ihmeellinen, myyttillinen ja sadunomainen silloin viehättää [- - -]. Keskiasteen oppilaat vastaisivat henkisesti

Pohjois-Amerikan intiaaneja tai toisen ajatuksen mukaan ristiretkien ajan ihmisiä, ja sen ajan kirjallisuuden pitäisi olla seikkailukirjallisuutta, jossa vastakohtana sadun paikalliselle epämääräisyydelle pitäisi olla oikeata todellisuustuntua. [- - -] Koulun yläaste viimein vastaisi henkisesti ritariaikaa, joten silloin syntyisi innostus lyriikkaan, missä ilmenisi erikoisesti edellisen ajan seikkailuhalusta kehittynyt kiihkeä vapauden kaipuu.” Haila tyrmää teorian, vaikka suhtautuukin varautuneen myönteisesti ajatukseen, että yleinen kulttuurin kehitys noudattaa yksilön kehityksen vaiheita. (Emt., s. 147–148.)

5.2 Kehitykselle alistettu lukeminen

Karl Bruhnin teos *Från prinsessan Snövit till kavaljererna på Ekeby. En studie kring folkskolålderns litterära intressen* (1944) tarkastelee lasten ja nuorten lukemisharrastusta kehityopsykologian näkökulmasta. Tutkimustaan varten Bruhn keräsi aineistoa Helsingin ruotsinkielisistä kansakouluista. Oppilaat listasivat kolme suosikkikirjaansa ja perustelivat valintansa. (Emt., s. 29.)

Bruhn ei osoita varsinaista kiinnostusta lasten lukemisharrastusta kohtaan, vaan tavoittelee lukemisen kautta tietoa lasten ja nuorten sielun rakenteesta ja kehityksestä. Bruhnin mukaan lapsen lukemistottumukset kertovat lapsesta itsestään: ”*sano minulle mitä luet, ja minä kerron sinulle, millainen olet, mistä haaveilet, mitä ihaillet, mitä tiedostaen ja tiedostamattomasti tavoittelet.*”¹⁷ (Emt., s. 17.)

Bruhnin käsitys kirjallisuuden ja sielullisen toiminnan vastaavuudesta pohjautuu kahteen perusoletukseen. Ensinnäkin Bruhn olettaa, että lasten lukemiskokemusta määrittää ennen muuta lasten tarve samastua (emt., s. 7–8). Toisekseen Bruhnin taidekäsityksen mukaan elämä tiivistyy

¹⁷ ”*säg mig vad du läser, och jag skall säga dig, hurudan du är, vad du drömmer om, vad du beundrar, vad du medvetet och omedvetet strävar till*” (Bruhn 1944, s. 17).

kirjallisuudessa. Taide ei siis heijasta todellisuutta suoraan, vaan esittää sen intensiivisemmässä muodossa kuin hajanaiset ja sekavat arkihavainnot. Lukemalla voidaan tavoittaa elämän täyteläisyys ja intensiteetti sekä paljastaa järjestys, joka piileskelee arkihavaintojen kaaoksen seassa. (Emt., s. 15–17.) Bruhnin taidekäsitys on siis samankaltainen kuin Hailan, vaikka Bruhn lähestyykin lukemista eri näkökulmasta.

Koska ihmiset ovat erilaisia, merkitsee myös elämänintensiteetti (livesintensiteten) eri asiaa eri ihmisille. Niinpä on luontevaa, että eri-ikäisten lasten kirjallisuusmaut eroavat toisistaan. Myös tyttöjen ja poikien maut ovat erilaiset, koska sukupuolet suuntautuvat luonnostaan erilaisiin asioihin. Tytöille elämä tiivistyy kotoisiin ja herttaisiin perhe-elämän kuvauksiin, arkisiin puuhiin ja valoisaan katsomukseen. Sen sijaan samanikäisillä pojilla suurin elämäntäyteys löytyy seikkailuista, taistelusta ja toveruudesta. Myös eettisissä kysymyksissä sukupuolet eroavat toisistaan: tytöt löytävät korkeimman eettisen merkityksen arkielämän naisellisessa kärsivällisyydessä ja uskollisuudessa, kun taas pojille eettisyys toteutuu kiihkeässä taistelussa aatteen puolesta. (Emt., s. 15–17.)

Bruhnin mukaan lukeminen vahvistaa lukijassa juuri sitä piirrettä, jonka takia tämä alun perin tarttui juuri tiettyyn kirjaan. Tämä prosessi on tiedostamaton, joten lapsilukijat eivät voi itse säädellä lukemisen vaikutuksia. Lukuprosessi on siis kehämäinen, eikä lapsi voi vaikuttaa sen kulkuun. Lapsen kehitys on ennalta määrätty – kuten on hänen lukemismielityksensäkin. Lapsilukija kokevana subjektina jää kehän ulkopuolelle. (Emt., s. 166.)

5.3 Lasten lukemisharrastuksen kehitysvaiheet

Jorma Mäenpään *Sata vuotta sadun ja seikkailun mailla. Suomalaisen lasten- ja nuorisonkirjallisuuden vaihteita* (1958) ei kuulu lukemistutkimuksen vaan kirjallisuushistorian piiriin. Ajankohdan mielenkiinnosta lasten ja nuorten lukemisharrastusta kohtaan kertoo

varmastikin se, että Mäenpään teoksessa on myös lasten ja nuorten lukemisharrastusta käsittelevä osio, jossa Mäenpää esittelee aiheesta tehtyä tutkimusta. Mäenpään esitys aiheesta on suppea ja käsittää lähinnä kirjallisen kehityksen vaiheiden yleispiirteiden kuvauksen.

Mäenpään mukaan lasten kirjallinen kehitys alkaa jöröjukkakaudesta 2–4-vuotiaana. Tällöin kuva on lapselle kaikki kaikessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei myös tekstiin pitäisi kiinnittää huomiota lapsille luettavaa valittaessa, sillä pienetkin tekstinpätkät jäävät lapsen mieleen. Mäenpään mukaan pikkulapsetkin valitsevat usein vaistomaisesti lempikirjaksen sen, mikä aikuisen arvion mukaan vaikuttaa korkeatasoisimmalta. Parasta jöröjukkakauden luettavaa edustavat Mäenpään mielestä vanhat lastenlorut. (Emt., s. 115–116.)

Jöröjukkakaudesta lapset siirtyvät satukauteen, joka jakaantuu kahteen osaan. Varhaissatukaudella 4–7-vuotiaana lapset lukevat mieluiten tutuista kotipiiriin sijoittuvista tapahtumista. Lukutaidon oppimisen aikoihin lapset siirtyvät ihmesatukaudelle, jolloin luetaan varsinaisia satuja. Satukausi päättyy Mäenpään mukaan 8–11-vuotiaana, kaupunkilaislapsilla yleensä varhaisemmassa vaiheessa kuin maalaislapsilla ja pojilla aikaisemmin kuin tytöillä. Satujen jälkeen alkaa Robinson-kausi. Robinson-kaudella lapsilukijat vaativat realistisempaa kerrontaa kuin satukaudella. Tytöt lukevat Robinson-kaudella kodin piiriin sijoittuvia kertomuksia: usein he siirtyvät lapsikuvauksista varsinaisiin tyttöromaaneihin. Pojat puolestaan hyppäävät usein kotoisten poikakertomusten ja lapsikuvausten yli suoraan seikkailukirjallisuuteen. Poikien seikkailunnälkä kestää pitkälle toiselle vuosikymmenelle. Kaukomaille, avaruuteen tai valtamerten saarille sijoittuvat seikkailuromaanit vaihtuvat hiljalleen vaativampiin historiallisiin romaaneihin, kunnes pojat ovat valmiita siirtymään aikuisten puolelle, joko aikuisten ajanvietekirjallisuuteen tai ”varsinaiseen” kaunokirjallisuuteen. (Emt., s. 115–120.)

5.4 Lasten lukemisharrastuksen tutkimisen vaikeus

Arvo Lehtovaaran ja Pirkko Saarisen teos *Mitä nuoret lukevat* (1965) on yleistajuinen ja tiivistetty versio tekijöiden tutkimuksesta *School-age reading interests. A methodological approach* (1964). Tutkimustaan varten Lehtovaara ja Saarinen keräsivät aineistoa yli 2 200 10–16-vuotiaalta kansa- ja oppikoululaiselta. Lomakekyselyiden täyttämisen lisäksi koululaiset arvioivat tekstinäytteiden ja kirjanimekkeiden mielisyyttä sekä vertailivat kirjapareja. Taustamuuttujina Lehtovaara ja Saarinen käyttivät ikää, sukupuolta ja koulua (kansa- vai oppikoulu). Tutkimustulosten esittelyn lisäksi Lehtovaara ja Saarinen pohtivat teoksessaan lasten ja nuorten lukemistutkimuksen metodologisia ongelmia.

Lehtovaaran ja Saarisen mukaan tietämys lukemisen vaikutuksista lapsiin ja nuoriin on niin vähäistä, ettei sen pohjalta juurikaan voi tehdä päätelmiä sopivasta luettavasta. Aiempaa tutkimusta on kylläkin tehty, mutta muun muassa metodologisista ongelmista johtuen tutkimukset eivät ole vertailukelpoisia. Lehtovaara ja Saarinen nostavat esimerkiksi usein esitetyn väitteen, että sarjakuvien lukeminen aiheuttaa aggressiivista käytöstä. Lehtovaaran ja Saarisen mukaan tällaista päätelmää ei voi tehdä, vaan yhtä lailla voidaan esittää väite, että väkivaltaisten sarjakuvien lukeminen auttaa aggressioiden purkamisessa ja siten vähentää aggressiivista käytöstä. Lehtovaara ja Saarinen päätyvät välittävään kantaan: heidän mukaansa on todennäköistä, että enemmistöllä sarjakuvat toimivat purkautumistienä väkivaltaisille impulsseille, mutta poikkeavat yksilöt saattavat saada sarjakuvista huonoja vaikutteita. Lehtovaara ja Saarinen kuitenkin korostavat, ettei empiiristä todistusaineistoa ole, eikä mitään mahdollisista päätelmistä voida siten osoittaa toteen. (Emt., s. 10–12.)

Lehtovaaran ja Saarisen pyrkimyksenä on normatiivisuuden välttäminen. He kylläkin myöntävät kirjallisuuden kasvatukselliset ja esteettiset arvot ja niiden arvioinnin tarpeellisuuden, mutta rajaavat ne pois omasta tutkimuksestaan. Lehtovaara ja Saarinen myös huomauttavat, ettei heillä

olisi edes mahdollisuutta objektiivisesti mitata kirjallisuuden moraalista tai kasvatuksellista vaikutusta lukijoihin. (Emt., s. 23–24.)

Varovaisuudestaan huolimatta Lehtovaara ja Saarinen uskovat vakaasti, että kirjallisuuden lukemisella on vaikutusta nuoren lukijan kehitykseen (emt., s. 12). Lehtovaaran ja Saarisen mukaan nuoret kypsyvät aiempaa nopeammin, kenties nopeammin kuin persoonallisuuden kehityksen kannalta olisi suotavaa, ja he uskovat kirjallisuuden lukemisen auttavan kehitysprosessia tarjoamalla lukijalle elämäkokemusta. Lehtovaara ja Saarinen uskovat myös kirjallisuusmaun kehityksen porrasteoriaan. Heidän mukaansa ”*eri kirjallisuudenlajit (sadut, seikkailukirjat jne.) seuraavat toisiaan käytännöllisesti katsoen kaikilla samassa järjestyksessä*”. Tässä suhteessa Lehtovaara ja Saarinen siis jakavat Karl Bruhnin näkemyksen. (Emt., s. 16–18.)

Bruhnin tavoin myös Lehtovaara ja Saarinen lähestyvät lasten ja nuorten lukemistutkimusta kehityksen näkökulmasta. Toisin kuin Bruhn, Lehtovaara ja Saarinen eivät kuitenkaan vertaile kirjallisuusmaun muutosta lukijan kehitysprosessiin, vaan tutkivat lukijoiden kirjallisuusmaun muutosta kirjallisuuslajeittain. Varmistaakseen tutkimuskohteiden ymmärtävän kirjallisuuden luokituksen Lehtovaara ja Saarinen testasivat luokitteluja esikokeissa ja keskustelivat lasten ja nuorten kanssa niistä. He myös rajasivat tutkimuskohteeksi yli 10-vuotiaat, koska tätä nuoremmille näyttivät kirjallisuuden luokitteluperusteet jäävän hämäriksi. Tällä tavoin he saivat 26 eri kategoriaa. (Emt., s. 42–44.)

Tutkimustulostensa pohjalta Lehtovaara ja Saarinen esittävät jokaisesta kirjallisuusluokasta käyrän, joka osoittaa lajin suosion eri ikäryhmien keskuudessa. Tällä tavalla Lehtovaara ja Saarinen kuvaavat kirjallisuusmaun kehitystä. Tulosten mukaan aikuisten romaanien, pakinoiden, rakkausromaanien, sotakirjojen, elokuvalehtien, salapoliisi- ja historiallisten romaanien sekä erilaisia ammatteja kuvaavien kirjojen suosio kasvaa iän myötä. Sitä vastoin satujen, seikkailukirjojen, sarjakuvien ja uskonnollisten kirjojen suosio vähenee. Tyttökirjojen,

urheilukirjojen, elämäkertojen, matka-, askartelu-, tieto- ja taidekirjojen sekä runouden mieluisuus pysyy muuttumattomana. (Emt., s. 62–94.)

Lehtovaaran ja Saarisen mukaan ”näyttää varsin varteenotettavalta ajatus, että lapsen suotuisa psyykkinen kehitys edellyttää kunkin iänvaiheen mukaisia toimintamahdollisuuksia” (emt., s. 131–132). Kuitenkaan lukemisen vaikutusmekanismeista ja syy-seuraussuhteista ei voi vetää johtopäätöksiä Lehtovaaran ja Saarisen tutkimuksen pohjalta. Lisäksi Lehtovaara ja Saarinen huomauttavat, että yksilöiden väliset erot ovat suuret. (Emt., s. 127–133.)

6 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

6.1 Tutkimusaineisto

Tutkimustani varten keräsin vuosien 1940–1947 *Kansanvalistus ja Kirjastolehdistä* sekä vuosien 1948–1959 *Kirjastolehdistä* kaikki lasten ja nuorten lukemiseen liittyvät artikkelit. Artikkelit on poimittu selaamalla vuosikerrat läpi. Tarkkuutta parantaakseni luin kaikki artikkelit, joissa käsiteltiin kirjallisuutta ja kirjavainta, lukemista, kirjaston kasvatustehtävää sekä lapsia ja nuoria, sillä otsikosta ei välttämättä pystynyt päättämään, onko artikkeli tutkimuksen kannalta relevantti. Usein artikkelit, joissa lapset ja nuoret esiintyvät aikuisten rinnalla poikkeustapauksina, kuvaavat kontrastin tai rinnastuksen kautta suhtautumista lapsi- ja nuoriin lukijoihin. Niinpä mukaan on otettu myös artikkeleita, joissa lapset ja nuoret ovat sivuosassa.

Lasten lukemisharrastuksesta kirjoitettujen kirjoitusten lisäksi olen poiminut mukaan artikkelit, jotka kuvaavat suhtautumista lasten ja nuorten lukemisharrastukseen epäsuorasti. Aineistossa on mukana kaikki lapsi- ja nuoren lukijan ominaisuuksia tai heidän palveluaan kirjastoissa käsittelevät artikkelit. Samoin mukaan on hyväksytty lastenosastojen kirjavainnasta, lasten- ja nuortenkirjallisuudesta sekä lapsille ja nuorille sopivasta kirjallisuudesta kirjoitetut artikkelit.

Kirjastotoimintaa ja -kasvatusta käsittelevistä artikkeleista mukaan on valikoitu sellaiset, joissa toiminnan päämääränä nähdään lasten ja nuorten lukemisharrastuksen kannustaminen, rajoittaminen tai ohjaaminen. Tutkimuskysymystä alakysymyksineen on käytetty apuna aineiston rajaamisessa. Koska tutkimus koskee lukemisharrastusta, on pelkästään lukutaidon hankkimisesta ja harjoittamisesta sekä pakollisesta lukemisesta kirjoitetut artikkelit rajattu pois. Koulukirjastoja ja kirjaston ja koulun yhteistyötä käsittelevistä artikkeleista on hyväksytty mukaan ainoastaan ne, joissa käsitellään myös vapaata lukemista.

Muodoltaan aineisto on kirjavaa. Suurin osa aineistosta on sivun tai muutaman sivun mittaisia artikkeleita. Mukana on myös yksi lyhyt ilmoitusluonteinen teksti, raportteja koulutuksista, kirjastoille suunnatun kyselyn ja koululaisten kirjoituskilpailun tulosten esittelyä, pääkirjoituksia, kolumneja, elämäkerrallisia tekstejä, mielipidekirjoituksia sekä otteita luennosta ja puheesta. Selkeyden vuoksi käytän kaikista kirjoituksista nimitystä artikkeli.

Enimmäkseen aineiston keruu sujui ongelmitta, mutta joidenkin artikkeleiden kohdalla päätös mukaan ottamisesta tai pois jättämisestä oli hankala. Rajatapaukset on ratkaistu tapauskohtaisesti. Muutama artikkeli karsiutui joukosta vielä aineiston ensimmäisillä lukukerroilla. Koska päätökset on tehty tulkinnanvaraisesti, on mahdollista, että toinen lukija olisi tehnyt toisenlaisia ratkaisuja. Tämä lienee ongelmana kaikissa laadullisissa tutkimuksissa, joissa aineisto kerätään valmiiden tekstien joukosta. Olen pyrkinyt varmistamaan aineiston kattavuuden ja tarkkuuden noudattamalla huolellisuutta aineiston keräämisessä. Koska tarkkaavaisuus herpaantuu nopeasti suurta tekstimassa käsitellessä, kävin läpi kerrallaan vain kahdesta kolmeen vuosikertaa ja peilasin artikkeleita tutkimuskysymyksiin jatkuvasti. Epävarmoihin tapauksiin palasin uudestaan. Uskon tällä tavoin saaneeni kerättyä tutkimuskysymysten kannalta olennaiset artikkelit varsin kattavasti.

Aineistossa on kaiken kaikkiaan 77 artikkelia. Näistä 1940-luvulla ilmestyi 26 ja 1950-luvulla 51. Artikkeleista 11 käsittelee lapsi- ja nuorten lukijoiden ominaisuuksia tai palvelua kirjastoissa. 22

artikkeliä käsittelee lastenosastojen kirjavalintaa, lasten- ja nuortenkirjallisuutta sekä lapsille ja nuorille sopivaa kirjallisuutta. 22 artikkelissa kirjoitetaan lasten ja nuorten lukemisharrastuksesta sekä lukemisen vaikutuksista. 22 artikkeliä käsittelee kirjastotoiminnan ja -kasvatuksen muotoja ja niiden vaikutuksia lasten ja nuorten lukemisharrastukseen. Jako aihepiireihin ei ole ehdoton, vaan aiheet sivuavat toisiaan. Yleensä artikkeleissa käsitellään useampaa kuin yhtä aihetta. Artikkelien lukumäärät aihepiireittäin on esitetty taulukossa 2.

	Lapset ja nuoret kirjastoissa	Kirjallisuus ja kirjavalinta	Lukeminen	Kirjastotoiminta	Yhteensä
1940-luvulla	5	6	5	10	26
1950-luvulla	6	16	17	12	51
Yhteensä	11	22	22	22	77

Taulukko 2. Aineiston artikkelit pääasiallisen aihepiirin mukaan ryhmiteltynä.

Mari Suhonen (1998) on pro gradu -tutkielmassaan *Lapset ja nuoret Kirjastolehden sivuilla* kartoittanut lapsiin ja nuoriin liittyvää kirjoittelua *Kirjastolehdessä*. Suhosen mukaan *Kansanvalistus ja Kirjastolehden* aikaan 1921–1947 lapsia ja nuoria koskevien artikkeleiden osuus kaikista artikkeleista vaihteli yhden ja runsaan neljän prosentin välillä. Suhonen arvelee osuuden pienuuden johtuvan siitä, että kansanvalistukseen liittyvät aiheet veivät osan yhteisen lehden tilasta. *Kirjastolehden* erottua *Kansanvalistuksesta* vuoden 1947 päätteeksi lapsiin ja nuoriin liittyvien kirjoitusten osuus kaikista kirjoituksista kasvoi huomattavasti. 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla osuus pysytteli 10 prosentin tuntumassa. (Emt., s. 17.)

Omassa aineistossani on huomattavissa samankaltainen määrällinen kehitys. Artikkeleista 18 ilmestyi vuosina 1940–1947. Vuonna 1948 aineiston määrässä tapahtui selvä hyppäys: aineistossa on kuusi artikkeliä tältä vuodelta. Artikkelien enemmistö, noin kaksi kolmasosaa, ilmestyi 1950-

luvulla. 1940-luvun kirjoitukset käsittelivät enimmäkseen kirjastotoimintaa. 1950-luvun alkupuolella kirjoiteltiin ahkerasti lasten- ja nuortenkirjallisuudesta ja loppupuolella lukemisesta. Kirjoitukset eivät jakaudu tasaisesti eri vuosille, vaan kirjoitusten vuosittainen määrä vaihtelee yhden ja yhdeksän välillä.

6.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni on laadullinen, ja menetelmänä on käytetty sisällönanalyysia. Analyysi on pyritty toteuttamaan aineistolähtöisesti. Aineistolähtöisyydellä tai -pohjaisuudella tarkoitetaan, ettei aineiston analyysia toteuteta ennalta päätetyn teorian pohjalta, vaan teoria muodostetaan aineiston analyysin tuloksena. Tutkimus lähtee siis etenemään aineistosta käsin, eikä analyysiyksikköjä päätetä ennalta. (Metsämuuronen 2006, s. 98; Tuomi & Sarajärvi 2003, s. 97.)

Aineistolähtöisyys ei kuitenkaan ole puhtaimmassa muodossaan mahdollista, sillä tutkija tuo aina omat ennakkokäsityksensä mukanaan tutkimukseen. Teoriatonta analyysia ei ole mahdollista tehdä, sillä kaikkia havaintojamme ohjaa teoria. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2003, s. 98–99) nostavatkin aineisto- ja teorialähtöisen tutkimuksen väliin kolmannen kategorian, teoriasidonnaisen analyysin. Teoriasidonnaisessa analyysissa aikaisempi tieto vaikuttaa analyysiin, mutta analyysiyksiköt valitaan aineistosta kuten aineistolähtöisessä lähestymistavassa. Analyysin tavoitteena ei ole teorian testaaminen, vaan aikaisempaa tietoa käytetään uusien ajatusurien avaamiseen.

Tätäkin tutkimusta ei voi nimittää puhtaasti aineistolähtöiseksi. Poimin analyysiyksiköt aineistosta, mutta sijoitin ne valmiiseen kehikkoon: yläkategoriat lukija, teksti, lukeminen ja konteksti olin muodostanut samankaltaisesta aiheesta tekemäni kandidaatintutkielman pohjalta (Savolainen 2006). Jari Metsämuurosen mukaan ihmistieteissä voidaan tutkia toiminnan suorittajaa, toiminnan kohdetta, toimintaa sekä toimintaa rajoittavia ja sääteleviä tekijöitä (Metsämuuronen

2011, s. 34). Omat kategoriani vastaavat Metsämuurosen luokitusta. Analyysitapaani voisi siis kutsua aineistolähtöiseksi, mutta teoriasidonnaiseksi.

Sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin raja ei aina ole helposti määriteltävissä. Tuomen ja Sarajärven (2003, s. 105–106) mukaan sisällön- ja diskurssianalyysi tuottavat tietoa eri kohteesta: sisällönanalyysi tutkii tekstin merkityksiä ja diskurssianalyysi sitä, miten näitä merkityksiä tuotetaan. Jos kuitenkin analyysitapojen eroa tarkastellaan tietämisen tavan suhteen, kulkee raja sisällönanalyysin sisällä, eikä diskurssi- ja sisällönanalyysin välissä. Kuten diskurssianalyysi, myös osa sisällönanalyysillä toteutetusta tutkimuksesta perustuu näkemykseen, ettei maailmasta löydy sellaista pistettä, josta käsin ihminen voisi tuottaa omasta ymmärryksestään ja kokemuksestaan riippumatonta tietoa. Tähän käsitykseen perustuu myös tämä tutkimus.

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1999, s. 21) tarkoittavat diskurssilla ”*verrattain eheää merkityssuhteiden kokonaisuutta tai merkitysulottuvuutta, joka rakentaa todellisuutta tietyllä tavalla*”. Tutkimuksessani tavoitellaan tietoa myös diskursseista, sillä pyrkimykseni on tutkia sekä lapsuuden konstruktioita että niiden tuottamisen tapoja ja ehtoja. Menetelmänsä puolesta tutkimus taipuu kuitenkin selvästi sisällönanalyysiin. Diskurssien nimeäminen ei ole tutkimuksen tavoite vaan sivutuote.

Aineiston keruun ja analyysin lomittuminen toisiinsa oli väistämätöntä, sillä relevanttien artikkelien löytäminen edellytti tarkkaavaista luentaa. Niinpä kaikki artikkelit on luettu huolellisesti läpi jo keruuvaiheessa. Toisaalta vielä analyysivaiheen alussa pudotin aineistosta pois muutaman artikkelin. Varsinaisen analyysin aloitin lukemalla aineiston läpi yleiskuvan saamiseksi. Kirjoitin myös tiivistelmän jokaisesta artikkelista. Seuraavilla lukukerroilla aloin kirjata muistiin aineistosta löytyviä vastinpareja: käsitteitä, jotka esiintyvät usein rinnakkain ja määrittävät toisiaan negaation kautta. Tarkkailin kirjoittajien esiin nostamia ihanteita, uhkakuvia, toiveita ja pelkoja. Vastinpareja etsiessäni käsitin tutkimuskysymyksen aluksi väljästi, jottei mitään olennaista jäisi huomaamatta.

Kirjasin muistiin vastinparien jokaisen esiintymisen artikkeleissa. Samoin lisäsin artikkelitiivistelmiin jokaisen vastinparin, joka kussakin artikkelissa esiintyy.

Kun uusia vastinpareja ei enää löytynyt ja kaikkien parien jokainen esiintyminen oli kirjattu, lajittelin löytämäni vastinparit tutkimuskysymyksiä apunani käyttäen. Jaoin vastinparit neljään väljään kategoriaan: lukija, kirjallisuus, lukeminen ja kirjastot. Tein jokaisesta kategoriasta oman taulukkonsa, josta ilmeni parien esiintyminen artikkeleissa.

Tässä vaiheessa pudotin käsittelystä yhden vastinparin, joka esiintyi aineistossa vain kerran (työväenluokkainen vs. yläluokkainen lukija) ja yhden, joka mielestäni liittyi tutkimuskysymykseen liian väljästi (ystävällinen vs. vihamielinen kirjastonhoitaja). Osa vastinpareista on hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. En sulauttanut tällaisia vastinpareja toisiinsa, mutta tarkemmassa analyysissä parit on käsitelty yhdessä. Toisiinsa hierarkkisessa suhteessa olevia vastinpareja ovat lapsilukija vs. aikuislukija ja lapsen vs. aikuisen maku sekä laadukas vs. viihdyttävä kirjallisuus ja aito vs. keinotekoinen kirjallisuus. Viimeksi mainitut kaksi vastinparia on kylläkin analysoitu erikseen, mutta suhteessa toisiinsa, ja niitä koskevat tulokset on kirjattu samaan alalukuun. Samoin vastinpareja lapsi- vs. nuori lukija ja nuori vs. aikuislukija koskevat tulokset on kirjattu yhteiseen alalukuun ilmeisestä syystä: kumpikin pari määrittää samaa hahmoa, nuorta lukijaa.

Lopuksi analysoin jokaisen vastinparin erikseen. Laadin taulukoiden pohjalta listat, joiden avulla oli helppo poimia aineiston joukosta tietyn vastinparin sisältävät artikkelit. Keräsin aineistosta vastinparipaketin kerrallaan. Luin paketin artikkelit ja artikkelien tiivistelmät läpi ja keräsin tiivistelmien perään sitaatteja. Paketit olivat mittasuhteiltaan hyvin erilaisia. Enimmillään yhdessä paketissa oli 43 artikkelia, vähimmillään kuusi. Samoin artikkelien sisältämien vastinparien määrä vaihteli. Sama artikkeli saattoi tulla vastaan kahdeksassa eri paketissa, toisaalta joissain artikkeleissa esiintyi vain yksi vastinpari.

Enimmäkseen vastinparit ovat käsitteitä, jotka artikkelien kirjoittajat ovat asettaneet vastakkain. Nimesin kuitenkin itse vastinparit, enkä poiminut kaikkia nimityksiä artikkeleista – aina käsitteen vastinetta ei edes ilmaista eksplisiittisesti. Vastinpari lapsen lapsuus vs. aikuisen lapsuus edustaa eri tason ilmiötä kuin muut vastinparit. Siinä ei ole kyse artikkelien kirjoittajien tekemistä erotteluista, vaan omasta havainnostani, että koetusta lapsuudesta kirjoitetaan hyvin eri tavalla kuin muiden lapsuudesta. Mietin pitkään vastinparin pudottamista pois analyysistä, mutta onneksi säilytin sen, sillä havainto osoittautui tärkeäksi johtopäätösten kannalta. Vastinparit on esitetty taulukossa 3.

Lukija	Kirjallisuus	Lukeminen	Kirjasto
Aikuislukija > < lapsilukija (43) luku 7.1.1	Aikuistenkirjallisuus > < lastenkirjallisuus (20) luku 7.2.1	Kehittävä lukeminen > < turmeleva lukeminen (36) luku 7.3.1	Aktiivinen kirjasto > < passiivinen kirjasto (18) luku 7.4.1
Aikuisen maku > < lapsen maku (10) luku 7.1.1	Tietokirjallisuus > < kaunokirjallisuus (14) luku 7.2.2	Suunnitelmallinen lukeminen > < sattumanvarainen lukeminen (8) luku 7.3.2	Holhoava kirjasto > < rajoittamaton kirjasto (12) luku 7.4.2
Aikuisen lapsuus > < lapsen lapsuus (6) luku 7.1.2	Laadukas kirjallisuus > < viihdyttävä kirjallisuus (31) luku 7.2.3	Analyttinen lukeminen > < eläytyvä lukeminen (6) luku 7.3.3	Kasvattava kirjasto > < viihdyttävä kirjasto (12) luku 7.4.3
Lapsilukija > < nuori lukija (8) luku 7.1.3	Aito kirjallisuus > < keinotekoinen kirjallisuus (8) luku 7.2.3		
Aikuislukija > < nuori lukija (19) luku 7.1.3	Kasvattava kirjallisuus > < viihdyttävä kirjallisuus (31) luku 7.2.4		
Poikalukija > < tyttölukija (12) luku 7.1.4			

Taulukko 3. Analyysissa löytyneet vastinparit. Sulkeissa oleva numero kertoo, monessako artikkelissa vastinpari esiintyy. Taulukosta näkee myös, missä luvussa kutakin vastinparia koskevat tulokset esitellään.

6.3 Tulosten luotettavuus ja yleistettävyys

Tutkimuksen luotettavuus on pyritty varmistamaan tarkkuudella aineiston keruussa ja lähdeviitteiden ahkeralla käytöllä tulosten esittelyssä. Aineisto on kerätty kattavasti, joten sen perusteella voin vastata tutkimuskysymyksiin. Tutkimuskysymysten kannalta relevantin aineiston kerääminen edellytti artikkeleiden tulkitsevaa luentaa, joten aineiston keruu oli väistämättä subjektiivinen prosessi. On myös mahdollista, että joitain aiheen kannalta tärkeitä artikkeleita on jäänyt löytymättä tarkkaavaisuuden herpaantumisen tai muun inhimillisen virheen takia. Aineisto on kuitenkin riittävän laaja: muutaman artikkelin lisääminen tai poistaminen tuskin vaikuttaisi merkittävästi tuloksiin.

1940–1950-luvun *Kirjastolehdet* löytyvät suhteellisen vähällä vaivalla kirjastoista, joten tulosten luotettavuus on helposti kontrolloitavissa. Tulosten esittelyssä on käytetty lähdeviitteitä, jotta lukija pystyisi artikkelin tarkkuudella jäljittämään, mihin perustan päätelmäni. Pidin runsasta lähdeviitteiden käyttämistä tärkeänä senkin takia, ettei aineisto muodosta yhtenäistä kokonaisuutta. Kirjoittajat eivät ole yksimielisiä, ja yhden artikkelin sisälläkin saattaa olla ristiriitaisuuksia. Ristiriitaisuuksia ei ole pyritty häivyttämään, vaan ne ovat tärkeä osa tuloksia. Koska aineistosta ei ole tarkoitus esittää kattavia väitteitä, varmistaa lähdeviitteiden runsas ja tarkka käyttäminen tulosten kontrolloitavuuden. Kaikkiin aineiston artikkeleihin on viitattu, ja artikkelien tiedot löytyvät lähdeluettelosta.

Laadullisen tutkimuksen tavoitteena ei ole yleistettävyys. Tutkimuskohdetta ei tarkastella otoksena perusjoukosta, vaan tutkittava ilmiö pyritään selittämään nimenomaan omassa kontekstissaan. (Alasuutari 1999, s. 234–237.) Niinpä omakaan tutkimukseni ei pyri vastaamaan kysymyksiin siitä, miten kirjastoalalla, kirjastoissa tai maailmassa suhtauduttiin lasten lukemisharrastukseen. Koska kaikki lasten lukemisharrastusta koskeva kirjoittelu 1940–1950-luvun *Kirjastolehdissä* kerättiin tutkimusta varten, kertovat tulokset varsin luotettavasti *Kirjastolehteen* 1940–1950-luvulla

kirjoittaneiden asenteista. Osa kirjoittajista työskenteli kirjastoissa, joten toki tulosten voi ajatella kertovan joidenkin yleisten kirjastojen käytännöistä ja asenteista. Yleistysten kanssa on kuitenkin syytä olla erittäin varovainen.

Suomen kirjastoseuran ja Valtion kirjastotoimiston aiemmin julkaiseman *Arvostelevan kirjaluettelon* on toisinaan tulkittu suoraviivaisesti heijastelevan yleisten kirjastojen kirjalintoja. 1970-luvulla Timo Kukkola (1973, s. 120) arveli poleemisessa artikkelissaan *Arvostelevan kirjaluettelon* vaiheet kirjastojen noudattavan kirjalinnassaan luettelon ohjeita. Hänen mukaansa *Arvosteleva kirjaluettelo* ei siis välttämättä vastannut yksittäisten kirjastojen asennemaailmaa, mutta vaikutti joka tapauksessa kirjalintaan siinä määrin, että kirjaston käyttäjien näkökulmasta lopputulos oli sama. Tällainen suora vaikutussuhde on sittemmin todettu vääräksi. Eija Eskola (2004) vertaili väitöstutkimuksessaan *Suosittelut, valitut ja luetut. Kirjallisuus kirjastoissa 1918–1939* Suomen kansallisbibliografian julkaisutietoja, *Arvostelevia kirjaluetteloita* ja esimerkkikirjastojen hankintaluetteloita. Eskolan mukaan kirjastot eivät kirjalinnassaan suinkaan noudattaneet orjallisesti *Arvostelevan kirjaluettelon* suosituksia (emt., s. 257–259).

Aineistoni perusteella ei siis kannata vetää johtopäätöksiä kirjastojen toiminnasta tai asenteista. Vaikka kirjastoissa epäilemättä luettiin *Kirjastolehteä*, ei lukeminen vielä tarkoita kirjoittajien arvomaailman jakamista. Sen sijaan uskon, että abstraktimmalla tasolla tuloksistani löytyy tiettyä yleistettävyyttä. Vallankäytön dynamiikkaa lapsi-aikuissuhteissa voidaan varovaisesti siirtää kontekstista toiseen. Lukijoiden kasvattamiseen liittyvät huolen- ja toiveikkuudenaiheet tuntuvat myös ylittävän ajan ja paikan rajoja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tuloksia voisi tarkastella irti kontekstistaan. Siksi tutkielmasta löytyy myös tutkimusajankohtaa kartoittava luku.

Tulosten yleistettävyyttä on pyritty parantamaan kahdella tavalla. Ensinnäkin tutkittavaa ilmiötä on taustoitettu laajasti, pelkän käsitteiden määrittelyn ylittävällä tavalla. Toisekseen tutkimusta varten luettiin myös lasten ja nuorten lukemisharrastuksesta 1930–1960-luvulla tehtyä tietokirjallisuutta.

Lasten lukemisharrastuksesta kirjoitetun tietokirjallisuuden esittely tarjoaa taustan *Kirjastolehden* artikkeleille ja mahdollistaa tulosten vertaamisen aikakauden ajatuksiin lasten lukemisharrastuksesta.

7 Suhtautuminen lasten lukemisharrastukseen

Kirjastolehdessä 1940–1950-luvulla

Tutkimuksessani haen vastauksia kysymykseen, millä tavalla *Kirjastolehdessä* suhtauduttiin lasten lukemisharrastukseen 1940–1950-luvulla. Tutkimuskysymys on jaettu edelleen neljäksi alakysymykseksi:

1. Millaisia lapsilukijoita aineistossa esiintyy?
2. Millaisia teoksia lapsilukijan pitäisi aineiston perusteella lukea, millaisia karttaa?
3. Millä tavalla ja miksi lapsilukijan toivotaan aineistossa lukevan? Millaisia seurauksia lukemisella ajatellaan olevan?
4. Millä tavalla aineistossa toivotaan kirjaston kannustavan, ohjaavan ja rajoittavan lasten lukemisharrastusta?

Luettavuuden helpottamiseksi esitän tulokset samanlaisessa järjestyksessä. Alaluku 7.1 pyrkii vastaamaan ensimmäiseen alakysymykseen. Siinä käsitellään siis lapsilukijoiden ominaisuuksiin liittyvät tutkimustulokset. Seuraavassa alaluvussa 7.2 käyn läpi lapsille sopivaan kirjallisuuteen liittyviä tuloksia, ja käsittelen siten toista alakysymystä. Alaluku 7.3 keskittyy lukemisen tapoihin ja vaikutuksiin eli kolmanteen alakysymykseen. Viimeisessä alaluvussa 7.4 vastaan neljänteen tutkimuskysymykseen: tarkastelen kirjaston roolia koskevia tuloksia.

7.1 Lukija

7.1.1 Turmeltumaton lapsilukija

Lapsilukija nähdään artikkeleissa ennen kaikkea kontrastissa aikuislukijan kanssa. Kirjallista elämäkokemusta hankkineen aikuislukijan rinnalla lapsilukija näyttää turmeltumattomalta. Lapsilukija on läheisessä yhteydessä luontoon, ja lukemista ohjaavat tarpeet ja vaistot: ”*Sillä eiväthän vanhemmat, opettajat, eivätkä kirjailijat itsekään voi määrätä, mitä lasten luettavan tulee olla. Se syntyy ja kehittyy lasten vaiston ohjaaman arvostelukyvyn hyväksymänä tai tuomitsemana.*” (Tikkanen 1955, s. 9.)

Artikkeleissa toistuu näkemys lapsilukijan viattomuudesta. Lapsilukijan mieli on turmeltumaton, puhdas ja herkkä. Koska lapsilukija ei suhtaudu kirjallisuuteen analyyttisesti vaan tunteenomaisesti, on lapsen mieli jatkuvasti alttiina vaikutteille. Lapsen viattomuuteen suhtaudutaan artikkeleissa yleensä liikuttuneesti. Lapsilukijan intoa ja tunteellista suhdetta kirjallisuuteen kuvataan heltyneeseen sävyyn. Toisaalta lapsilukijan mielen alttius ja herkkyyys asettaa sen vaaraan, ja sen vuoksi lapsilukijan erityinen viattomuus herättää myös huolta. Joissakin artikkeleissa tosin arvellaan, että juuri lapsen viattomuus ja kehittymättömyys voi suojella lapsilukijaa vaarallisilta vaikutteilta. (Esim. Laurent 1950, s. 109; Oksanen, E. 1942, s. 88; Suomi 1948, s. 165; Tikkanen 1955, s. 9.)

Lapsilukijan turmeltumattomuuteen liittyy käsitys, että lapsilukija tekee valintansa vaistojensa ja tarpeidensa ohjaamana. Koska lapsilukijan mieli ei toimi tietoisesti, täytyy jonkin muun ohjata valintoja. Yleensä lapsen tarpeiden tyydyttäminen nähdään tarkoituksenmukaisena: ajatellaan, että lapsen lukuvalintoja ohjaa hänen kehitysprosessinsa. Ja koska lapset ovat turmeltumattomia, eivät heidän vaistonsakaan ole turmeltuneet. Useissa artikkeleissa puhutaan lapsen luontaisesta hyvästä tai terveestä mausta. (Esim. H. K-la 1943, s. 37; Lehtonen 1958, s. 79; Tikkanen 1955, s. 9.) Lapset

saattavat siis vaistoja ohjaamana valita luettavansa paremmin kuin huonon kirjallisuuden turmelemat aikuiset: ”*Turmeltumaton mieli haparoi vaistomaisesti kohti sitä, mikä on totta ja merkitsevää, eikä tyydy mitättömään.*” (Laurila 1953, s. 75.)

Varsin usein artikkeleissa viitataan lasten luontaiseen tiedonhaluun. Lapsilukija janoaa luonnostaan tietoa, nuori mieli on altis ja vastaanottavainen. Lapsilukijan luontaisesta halusta oppia puhutaan sekä kaunokirjallisuuden että tietokirjallisuuden kohdalla. Useimmin puhe on tiedonhalusta tai -janosta, joka suuntautuu tietokirjallisuuteen. Kaunokirjallisuuden osalta puhutaan lapsen vastaanottavaisesta mielestä. Tiedonjanosta puhuttaessa taustalla on tarveajattelu ja lapsen läheinen yhteys luontoon. Lapsi ei tietoisesti valitse oppimista, vaan tarve tietää tulee lapsesta tiedostamatta ja liittyy vahvasti lapsuuden kehityskulkuun. (Esim. Ananias 1942a, s. 54; Kauttula 1957, s. 58–59; Lasten tietokirjat, s. 49; Salonen 1956, s. 20.)

Monissa artikkeleissa lapsilukijaa kuvataan kehityspsykologian kautta. Tällöin lapsen kehitykseen liittyvät tarpeet ohjaavat lukemisen valintaa. Useasti artikkeleissa myös esitetään ajatus, että lasten omaehtoista lukuharrastusta olisi tutkittava. Lapsilukijan valintoja ei siis pyritä säätelemään, vaan niiden ajatellaan tavalla tai toisella heijastavan lapsen sisäistä kehityskulkua ja vastaavan lapsen tarpeisiin. Lapsilukijaa on tutkittava, jotta tarpeet kyettäisiin kirjastoissakin ottamaan huomioon. Usein artikkeleissa arvellaan, ettei kirjallisuuden vaikutuksista lapsilukijaan tiedetä vielä paljoakaan, ja toivotaan tutkimusta, joka selventäisi kirjallisen kasvatuksen keinoja. (Esim. *Lasten lukuharrastuksia olisi tutkittava*, s. 1; Margelin 1945b, s. 90–93; Salenius 1954, s. 17.)

Pelkästään kasvatuksellinen näkökulma lapsilukijaan esiintyy artikkeleissa harvoin. Yleensä kasvatuksellinen näkökulma sekoittuu psykologiseen. Vaikka psykologinen näkökulma vaikuttaakin neutraalimmalta kuin kasvatuksellinen, on näkemyksissä paljon samaa. Molemmista lapsilukija nähdään aikuisen silmien läpi. Kiinnostus ei suuntaudu siihen, miten lapsi itse kokee kirjallisuuden tai millaista hyötyä lapsi lukemisesta tavoittelee tai saa, vaan lapsen lukemista tarkastellaan lapselle

itselleen tuntemattoman prosessin ilmauksena. Psykologisessa näkökulmassa lukeminen hyödyttää tiedostamatonta kehitysprosessia, jonka tavoitteena on sosiaalistuminen. Samoin kasvattavasta näkökulmasta lapsen sopeutuminen yhteiskuntaan on pääasia, ja lapsi on aikuisten toiminnan kohde. (Esim. *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 11–12; Margelin 1945b, s. 90–93; Salenius 1954, s. 17.)

Urpo Oksasen artikkelissa *Kirjastot ja yleisö* lapsi- ja aikuislukijan välinen kontrasti näkyy kiinnostavalla tavalla. Oksasen kirjoitus on vahva vetoomus kirjaston asiakaskunnan yksilöllisen kohtelun ja kasvatuksen puolesta. Oksasen mukaan kirjastonhoitajien pitäisi nähdä asiakkaat yksilöinä ja ohjata heidän lukemistaan kunkin omien yksilöllisten mieltymysten ja tarpeiden mukaan. Oksasen mukaan kasvatusta on mielekasta, koska yksilöillä on ”vietinomainen *paine nousuun*”¹⁸ (Oksanen, U. 1958, s. 74). Oksanen näkee juuri yksilöllisyyden henkisen kasvun mahdollistajana, sosiaalinen paine saattaa johtaa peräti madaltumiseen. Lapsiasiakkaat Oksanen esittää kasvatuksen poikkeustapauksena: lapset eivät ole samalla tavalla yksilöitä kuin aikuiset, vaan heidän lukutottumuksiaan ohjaavat yksinomaan ikä ja sukupuoli. Tämän vuoksi lapsilukijoita ei pitäisi kasvattaa samalla tavalla yksilöinä kuin aikuisia, vaan pyrkiä vain siihen, että ”*kirjasto olisi jo ennestään tunnettu ja mieluinen paikka silloin, kun lapsi on tullut kehityksessään riittävän differentioitumisen asteelle*” (emt., s. 73). Lapsilukija ei siis kykene tekemään valintoja itse, yksilönä, eikä varsinkaan selittämään valintojaan. Samankaltainen ajatus toistuu – kenties hieman lievempänä – monissa muissa psykologiaan nojaavissa artikkeleissa, joissa lapset nähdään pikemminkin sukupuolensa ja ikätasonsa rajaamina karkeina ryhminä kuin tietoisina yksilöinä. (Emt., s. 72–75.)

Lapsilukijaan liitetään myös runsaasti idealismia. Monesti lapsilukijan hahmo saa artikkeleissa tulevaisuuden lukijan roolin. Tällöin olennaista ei niinkään ole lapsi itse, vaan lapsi tulevana

18 Oksanen viittaa Eino Kailan ajatuksiin.

aikuisena. Yleensä lapsilukijan tulevaan rooliin aikuisena vedotaan, kun lapsille toivotaan parempia kirjastopalveluita tai kirjoja. (Esim. Havumäki 1958, s. 102; *Nousevan nuorison kirjastonhoitajat yhteistoimintaan*, s. 173; Palmgren Munch-Petersen 1953, s. 124.)

7.1.2 Lapsilukija ja intohimo

Useimmat kirjoittajat toivovat aikuisten ohjailevan lapsilukijoiden lukuvalintoja ja -tapoja. Erilainen suhde lapsilukijoihin löytyy artikkeleista, joiden kirjoittajat muistelevat omia lapsuuden lukukokemuksiaan. Näissä lukijan elämäkerroissa lapsuuden lukemista määrittää ennen kaikkea mielihyvä ja kokemuksellisuus, ja lukeminen näyttäytyy voimana, jota ei voi pidätellä: ”*Kuin kuiva ohrapelto särpäisee sateen ensimmäiset pisarat, tempaisimme mekin kirjastosta kirjoja ja muutaman päivän jälkeen ei siinä ollut yhtään lainattavaa teosta ja opettaja oli lisäksi vielä saanut antaa joukon omiaankin...*” (Toiviainen 1947, s. 156.)

Kertojien muistoissa lapsilukijan suhde kirjaan on intohimoinen. Viihdyttävään ja jopa eskapistiseen lukemiseen kirjoittajat suhtautuvat suvaitsevasti. Yksikään omaa lapsuuttaan muisteleva ei esitä, että lasten lukemisharrastusta pitäisi rajoittaa – pikemminkin entiset lapsilukijat puolustavat intohimoista lukemista. Toisaalta lapsuuden muistelijaille on myös tärkeää painottaa, että he ovat kehittyneet lukijoina. Ajanvietekirjallisuuden intohimoinen ahmiminen käy siis päinsä, kunhan lukija ymmärtää siirtyä ajoissa oikeaan kirjallisuuteen. Useimmat lukijoiden muistot on esitetty kehityskertomuksen muodossa. Kirjoittajat esittävät hyvinkin tarkat, säännöllisesti etenevät vaiheet omassa lukijan kehityksessään. Yleensä lapsuuden intohimo vaihtuu nuoruuden etsiskelyyn ja ihmettelyyn ja siitä edelleen järjestelmälliseen tieto- tai kaunokirjallisuuden lukemiseen. (Esim. Palki 1951, s. 231–232; Toiviainen 1947, s. 154–156; Väre 1941, s. 285–286.)

Pelkän viihtymisen lisäksi lukijoiden muisteluissa kuvataan kirjallisuuden avartavaa vaikutusta. Lapsuuden todellisuus kuvataan pieneksi ja tapahtumattomaksi, mutta lukeminen laajentaa lapsen

kuvaa maailmasta ja kehittää mielikuvitusta. Yhtään negatiivista piirrettä lukemiseen ei kirjoituksissa liitetä. Kahdessa artikkelissa kuvataan aikuisia, jotka yrittävät hillitä lapsen lukemista tai lannistaa lapsen lukuhalun kokonaan. Huonoista kokemuksista huolimatta lapsilukijoiden kirjasuhde säilyy, ja lopulta he löytävät lukemisharrastukselleen ymmärtäjän kirjastosta. (Puustinen 1942, s. 101–103; Toiviainen 1947, s. 155–156.)

Omaelämäkerrallisten kirjoittajien teksteissä lapsuus näyttäytyy idyllisenä paikkana. Lapsen lukemista määrittää tunne ja kokemus. Kun kertomukset siirtyvät nuoruuteen ja aikuisuuteen, väistyy voimakas kokemuksellisuus erittelevän lukemisen tieltä. Lapsuuden lukemisharrastusta kuvataan usein luontoon liittyvin metaforin: lapsilukijat kiirehtivät myrskynä kirjastoon tai janoavat kirjoja kuin kuiva pelto sadetta. Yleistä on myös uskonnollisen kuvaston käyttö. Ylipäänsä tekstien lapsuuden kuvausta luonnehtii harras, lähes uskonnollinen kunnioitus kirjoja kohtaan ja lukemisen esittäminen luonnonvoimana, jota ei voi pidätellä. (Rantoja 1952, s. 162–163; Toiviainen 1947, s. 156; Väre 1941, s. 285.)

”Rouva otti jykevän avaimen taskustaan ja aukaisi erään kaapeista. Olin täynnä kunnioitusta kuten Mooses, kun hänelle vuorelta osoitettiin kaukainen Pyhämaa. En ollut koskaan ennen nähnyt näin paljon kirjoja yhdessä kohdassa.” (Puustinen 1942, s. 102.)

Omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa lapsuus muodostaa tilan, jossa vapaa lukeminen on mahdollista. Kun kertomukset siirtyvät nuoruuteen ja aikuisuuteen, muuttuu kertojan suhde kirjaan jäykemmäksi ja muodollisemmaksi. Aikuisen lukeminen on alistettu muille motiiveille. Lukemisesta täytyy koitua hyötyä, eikä kirjoja saa valita vapaasti kuten lapsuudessa (usein kertomukset sijoittuvat maaseudulle, missä kirjavarat ovat niin niukat, että lapset lukevat kaiken mitä käsiinsä saavat). Lukijoiden muisteluissa lapsuutta ei pyritä kahlehtimaan, vaan se näyttäytyy vapauden valtakuntana, jossa lukemista määrittää tunne ja kokemus. Tuntuu melkein siltä kuin kirjoittajat olisivat sijoittaneet lapsuuteen kaiken sen, mikä lukemisessa on intohimoista,

nautinnollista ja vapauttavaa. (Esim. Rantoja 1952, s. 162–163; Toiviainen 1947, s. 155–156; Väre 1941, s. 285–286.)

7.1.3 Nuori lukija

Yleisimmin kirjoittajat määrittelevät nuoren lapsen ja aikuisen välissä olevaksi. Tarkempaa määritelmää ei tarjota, mutta nuoruuden erottaminen omaksi ajanjaksokseen on kirjoittajille selvästi tärkeää. (Esim. Aro 1943, s. 178–179.) Yhdessä artikkelissa esitetään jopa ajatus, että lapsen ja aikuisen maut saattavat olla lähempänä toisiaan kuin nuoren kumpaakaan (Välke 1953a, s. 57).

Lapsesta nuoren erottaa ennen muuta nuoren halu pyrkiä eteenpäin ja huoli, että tulee kohdelluksi lapsena. Tämän vuoksi kirjoittajien mielestä kirjastoissa pitäisi erottaa lasten ja nuorten palvelut toisistaan. (Esim. Aro 1952, s. 205–206; Havumäki 1958, s. 103; Kaukovalta 1959, s. 201; Nakuttaja 1950, s. 212.) Toisaalta aikuisesta nuoren erottaa arvostelukyvyn kehittymättömyys, ja tämän vuoksi nuoren lukijan kirjavalintaa täytyy säädellä enemmän kuin aikuislukijan: ”*Matsonin mukaan huono romaani ei vahingoita, jos sen tajuaa huonoksi. Tässä onkin nuoren kohdalla ongelman ydin. Kasvuikäisen esteettinen taju ei useinkaan ole kovin kehittynyt, ja on epätietoista, miten suuressa määrässä hän pystyy erottamaan aidon, elävän romaanin kirjallisesti heikosta tarinasta.*” (Kaukovalta 1959, s. 201.)

Nuorelle lukijalle ominaisimpana piirteenä artikkeleissa pidetään suuntautumista sisäänpäin. Nuoruus kuvataan murros- tai kuohuntakautena, jonka aikana nuori lukija keskittyy ennen kaikkea itsetutkiskeluun. Tämän vuoksi nuoren lukijan ajatellaan tarvitsevan sielulliseen, uskonnolliseen ja eettiseen problematiikkaan keskittyvää kirjallisuutta – joskaan arvostelukyvytön nuori ei itse sitä aina ymmärrä. Nuori lukija, kuten lapsilukijakin, on tunteellinen. (Esim. Kattelus 1959, s. 100; Ketonen 1955, s. 143; Laurent 1950, s. 109; Margelin 1945b, s. 93.)

Nuori lukija liitetään usein idealistisesti tulevaisuuteen (esim. Nakuttaja 1948a, s. 97). Nuori edustaa tulevaisuuden parempaa ihmistä, johon yhdistetään ihanteellisuus, moraalinen puhtaus ja vakaumuksellisuus: ”*Mielenkiintoista on todeta, että tähän tutkimukseen osallistuneet 16–20-v. nuoret tuomitsevat ankarasti modernin kirjallisuuden seksuaaliprobleemeineen ja eroottisine yksityiskohtineen. On muistettava, että nuoriso on moralisoivaa, eetillistä, puhdassydämistä ja täynnä pyhää vakaumusta.*” (Laurent 1950, s. 109.) Ihannoidusti esitetyn nuoren lukijan uskotaan karttavan liian karkeaa elämäkuvasta, esimerkiksi seksuaalisuuteen liittyvää kirjallisuutta, ja kaipaavan kirjallisuudelta silottelua (esim. Kaukovalta 1959, s. 204).

Nuori lukija saattaa edustaa myös turmeltunutta nykyaikaa. Tällöin ajatellaan, että nykyajan rappio tartuttaa ennen muuta nuoren, jolla ei ole tarpeellista vastustuskykyä ajan ilmiöitä vastaan, tai että juuri nuori edustaa nykyajan epätoivotuimpia ilmiöitä. (Esim. Havumäki 1958, s. 102–103; Oksanen, U. 1958, s. 75.)

7.1.4 Poikalukija ja tyttölukija

Iän ohella sukupuoli on tärkein lapsilukijoita erottava tekijä. Sukupuolen suuresta merkityksestä lukutottumuksien muodostumisessa ollaan artikkeleissa yksimielisiä. Pääasiallinen tyttö- ja poikalukijaa erottava piirre on kirjallisuusmaku: ”*Pikkutyttöjen henkilöharrastus suuntautuu eniten satumailmaan aurinkoisten idyllien keskushahmoihin, lapsiin, prinsessoihin, eläimiin ja kääpiöihin – esteetikkojen ’suloksi’ nimittämän pienen kauneuden tyypillisiin edustajiin.*” (Margelin 1945b, s. 92.)

Tyttölukija suuntautuu kotiin ja arkielämään, poikalukija puolestaan kaipaa jännitystä, toimintaa ja seikkailuja. Myös tyttölukijan romantiikan ja tunteidenkuvauksen kaipuu saatetaan mainita. Yleensä poikalukijan seikkailunnälkä ei herätä vastustusta, mutta tyttölukijan lukemisen tekee hyväksyttäväksi pikemminkin kirjojen moraalisuus kuin tyttöjen oma viihtyminen. (Esim.

Kaukovalta 1959, s. 202–203; Laurent 1950, s. 109; Margelin 1945b, s. 91–93.) Kirsti Välke (1953c, s. 5) tosin toteaa seikkailukirjoja arvioivassa artikkelissaan poikien seikkailunnälän näyttävän naisihmisen silmiin ”vähän ’hämärältä’”, mutta syyttää tästä pikemminkin omaa ”tätimäisyyttään” kuin poikien lukutottumuksia.

Yleensä poikalukijan ja tyttölukijan suuntautuminen eri kirjallisuuden lajeihin nähdään tarkoituksenmukaisena: näin kirjallisuus osaltaan auttaa sukupuolirooleihin sosiaalistumisessa (esim. *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 11–12; Margelin 1945b, s. 91–93). Ainoastaan yhdessä artikkelissa huomioidaan, että tyttöjen elämänpiiri on paikoitellen laajentunut kodin seinien ulkopuolelle, ja toivotaan tyttökirjallisuuden sopeutuvan tyttöjen muuttuneisiin tarpeisiin (Kaukovalta 1959, s. 203). Tyttölukijan kirjallisuusmakuun yhdistetään kodin lisäksi rakkaus kaikkeen idylliseen ja suloiseen sekä ihanteellisuus (Kaukovalta 1959, s. 204; Margelin 1945b, s. 92; Tikkanen 1955, s. 10). Kahdessa artikkelissa mainitaan tyttöjen saattavan harrastaa poikien suosimaa kirjallisuutta – poikien tyttökirjaharrastusta pidetään mahdottomuutena (Laurent 1950, s. 109; Tikkanen 1955, s. 10).

Toinen tärkeä tyttö- ja poikalukijaa erottava seikka on moraali. Yleensä väitetään, että kiinnostus moraaliin on yksinomaan tyttölukijan ominaisuus. Enimmäkseen väite esitetään neutraalisti, mutta jotkut tuntevat huolestuneisuutta poikalukijan moraalin puolesta. Tyttölukijan läheinen suhde moraaliin on artikkeleissa ahkerasti kuvailtu asia. Tyttölukijan moraalisuus ilmenee toisaalta ihanteellisuutena, toisaalta tyttökirjojen moraalisen painotuksen ajatellaan suoraan heijastavan lukijoiden haluja ja tarpeita. Tyttölukijan moraalisuus suuntautuu arkipäivän eettisyyteen. Jos poikalukijalla katsotaan olevan suhdetta moraaliin, suuntautuu se ennen kaikkea sankaritekoihin ja taisteluun oikeuden puolesta. (Laurent 1950, s. 109; Margelin 1945b, s. 91–93.)

Tytötlukijan ajatellaan yleensä suosivan kaunokirjallisuutta tietokirjallisuuden kustannuksella, poikalukijan taas suuntautuvan vahvasti tietokirjallisuuteen. Poikalukijan hahmossa korostuu myös

kaunokirjallisuuden harrastuksessa empiirisyys: poikien ajatellaan suuntautuvan ulkomaailmaan ja siksi harrastavan ennen kaikkea toiminnallista kirjallisuutta. Poikalukija ottaa maailmaa haltuunsa lukiessaan, tyttölukija taas kääntyy sisäänpäin, tutkiskelee omaa sieluaan ja moraaliaan. (Esim. Kannila 1948, s. 187; Margelin 1945b, s. 91–93; Tikkanen 1955, s. 13.)

Myös lukiessaan samaa kirjaa tyttölukija ja poikalukija eroavat toisistaan. Poikalukijan ja tyttölukijan eri tavoissa kokea kirjallisuus toistuvat samat ajatukset sukupuolten eroavaisuuksista kuin kirjallisuusmieltymyksissään. Tyttölukijan ajatellaan poimivan kirjasta romantiikkaan, tunteisiin ja moraaliin liittyvät puolet poikalukijan keskittyessä seikkailuun ja jännitykseen: ”*Samassa kirjassa pojat näkevät etupäässä huimat seikkailut, tytöt komean sankarin, miten tämä ryöstää tytön ja kuinka he tulivat onnellisiksi.*” (Lukeminen ja lapsen kehitys, s. 12.) Tyttölukija imee kirjallisuudesta eettistä viisautta, poikalukija puolestaan keskittyy käytännölliseen puoleen. Esimerkiksi Defoen Robinson Crusoe on poikalukijalle ”*maskuliininen paimentolaisromaani*”, kun taas tyttölukija näkee siinä varoituksen, mitä tapahtuu kotoaan karkaaville tottelemattomille pojille. (Margelin 1945b, s. 91–93.)

Joskus tyttölukija unohdetaan kokonaan. Artikkelissa saatetaan puhua lapsilukijasta, mutta rivien välistä käy ilmi, että lapsi viittaa nimenomaan miespuoliseen lapseen. (E. L. 1950, s. 73.) Nykylukijasta tuntuu riipaisevalta Irja Tervon (1952, s. 135–136) hyväntuulinen tarina kirja-arvosteluja kirjoittavista pojista. Alussa Tervo mainitsee, että kirjaston tyttöasiakkaat ovat keksineet koko arvostelupuuhan, mutta pojat ovat kiusaamisellaan häätäneet tytöt tämän toiminnan parista ja omineet arvosteluvihon ja tyttöjen keksimän arvosteluasteikon itselleen. ”*He ovatkin synnynnäisiä kriitikoita*”, Tervo toteaa (emt., s. 135). Arvostelutoiminnan parista karkotettuja tyttöjä artikkelissa ei enää mainita.

7.2 Kirjallisuus

7.2.1 Mitä on lasten- ja nuortenkirjallisuus?

Yleisimmin artikkeleissa ajatellaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden muodostavan oman ryhmänsä, jolla on erilainen funktio kuin aikuistenkirjallisuudella¹⁹. Lasten- ja nuortenkirjallisuudella ajatellaan olevan joko psykologian pohjalta määritelty, lapsen kielelliseen tai muuhun kehitykseen liittyvä tehtävä tai sen uskotaan toimivan ennen kaikkea kasvattavassa tarkoituksessa. Toisinaan arvellaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden eroavan aikuistenkirjallisuudesta siinä, ettei lasten- ja nuortenkirjallisuudella ole lainkaan esteettistä funktiota. Yleensä kuitenkin myös esteettistä korkeatasoisuutta pidetään erittäin tärkeänä ominaisuutena lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Tällöin lasten- ja nuortenkirjallisuuden erityispiirteenä pidetään sitä, että sillä on muita, tois- tai ensisijaisia tehtäviä, joita aikuistenkirjallisuudella ei katsota olevan. Usein lapsilukijan ei myöskään uskota kaipaavan kirjallista korkeatasoisuutta, vaan valikoivan luettavansa yksinomaan viihtymistä ajatellen. Siksi pidetään tärkeänä, että aikuinen valvoo ja rajoittaa lapsen lukemista. (Esim. *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 10–11; Margelin 1945b, s. 90–93; Suomi 1948, s. 165.)

”Tulemme kysymyksen eteen, mikä aiheutti jaon aikuisten ja lasten kirjallisuuteen. Miksi ei enää sama kirjallisuus voinut tyydyttää molempien henkistä nälkää?”

Suurin syy lienee ollut siinä, että kirjallisuuden aihepiiri laajeni ja loittoni sellaisille alueille, jotka lapsille olivat vieraita. Kirjallisuuden uusi kovaksi keitetty tyyli ja uudet suuntaukset monine ismeineen olivat liian karuja, vahvoja kuvauksia elämästä ja järkyttivät liiaksi lapsenmieltä.”

(Tikkanen 1955, s. 9.)

¹⁹ Käytän tutkielmassani termiä ’aikuistenkirjallisuus’ viittaamaan aikuisille suunnattuun kirjallisuuteen. Sana ei ole yleisessä käytössä, mutta sopii mielestäni tähän yhteyteen. Tiheästi toistettuna sanayhdistelmät kuten ’aikuksille suunnattu kirjallisuus’ tai ’aikuksille kirjoitettu kirjallisuus’ alkavat tuntua kovin kömpelöiltä. Yleensä aikuistenkirjallisuudesta käytetään yleiskäsittelyä ’kirjallisuus’ ilman tarvetta erottaa aikuisia omaksi erityisryhmäkseen, mutta tässä tutkielmassa se ei olisi perusteltua. Kirjoitan sanat yhteen, koska myös ’lasten- ja nuortenkirjallisuus’ on yhdyssana.

Joissakin artikkeleissa lasten- ja nuortenkirjallisuuden aikuistenkirjallisuudesta erottavaksi tekijäksi nostetaan aihepiiri, sisältö tai moraali. Joko lasten- ja nuortenkirjallisuuden ajatellaan käsittelevän erilaista aihepiiriä kuin aikuistenkirjallisuuden tai esitetään vaatimuksena, että lasten- ja nuortenkirjallisuuden pitäisi rajata aihepiiriään tai noudattaa tiukempaa moraalia kuin aikuistenkirjallisuuden. Aihepiirin erilaisuuden vaatimus perustellaan lapsilukijan erityisellä moraalaisella haavoittuvaisuudella. Toisinaan taas ajatellaan, että lapsilukijaa kiinnostavat erilaiset asiat kuin aikuislukijaa, mutta tätä ei välttämättä pidetä kirjallisuuden valintaa rajoittavana tekijänä. Koska lapsilukijan maailma on toissijainen ja vähempiarvoinen kuin aikuisen, saatetaan ajatella, että pelkästään sen piiriin kuuluvista asioista lukeminen hidastaa tai estää lapsen kehitystä. (Esim. Peltonen 1959, s. 183; S. K. 1957, s. 171; Tikkanen 1955, s. 9.)

”Yleensä kuitenkin jo teini-iässä useimmat alkavat siirtyä ’oikean’ kirjallisuuden pariin käyttääkseni sitä sanontaa, millä tavallisesti ilmaistaan aikuisille ja nuorille tarkoitetun kirjallisuuden välinen arvoero.” (Kaukovalta 1959, s. 201.)

Monissa artikkeleissa lasten- ja nuortenkirjallisuuden ja aikuistenkirjallisuuden välinen ero nähdään yksinkertaisesti arvoerona. Toisinaan tästä moititaan lasten- ja nuortenkirjailijoita: lasten- ja nuortenkirjallisuuden tuotanto kytketään hyödyn tavoitteluun tai pelkästään kasvatuksellisiin tavoitteisiin. Joissain artikkeleissa lasten- ja nuortenkirjailijoita moititaan taloudellista hyötyä tavoitteleviksi viihdetehtailijoiksi, ja lasten- ja nuortenkirjallisuus kytketään yksinomaan viihdyttävään funktioon. Toisinaan taas lasten- ja nuortenkirjallisuuden rappiotilan ajatellaan johtuvan pelkästään kasvatuksellisia päämääriä ajavista lasten- ja nuortenkirjailijoista. Tällöin lasten- ja nuortenkirjallisuus liitetään ennen kaikkea kasvatuksellisen funktion piiriin, ja lasten- ja nuortenkirjallisuuden ajatellaan koostuvan vain opettavaisista tarinoista, jotka sivuuttavat sekä viihdyttävät että esteettiset tarkoitukset. Joissakin artikkeleissa lasten- ja nuortenkirjallisuuden alempi status esitetään itsestäänselvyytenä erittelemättä sen syitä tarkemmin. Lasten- ja

nuortenkirjallisuuden alennustilaa ei valitella, vaan se todetaan, ikään kuin huono laatu kuuluisi lasten- ja nuortenkirjallisuuden olemukseen. Kovin yleinen tämä näkemys ei kuitenkaan ole, vaan yleensä lasten- ja nuortenkirjallisuuden ajatellaan ainakin periaatteessa saattavan yltää aikuistenkirjallisuuden tasolle. (Esim. Kannila 1948, s. 187; Laurila 1953, s. 75; Välke 1953c, s. 7.)

Vaikka lasten- ja nuortenkirjallisuudelle saatetaan vaatia artikkeleissa lisää arvostusta, on lasten- ja nuortenkirjallisuus aina alisteista aikuistenkirjallisuudelle. Käsitukset lasten- ja nuortenkirjallisuuden alisteisuuden luonteesta määrittävät sen, halutaanko lasten ja nuorten lukevan lasten- ja nuortenkirjallisuutta, aikuistenkirjallisuutta vai molempia. Yleisimmin kirjallisuuden nähdään vastaavan ihmisen eri kehitysasteita: lastenkirjallisuus edustaa hierarkian alinta tasoa ja aikuisten taidekirjallisuus ylintä. Lapsi- ja nuori lukija kehittyy lukemalla. Jos väärällä kehitystasolla saa vääränlaista luettavaa, voi kehitys hidastua tai pysähtyä. Lasten- ja nuortenkirjallisuudella on siis välineellinen arvo, se valmistaa lapsi- ja nuorta lukijaa aikuistenkirjallisuuteen. Kaikilla asteilla kirjallisuuden tulisi olla laadukasta ja täyttää tietyt esteettiset kriteerit. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden on lisäksi oltava moraalisesti nuhteetonta ja mahdollisesti myös kasvattavaa. Toisen näkemyksen mukaan lasten- ja nuortenkirjallisuus on olemukseltaan huonompilaatuista kuin aikuistenkirjallisuus, eikä siten voi täyttää välttämättömiä esteettisiä kriteerejä. Tämän vuoksi keskustelu suunnataan hyvän lasten- ja nuortenkirjallisuuden ominaisuuksista lapsille ja nuorille sopivan kirjallisuuden ominaisuuksiin. Yleensä kuitenkin lapsille ja nuorille suositellaan sekä lasten- ja nuorten- että aikuistenkirjallisuuden lukemista. (Esim. Kannila 1948, s. 186–187; *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 11–12; Tikkanen 1955, s. 10–11.)

”Nuorten kirjatkin voivat olla taidetta ja niille on sinään annettava sama arvo kuin muullekkin kirjallisuudelle. Nuorten on vain luettava myös aikuisille tarkoitettuja kirjoja ja ajoissa päästävä irti liian lapsellisesta.” (Kannila 1948, s. 187.)

Yleensä lapsilukijan aikuistenkirjallisuuden saantia ei haluta suuresti rajoittaa. Jonkinlaista aikuisen

harjoittamaa kontrollia pidetään useimmiten välttämättömänä, mutta periaatteessa aikuistenkirjallisuuden lukemisesta katsotaan koituvan enemmän hyötyä kuin haittaa. Toisinaan huomautetaan, että oikeastaan parhaimmat lasten- ja nuortenkirjat – kansansadut, Daniel Defoen *Robinson Crusoe* tai vaikka James Fenimore Cooperin intiaaniaiheiset kirjat – on alun perin suunnattu aikuisille. (Esim. Kannila 1948, s. 186; Laurila 1953, s. 75; Merikoski 1946, s. 152; Samooja 1959, s. 149–150.)

7.2.2 Tieto- ja kaunokirjallisuus

Useimmissa artikkeleissa painotetaan, että laadukkaan kaunokirjallisuuden ja tietokirjallisuuden lukeminen on samantarvoista toimintaa. Toisaalta lapsilukija voi lukea vääränlaista kaunokirjallisuutta, kun taas vääränlaista tietokirjaharrastusta ei artikkeleissa esiinny (ellei tarjolla oleva tietokirjallisuus ole vanhentunutta, ks. esim. *Poistakaa vahingollinen vaikutus!*, s. 40 tai Tikkanen 1955, s. 13). Kun tietokirjallisuuden lukemiselle esitetään kielteinen vaihtoehto, on se poikkeuksetta ajanvietekirjallisuuden lukeminen. Ajanvietekirjallisuuden lukemisessa kielteistä ovat sekä luetun sisältö ja laatu että lukemisen tarkoitus, viihtyminen. Tietokirjallisuuden lukemisessa tuntuu automaattisesti olevan myönteinen sävy. Tietokirjallisuutta ei lueta huvikseen, pelkän viihtymisen takia, vaan lukeminen liitetään toisaalta opiskeluun ja käytännön hyötyyn, toisaalta yleisiin käsitteisiin kuten tiedonhaluun tai sivistykseen. (Esim. *Lasten tietokirjat*, s. 49; Margelin 1945a, s. 9; Nakuttaja 1949, s. 44–45.)

Joissakin artikkeleissa ajatellaan, etteivät lapset ja nuoret lue tietokirjallisuutta, mikäli saavat itse valita. Tällöin suositellaan lasten ja nuorten sysäämistä oikeaan suuntaan esimerkiksi tietokilpailujen tai kaunokirjallisuuden avulla. ”Viime aikoina on yleensä huomattu, miten lasten, jopa kaikkein pienimpienkin, kiinnostus on suuntautumassa kirjallisuuden alalla tarusta todellisuuteen, mytologiasta realismiin, jos heitä hiemankin opastetaan.” (E. L. 1950, s. 73.)

Kaunokirjallisuus voi siis saada pelkän välinearvon: se toimii kannustajana tietokirjaharrastukseen. Toisaalta kaunokirjallisuuden esittäminen pelkkänä johdattajana tietokirjallisuuteen on harvinaista, ja yleensä suositellaan tieto- ja kaunokirjallisuusharrastuksen tasapainoista yhdistämistä. (Esim. Paloheimo 1940, s. 95–96.)

Useissa artikkeleissa toistuu ajatus, että lapsilla ja nuorilla on luontainen tiedonhalu. Tällöin lasten ja nuorten tietokirjaharrastuksen harvinaisuuden ei katsota johtuvan lapsista ja nuorista itsestään, vaan lapsille ja nuorille suunnatun tietokirjallisuuden vähäisyydestä tai kirjastojen haluttomuudesta tarjota sopivaa aikuisten tietokirjallisuutta. Lapset ja nuoret kyllä lukevat mielellään tietokirjallisuutta, kunhan saavat sitä käsiinsä. Tietokirjallisuuden tarjonnan varmistamiseksi artikkeleissa suositellaan muun muassa, että saatavilla oleva tietokirjallisuus tehdään lapsille tutuksi esimerkiksi kirjanäyttelyiden tai tietokilpailujen avulla ja lapsille ja nuorille lainataan tietokirjallisuutta aikuisten osastolta. (Esim. Kauttula 1951, s. 170–171; *Lasten tietokirjat*, s. 49; Wirla 1952, s. 101.)

”Lapsille ei enempää kuin aikuisillekaan ole syytä tietokirjallisuutta holhoten tyrkyttää. Mutta on koetettava saada hyvät tietokirjat näkyviin sillä tavalla, että ne omalla viehätysvoimallaan vetävät puoleensa.” (*Lasten tietokirjat*, s. 49.)

Lapsille ja nuorille suunnatun tietokirjallisuuden vähäisyydestä kannetaan artikkeleissa yleisesti huolta. Lapsi- ja nuoren lukijan erityispiirteet vaaditaan ottamaan huomioon myös tietokirjallisuuden tuotannossa. (Esim. H. K-la 1948, s. 16; *Lasten tietokirjat*, s. 49; Wirla 1952, s. 101.)

7.2.3 Laadukkaan kirjallisuuden ominaispiirteet

”Mitä kirjoja pojat olivat lukeneet, siihen minun on tarpeetonta puuttua. Kirjastonhoitajat tietävät

hyvin, mitä kyseisessä iässä olevat pojat lukevat. Mainittakoon kuitenkin, että Tarzanit esiintyivät useimmin. Paljon mainittiin myös sellaisia kirjoja, jotka kirjastonhoitaja ilolla hyväksyy.”
(Kleemola 1959, s. 93.)

Artikkeleissa laadukkuus nousee selvästi tärkeimmäksi tekijäksi lasten- ja nuortenkirjallisuudessa, vaikka kirjallisuuden kasvatuksellinen rooli on myös voimakkaasti esillä. Valitetaan, että lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on keskitytty opettavaisuuteen tai taloudellisen hyödyn tavoitteluun esteettisten arvojen kustannuksella tai ettei laadukkaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden saatavuutta pidetä tärkeänä. Lasten ja nuorten ei uskota ilman aikuisen ohjausta lukevan laadukasta kirjallisuutta. Kuitenkin useissa artikkeleissa painotetaan, että jo hyvinkin pienet lapset kaipaavat hyvää kirjallisuutta – vaikeivat itse sitä osaakaan arvostaa tai arvioida. (Esim. H. K-la 1952, s. 233; Kannila 1940b, s. 36–37; *Nuorten kirjoihin huomiota*, s. 57; Oksanen, E. 1942, s. 87–88.)

Kirjallisuuden laadun takeena pidetään usein aitoutta. Hyvän lasten- ja nuortenkirjan on esitettävä todellisuudesta aito, elävä kuva. Aitous on kiinnostava määre, koska sitä on niin perin vaikea mitata. Aina voi kysyä, kenen elämästä ja millä tavalla aito kuva pitäisi välittää. Aitous tuntuukin olevan artikkeleissa sana, johon ladataan pikemminkin käsitys kirjallisuuden tärkeydestä kuin mitään konkreettisia ominaisuuksia. Aitous on ikään kuin mitta, jota vasten määritellään kirjallisuuden epäsuotuisat ominaisuudet. Toisaalta aitouden epämääräisyyden voi ajatella liittyvän myös siihen, että artikkelien kirjoittajat ja lukijat jakavat kokemuksen aidosta kirjallisuudesta, eikä sitä siksi ole tarpeellista artikkeleissa tarkemmin määritellä. Aitous liitetään kirjallisuuden aihepiiriin, kerrontaan ja genreen – se ei koskaan ole sidoksissa pelkästään yhteen piirteeseen. (Esim. Havumäki 1958, s. 102–103; Kaukovalta 1959, s. 201–202; Laurila 1953, s. 75; Paloheimo 1940, s. 96.)

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden aitous kytketään ennen kaikkea taidekirjallisuuteen. Aitouden puute puolestaan liitetään vahvasti kaupallisuuteen. Epäaitoon kirjallisuuteen yhdistetään tehdasmainen tuotanto, kertakäyttöisyys ja keinotekoisuus. Kirjallisuus ei ole aitoa, jos sen tuotantoa ja jakelua

säätelevät taloudelliset pikemminkin kuin esteettiset tavoitteet. Lapset ja nuoret ovat erityisen alttiita keinotekoisien kirjallisuuden houkutuksille. Kiinnostavaa on, että aitouden puute kytketään sekä kirjallisuuden tuotantoon että sen kuluttamiseen: epäaito lasten- ja nuortenkirja tuotetaan keinotekoisesti ansaitsemistarkoituksessa ja se kulutetaan kuin kertakäyttöesine, nopeasti ja ahmien. Aidon kirjan ajatellaan jättävän lukijaan jälkensä. Ajanvietekirjallisuuden lukeminen on toimintana tyhjää, hyödytöntä. (Esim. Granfors 1950, s. 42; Havumäki 1958, s. 102–103; Kannila 1957, s. 39; Laurila 1953, s. 75.)

Aidon kirjallisuuden piirteisiin kuuluu syvällisyys. Huonoa kirjallisuutta moititaan pinnallisuudesta aiheenvalinnassa ja kerronnassa. Pinnallisuus liitetään yläluokan ja kaupunkilaisuuden kuvaukseen, hahmojen lapsellisuuteen tai kepeään kerrontaan, kun taas syvällistä kirjallisuutta edustavat sosiaaliset romaanit, maaseudun kuvaukset ja moniulotteiset hahmot. (Esim. Kaukovalta 1959, s. 201–203; Välke 1952, s. 229–230.)

Joissain artikkeleissa pinnallisuus liitetään myös sivistykseen, joka tuhoaa ihmisen luonnolliset tunteet. Sivilisaation pinnallisuudesta voidaan syyttää ajanvietekirjallisuutta tai päinvastoin ajanvietekirjallisuuden pinnallisuuden voidaan ajatella johtuvan ajankohdan yleisestä pintapuolisuudesta. Pinnallisena saatetaan myös pitää ylenpalttista ihanteellisuutta, opettavaisuutta tai voimakasta tendenssiä. (Paloheimo 1940, s. 95; Laurila 1953, s. 74–75; Välke 1953a, s. 57–58.)

Hiukan yllättäen lasten- ja nuortenkirjallisuuden huonoon laatuun liitetään joissain artikkeleissa lapsellisuus. Henkilöhahmot tai juonikuviot eivät saa olla liian lapsekkaita. Lasten- tai nuortenkirja saattaa myös olla lapsellisella tavalla holhoava. Toisinaan lapsellisuuden arvellaan häiritsevän vain aikuista lukijaa, toisinaan taas toivotaan myös lapsi- ja nuorten lukijoiden kasvavan nopeasti ohi lapsekkaasta kirjallisuudesta. (Kannila 1948, s. 187; Kaukovalta 1959, s. 201; Välke 1952, s. 227–228.)

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden huonoa tasoa valitetaan artikkeleissa yleisesti. Kirsti Välke (1953b, s. 79–81) syyttää tästä ennen kaikkea arvostelun puutetta. Väkkeen mukaan arvostelu on ylimalkaista ja ammattitaidotonta. Teosten esteettiseen arvoon ei puututa, vaan arvostelijat arvostavat ennen kaikkea lukemisesta saatua hyötyä: ”*salakuljetetuista tiedoista ja terveestä hengestä näkyy usein maininta, ja pidetään silmällä, ettei nuorison aika vain kuluisi hukkaan*” (emt., s. 80). Välke mainitsee Toini Havun ensimmäisenä lasten- ja nuortenkirjallisuuden ammattimaisena ja vaativana kriitikkona, joka arvioi lasten- ja nuortenkirjallisuutta esteettisin perustein kuten muutakin kirjallisuutta arvioidaan. Hiukan hämmästyttävästi Välke päättää kirjoituksensa sitaattin, jossa Havu vaatii lasten- ja nuortenkirjallisuudelta moraalista puhtautta. Esteettiset ja moraaliset vaatimukset kulkevat siis rinta rinnan.

Monissa muissakin artikkeleissa teoksen moraalisuus yhdistetään laatuun. Moraalin ja taiteellisten arvojen tiukka kytkös tuntuu olevan ominaista erityisesti lasten- ja nuortenkirjallisuudelle, vaikkei moraalisuus aikuistenkirjallisuudessakaan yhdenmukaista ole (ks. esim. Suomi 1948, s. 165). Useat kirjoittajat jakavat ajatuksen, että esteettisesti laadukas lasten- ja nuortenkirja on aina myös moraaliltaan hyväksyttävä, vaikka voisi kuvitella, että teoksen moraalisuus liittyisi pikemminkin kirjallisuuden kasvattavaan tarkoitukseen. (Esim. Kanninen 1952, s. 6; Tikkanen 1955, s. 10; Välke 1953b, s. 80–81.) Toisaalta joissakin artikkeleissa huomautetaan, että liika opettavaisuus ja aatteellisuus saattaa vaarantaa teoksen laadun (esim. Laurila 1953, s. 75; Välke 1953a, s. 57–58).

Usein lasten- ja nuortenkirjallisuuden laadun takeena pidetään ikää. Hyvä lasten- ja nuortenkirja on klassikko. Klassikoiden arvoa ei artikkeleissa epäillä, vaan ajatellaan, että ajan mittaan vain parhaat kirjat jäävät. Usein suhde klassikoihin on nostalginen: kirjoittaja muistaa omat lapsuuden lukukokemuksensa ja pitää omaa kokemustaan todisteena kirjan laadukkuudesta. Pysyvyys laadun todisteena toimii sekä pitkällä aikavälillä että yhden lukijan kokemuksissa. Huonot kirjat unohtuvat nopeasti niin yksilöltä kuin sukupolvilta. Sekä aikuisten- että lasten- ja nuortenkirjallisuuden

klassikot kelpuutetaan yleensä laadukkaan kirjallisuuden piiriin. (Esim. Granfors 1950, s. 42; Nakuttaja 1948b, s. 148; Paloheimo 1940, s. 95.)

”Hyvän lastenkirjan merkinä on se, että se antaa mielikuvitukselle uusia suuntia ja se samalla kehittää kieliaistia ja saa sanavaraston kasvamaan. Mutta eräs hyvän lastenkirjan tunnusomainen piirre on se, että aikuinenkin voi siitä nauttia ja joutua sen valtoihin.” (Tikkanen 1955, s. 10.)

Ennen kaikkea lasten- ja nuortenkirjallisuuden laadukkuus määritellään aikuisuudesta käsin. Tämä näkyy artikkeleissa monilla tavoilla. Ensinnäkin lapsi- tai nuorta lukijaa ei pidetä pätevänä arvioimaan lukemansa teoksen laatua. Aikuiset kriitikot edustavat objektiivista näkemystä lasten- ja nuortenkirjallisuuden arvosta, sillä aikuislukijan ajatellaan keskittyvän kirjallisuuden esteettiseen funktioon. Lapsi- tai nuori lukija puolestaan etsii kirjoista vain hetkellistä viihdykettä, jos aikuinen ei ohjaa kirjavalmistusta. Toiseksi aikuistenkirja tulee helpommin määritellyksi laadukkaaksi kuin lapsille tai nuorille suunnattu teos, ja lasten- ja nuortenkirjallisuuteen vastaavasti liitetään herkästi ajanvietekirjallisuuden leima. Kolmanneksi hyvä lasten- ja nuortenkirja saatetaan määritellä sellaiseksi, että aikuinenkin voi siitä nauttia. Vaikka lasten ja nuorten maun tuntemista pidetään artikkeleissa tärkeänä, lasten ja nuorten mielipidettä pidetään teksteissä kuitenkin toissijaisena aikuisten mielipiteisiin nähden, ja lapsille sopiva määritellään aikuisten tarpeista ja toiveista käsin. (Esim. Kannila 1948, s. 186; Paloheimo 1940, s. 96; Tikkanen 1955, s. 10.)

7.2.4 Kirjallisuuden kasvatustehtävä

Kirjallisuuden kasvattava vaikutus saattaa artikkelien kirjoittajista olla suora tai välillinen. Suora kasvattava vaikutus on lasten- ja nuortenkirjallisuudella, joka tavalla tai toisella opettaa lukijaa. Tähän luokkaan kuuluu ennen muuta tietokirjallisuus, mutta myös romaanit voivat tarjota lukijalle tietoa. *”On ihmeellistä, että maassamme, jossa urheiluharrastus on voimakasta, on tämä puoli unohdettu nuortenkirjoista melko tyystin. Hyvän esimerkin löydämme naapurimaastamme, jossa*

viime vuosina on ilmestynyt toistakymmentä nidettä käsittävä nuorisolle kirjoitettu urheiluromaanisarja, joka mitä johdonmukaisemmin ja samalla mielenkiintoisimmin esittelee eri urheilumuotoja, ja mikä tärkeätä, sisältää samalla runsaasti kasvatuksellisia kultajyviä.” (Granfors 1950, s. 42.)

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opettavaa tehtävää pidetään artikkeleissa tärkeänä, joskin jotkut kirjoittajat arvelevat kirjallisuuden laadun kärsivän liiasta opettavaisuudesta. Kaunokirjallisuuden toivotaan tarjoavan tietoa esimerkiksi erilaisista ammateista, urheilulajeista, historiasta, luonnontieteistä tai maantieteestä. Yleensä kirjallisuuden kasvatustehtävä esiintyy vastakkain viihdyttävän funktion kanssa, mutta jotkut kirjoittajat esittävät myös ajatuksen, että viihdyttävän ja esteettisesti huonolaatuisen kirjallisuuden olisi ainakin tarjottava käytännöllistä tietoa. (Esim. Granfors 1954, s. 50; Kaukovalta 1959, s. 203–204; Paloheimo 1940, s. 95.)

Sivistävällä kirjallisuudella on välillinen kasvattava vaikutus. Sivistävän kirjallisuuden ei oleteta tarjoavan suoraan sovellettavissa olevaa käytännöllistä tietoa, vaan sen tehtävänä on antaa aineksia maailmankuvan rakentamiseen ja viisauden kasvattamiseen. Usein sivistävän kirjallisuuden ajatellaan olevan myös esteettisesti korkeatasoista. Kirjoitukset kirjallisuuden sivistävästä tarkoituksesta ovat yleensä varsin korkealentoisia ja sävyltään yleviä. Sivistyksen sisältöä ei määritellä konkreettisella tasolla. Varsinkin omaa lukijaelämäkertansa kertovat kirjoittajat painottavat kirjallisuuden sivistävää vaikutusta. Toisin kuin opettava kirjallisuus, sivistävä kirjallisuus ei voi olla ajanvietekirjallisuutta, vaan vastakkainasettelu on ehdoton. (Esim. Ananias 1942a, s. 53–54; Nakuttaja 1948a, s. 97; Väre 1941, s. 286.)

Myös moraalisesti kasvattavan kirjallisuuden ajatellaan toimivan parhaiten välillisesti. Hyvä lasten- ja nuortenkirjallisuus ei siis tarjoa moraalista opetusta moraalisaarnan muodossa, vaan kirjallisuuden moraali tulisi omaksua epäsuorasti, esimerkkien ja henkilöiden kohtaloihin samastumisen kautta. Ahdasta moraalialia tai tiettyä, esimerkiksi voimakkaan uskonnollista,

maailmankatsomusta tyrkyttäviin kirjoihin liitetään usein käsitys huonosta laadusta. Kirjoittajien kesken tuntuu kuitenkin vallitsevan yksimielisyys siitä, että oikeanlainen lasten- ja nuortenkirjallisuus on moraalisesti kasvattavaa. Tämä edellyttää, että sankarit ovat nuhteettomia ja väärintekijöitä rangaistaan. Jotkut kirjoittajat vaativat, että moraalisesti kaikkein huolestuttavimmat aihealueet kuten rikollisuus ja väkivalta jätetään kokonaan ulkopuolelle. (Esim. Laurent 1950, s. 108–110; Välke 1953c, s. 5–7.)

Moraalisen kasvatuksen piiriin kuuluvat myös luonnetta kasvattavat kirjat. Kirjallisuuden luonnetta kehittävä vaikutus ulottuu kirjoituksissa hyveiden korostamisesta aina lukijan ylevöitymiseen ja kaikkien itsekkäiden pyyteiden unohtamiseen asti: ”*Lahjomaton tieto omasta pienuudestani ja rajoituksistani ei kuitenkaan sammuttanut lukemisen rakkauttani, sillä viimeinkin oli lukuhaluni vapautunut itsekkyyden kahleista ja kasvanut siksi hengen janoksi, joka ei pakene totuutta, vaan etsii sitä ja joka nöyränä tietää, että etsiminen palkkaa pyytämättä, tietäen ettei milloinkaan saavuta etsimäänsä, on suurinta ja kauneinta.*” (Väre 1941, s. 286.)

Kirjallisuuden kasvattava vaikutus asetetaan yleensä vastakkain sen viihdyttävän tehtävän kanssa. Kirjoittajat jakavat käsityksen siitä, että lapsi- ja nuoret lukijat on helppoa saada viihtymään, mutta heidän kasvattamisensa on vaikeaa. Kirjoittajien mielestä viihdyttävä kirjallisuus on siis houkuttelevaa ja helposti omaksuttavaa, kun taas kasvattavaa kirjallisuutta lapsilukijoiden on vaikea lähestyä. Toisaalta kirjoittajat uskovat kasvattavan kirjallisuuden tavalla tai toisella palkitsevan lukijansa. Kasvattava kirjallisuus tarjoaa myös suojaa huonolta kirjallisuudelta tai muilta huonoilta vaikutteilta. Ainoastaan saattamalla lapsilukijat hyvän kirjallisuuden piiriin heitä voi varjella turmiolliselta ajanvietekirjallisuudelta. (Esim. Ananias 1942a, s. 53–54; Kannila 1955, s. 130; Paloheimo 1940, s. 94–96.)

Kirjallisuus voi myös kasvattaa väärin. Ennen kaikkea ajanvietekirjallisuuteen liitetään moraalisen turmeltumisen riski. Vaarallisia esikuvia ja -merkkejä antavat muun muassa kirjat, joissa rikokset

jäävät ilman rangaistusta, rikolliset ovat sankareita tai ero sankareiden ja konnien välillä on epäselvä. Myös teokset, joissa sankarit uhmaavat auktoriteetteja tai lapset ovat liian itsenäisiä, herättävät pahennusta. Samoin aikuisten naurettavaksi tekemistä paheksutaan, varsinkin jos kuvatut aikuiset ovat auktoriteetin asemassa, esimerkiksi poliiseja. (Esim. Granfors 1950, s. 42; Hendolin 1944, s. 82; Purola 1942, s. 103–104.)

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kasvatustehtävä on selvästi kirjoittajille erittäin tärkeä. Kuitenkin artikkeleissa tarkastellaan lasten ja nuorten lukuharrastusta myös kehityspsykologian valossa. Tällöin kirjallisuuden kasvatustehtävä jää syrjään ja kirjallisuuden lukemista ajatellaan toimintana, jota ohjaavat lapsen tai nuoren tiedostamattomat tarpeet. Kirjoitukset kehittävästä kirjallisuudesta ovat jossakin määrin kehämäisiä: lasten ja nuorten kehitysprosessi ohjaa lukuvalintoja, joiden pohjalta taas tulkitaan kehitysprosessia. Kasvattavalle kirjallisuudelle annetaan ominaisuuksia, mutta kehittävä kirjallisuus voi olla mitä kirjallisuutta tahansa, ja usein nimenomaan ajanvietekirjallisuuden lukeminen saa tarkoituksensa lapsen tai nuoren kehitysprosessin tukijana. Kehittävä ja kasvattava näkökulma kirjallisuuteen saattavat esiintyä rinnan samassa artikkelissa. (Esim. Kaukovalta 1959, s. 201–205; Laurent 1950, s. 108–110; *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 10–12; Margelin 1945b, s. 90–93.)

7.3 Lukeminen

7.3.1 Kehittävä lukeminen

Artikkeleissa esiintyy usein käsitys, että lukeminen on sidoksissa lapsen tai nuoren henkiseen kehitykseen. Samalla tavalla kuin lapsilukija nähdään keskeneräisenä ja vajavaisena suhteessa aikuislukijaan, pidetään myös lastenkirjallisuutta aikuistenkirjallisuutta alempana muotona. Lapsilukijan on käytävä lävitse tietyt kirjalliset kehitysvaiheet saavuttaakseen lukemisen

korkeamman muodon. Lasten- ja nuortenkirjallisuutta pidetään kirjallisina tikapuina, joita pitkin lapsi tai nuori kapuaa korkeampaa kirjallisuutta kohti. (Esim. Laurent 1950, s. 108–109; *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 11.)

”Yleisesti tunnetaan lapsen kirjallisuuden tajun kehityksen päävaiheet: ensin satujen harrastusta, siitä siirtyminen jännitys- ja seikkailukirjallisuuteen, tyttö- ja poikakirjallisuuteen, ja myöhemmin vähitellen varsinaiseen kaunokirjallisuuteen.” (*Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 11.)

Joissakin artikkeleissa varoitetaan, että lapsen tai nuoren luonnollinen kehityskulku häiriintyy, jos hänet pakotetaan siirtymään liian nopeasti (esim. *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 11). Välillä taas huolenaiheena on kehityskulun viivästyminen: tällöin kirjastonhoitajia kannustetaan antamaan lapsille ja nuorille aikuistenkirjallisuutta ja painottamaan kirjalainnoissa enemmän esteettisiä arvoja kuin lasten ja nuorten omaa makua (esim. Kannila 1948, s. 186–187; Laurila 1953, s. 75).

Varsin usein artikkeleissa esiintyy epäily, että vääränlainen lukeminen saattaa turmella lapsen kirjallisen maun. Kirjallisen maun turmeltuminen liitetään ennen kaikkea ajanvietekirjallisuuden intohimoiseen lukemiseen. Toisaalta tällaisen esteettisen turmeltumisen uhka liittyy myös lapsilukijan erityispiirteisiin: kehittymätön mieli ei kykene erottamaan hyvää huonosta, ja huonon kirjallisuuden suurkulutus estää esteettistä aistia kehittymästä. Vaarana voi myös olla, ettei lapsi pääse kehityksessään aikuistenkirjallisuuteen asti, vaan kuluttaa aikuisenakin nuorille suunnattua viihdekirjallisuutta. (Esim. Hendolin 1944, s. 81; Kannila 1948, s. 186–187.)

”Voinee pitää selviönä, että nuorisokirjallisuudella on tärkeä tehtävä kasvavan ihmisen luonnetta muodostavana tekijänä. Sen lisäksi se voi huomattavasti kehittää hänen kielellistä ilmaisukykyään ja esteettistä makuaan niin, että hän oppii viihtymään hyvän kirjallisuuden parissa eikä anna viikkolehtien valheellisten tosikertomusten hämätä itseään.” (Laurent 1950, s. 110.)

Ainoastaan omista lapsuuden lukukokemuksistaan kertovat kirjoittajat suhtautuvat neutraalisti tai

myönteisesti ajanvietekirjallisuuden runsaaseen kulutukseen. Kaija Väre (1941, s. 286) arvelee kirjoituksessaan roskakirjallisuuden lukemisen selventäneen hyvän ja huonon kirjallisuuden eroa – tämä näkemys on täysin vastakkainen artikkeleissa usein esiintyvälle käsitykselle esteettisen aistin kehittymisestä. Waldemar Rantoja (1952, s. 163) puolestaan kertoo jo lapsuudessa alkaneen kirjastokirjojen lukemisen kasvattaneen häntä henkisesti niin paljon, ettei edes Boccaccion tai Rabelais’n lukeminen saata häntä aikuisena pahentaa.

Oikeanlaisen lukemisen vaikutusta lapsen ja nuoren kehityskulussa arvioidaan esteettisen kehityksen lisäksi myös kielenkehityksen, yleisen luonteenkehityksen tai tarpeiden valossa. Kielenkehitykselle suotuisiin vaikutuksiin lasketaan ennen kaikkea sanavaraston laajentuminen (esim. *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 10–11). Lapsen tai nuoren tarpeita lukeminen voi tyydyttää monellakin tavalla. Yhdessä artikkelissa verrataan lukemista leikkeihin, joissa lapsi harjoittelee aikuisten maailman rooleja (Lehtonen 1958, s. 79).

Laajimmin lukemisesta tarpeiden tyydyttäjänä kirjoittaa Soile Kaukovalta, joka arvioi nuortenkirjallisuutta nuorten tarpeiden kannalta. Kiinnostavaa artikkelissa tietenkin on se, mitkä lukemiseen liittyvät halut Kaukovalta käsittää tarpeiksi. Kaukovalta ei erota nuortenkirjallisuuden viihdyttävää ja kasvattavaa funktiota toisistaan, vaan edellyttää hyvän nuortenkirjallisuuden vastaavan molempiin tarpeisiin. Muuten Kaukovallan näkemykset nuorten tarpeisiin vastaavista kaunokirjallisuuden piirteistä noudattavat hyvin pitkälti artikkelien näkemyksiä toisaalta laadukkaasta kirjallisuudesta, toisaalta nuoren oikeanlaisesta kehityksestä. Esimerkiksi Kaukovallan mukaan kirjallisuus vastaa ihmisen tarpeeseen ymmärtää ympäristöään, ja siksi kirjallisuuden pitäisi olla aitoa ja kuvata oikeaa elämää. Kaukovallan käsitykset tyttöjen ja poikien tarpeista vastaavat hyvin sekä ajatuksia tyttöjen ja poikien erilaisesta kehityksestä että tyttö- ja poikakirjallisuusgenrejen arvostuseroja: poikien seikkailukirjojen Kaukovalta ajattelee vastaavan poikien jännityksen tarpeeseen, kun taas tyttöjen romanttinen viihde pitkine komeine sankareineen

saa yksiselitteisen tuomion. Sen sijaan Kaukovalta ajattelee, että tytöt tarvitsevat kirjallisuudeltaan lievää ihannointia. (Kaukovalta 1959, s. 201–205.)

”Satuharrastus tietää suunnistautumista spekulatiivisempaan, näkymättömään maailmaan – mutta sadunkin maailmalla on ahtaat rajansa. Kasvavat realistit ja empiirikot vaativat jotakin uutta. Pojissa alkaa aikaisemmin kuin tytöissä Robinsonkausi, ’suuren nuoruudenpsykoosin’ aika.”
(Margelin 1945b, s. 92.)

Artikkeleissa toistuu lukemisen kehitysteoria, jonka mukaan lapsen ja nuoren kehitykselle välttämättömien kausien vastineet löytyvät lasten- ja nuortenkirjallisuudesta. Esitän tässä vaiheet vain hyvin karkeasti, tarkempiakin erotteluja artikkeleista löytyy (ks. esim. Laurent 1950, s. 108–109).

Satujen lukemisen ajatellaan olevan lapsen moraalisisessä kehityksessä välttämätön vaihe ja sen lisäksi opastavan lapsia fiktion sääntöihin. Satuvaiheen jälkeen seuraavalla Robinson-kaudella sukupuolten lukutottumukset eriytyvät, mikä nähdään tarkoituksenmukaisena. Poikien seikkailukirjallisuusharrastuksen katsotaan tukevan empiiristä otetta maailmaan ja usein myös opastavan hyödyllisiin käytännön taitoihin: ajatellaan vaikkapa Defoen *Robinson Crusoen* opettavan luonnossa selviytymistä. Tyttöjen suosiman arkielämään sijoittuvan kirjallisuuden taas ajatellaan kehittävän moraalialueita. Nuortenkirjallisuuden tarkoitus on kääntää nuoren katse sisäänpäin, uskonnollisiin, eettisiin ja psykologisiin pulmiin ja samalla valmistaa nuorta aikuistenkirjallisuuden lukijaksi. Mikäli lapsi saa käydä vaiheet läpi oikeassa järjestyksessä, auttaa lukeminen hänen luonteensa kehitystä. Joissain artikkeleissa edellytetään, että lasten- ja nuortenkirjallisuuden täytyy myös olla esteettisesti laadukasta, tai kehitys voi saada haitallisia muotoja. (Laurent 1950, s. 108–109; *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 12.)

Lukemisesta saattaa seurata myös psykologisia haittoja. Artikkelissa *Poistakaa vahingollinen*

vaikutus! ja Armas Pietarisen kirjoituksessa *Verisaavi Sadunmaassa* kuvaillaan kirjallisuuden lapselle aiheuttamaa järkytystä. Pietarisen tekstissä sielullista järkytystä aiheuttaa satukirjan väkivaltaisuus, *Poistakaa vahingollinen vaikutus!* taas kertoo runoilija Uuno Kailaan elämäkerrasta poimitun tarinan, jossa nuori Kailas saa syntikompleksin kirjastosta lainaamansa tietokirjan masturbaatiota käsittelevästä ”*kauhupropagandasta*”. Molemmat kirjoitukset suhtautuvat nuoren henkilön pelästyksen, ahdistuksen ja sielulliseen järkkymiseen hyvin vakavasti. Tämä on artikkeleissa poikkeuksellista: yleensä lukemisen haittavaikutuksia arvioidaan aikuisten näkökulmasta, yhteiskunnallisina, kehitykseen tai kasvatukseen liittyvinä ongelmina, ja lapsen tai nuoren oma kokemus sivuutetaan. (Pietarinen 1959, s. 65; *Poistakaa vahingollinen vaikutus!*, s. 40.)

Esteettisten, kielellisten ja psykologisten seurausten lisäksi lukemisella voi olla myös moraalisia seurauksia. Moraalisen turmeltumisen vaaraa käsitellään ennen kaikkea suhteessa väkivaltaiseen viihteeseen kuten sarjakuviin. Yleensä sarjakuvien tai muun väkivaltaisen kirjallisuuden suoraan väkivaltaistavaan vaikutukseen suhtaudutaan epäillen, mutta arvellaan kuitenkin, että jonkinlainen epäsuora vaikutus on mahdollinen: ”*Näiden [sarjakuvien] osallisuutta rikollisuuden lisääntymiseen on ehkä liioiteltu – muuten niistä käsittelee vain osa väkivaltaisista aiheista – vaikka toisilla sarjoilla kuitenkin saattaa olla raaistava vaikutus ja etenkin muuten epänormaalit yksilöt voivat niistä kuten vastaavista kertomuksista ja filmeistä saada virikkeitä myös pahantapaiseen toimintaan.*” (*Lastenkirjastokurssit*, s. 15.)

Väkivaltaisen käyttäytymisen riski liitetään ennen kaikkea nuoriin lukijoihin. Monissa artikkeleissa kylläkin paheksutaan esimerkiksi murhien kuvaamista poikien seikkailukirjoissa, mutta harvoin esitetään ajatusta, että murhista lukeminen voisi johtaa lasten väkivaltaiseen käytökseen. Sen sijaan muun rikollisuuden kuvaamisen yhteys moraaliseen turmeltumiseen on lapsilukijoidenkin kohdalla usein esillä, etenkin, jos kirja ei pääty rikollisen rankaisemiseen. Seksuaalimoraalin höltyminen lukemisen seurauksena on esillä ennen kaikkea tyttökirjojen kohdalla. Pahennusta herättää yleensä

epärealistinen romanttinen ajanvietekirjallisuus, varsinaista seksuaalisuuden kuvausta ei yleensä oteta esille. Olettaisin tämän johtuvan siitä, ettei suorasukaista seksuaalisuuden kuvausta juurikaan esiintynyt vielä 1940–1950-luvun nuortenkirjallisuudessa. (Esim. Kannila 1948, s. 186; Kaukovalta 1959, s. 204–205; *Lasten lukemisen valvonta*, s. 69; *Lastenkirjastokurssit*, s. 15; Laurent 1950, s. 109–110.)

7.3.2 Lukeminen suunnitelmallisena toimintana

Lukemisen kehittävä vaikutus on sidoksissa lukemisen järjestelmällisyyteen. Lukuvalinnat tulisi tehdä suunnitelmallisesti järjestystä noudattaen. Koska lapsilukija ei välttämättä kykene tähän itsenäisesti, monet kirjoittajat toivovat kirjastojen kannustavan lapsia suunnitelmalliseen lukemiseen: ”Tällöin voi lastenkirjastonhoitaja ojentaa auttavan kätensä lapsille, vaikuttaa nuorten kirjastonkäyttäjien lukuharrastuksiin ja ohjata niiden suuntaa. Hienovaraisesti ohjaten hän antaa lasten itse koetella voimiaan ja kykyjään kirjojen lukemisessa ja tukee heitä omatoimisessa, aktiivisessa askartelussa. Tietokilpailu on se kirjaston työmuoto, joka parhaiten voi johdattaa lasten tiedonharrastuksen oikeille urille.” (Salonen 1956, s. 20.)

Tietokirjallisuuden suunnitelmallinen lukeminen tarkoittaa sitä, että lapset ja nuoret lukevat mieluummin järjestelmällisesti jotakin alaa koskevaa kirjallisuutta kuin hankkivat hajanaisia tietoja usealta eri alalta. Lasten- ja nuortenosastojen tietokilpailut pitäisi järjestää niin, että ne kannustavat kilpailijoita laajentamaan tai syventämään tietoja valitulta alalta. Lisäksi kirjastonhoitajien ja opettajien toivotaan kannustavan lapsia ja nuoria valitsemaan luettavansa niin, että aiheeseen on mahdollista perehtyä järjestelmällisesti ja syvällisesti. Tietokirjoja pitäisi lukea opiskelevasti – silloinkin kun lukeminen on vapaaehtoista. (Kannila 1940b, s. 38; Kanninen 1952, s. 6–7; Salonen 1956, s. 20–21.)

Kaunokirjallisuuden kohdalla suunnitelmallinen lukeminen on vaikeasti määriteltävissä, vaikka sitä

suositellaan yhtä ahkerasti kuin tietokirjallisuuden johdonmukaista lukemista. Yleensä suunnitelmallinen lukeminen liitetään esteettisesti korkeatasoiseen tai kasvattavaan kirjallisuuteen, kun taas sattumanvarainen lukeminen tarkoittaa ajanvietekirjallisuuden lukemista yksinomaan viihdyttävien syiden takia. Alli Kleemola erittelee artikkelissaan *Kansakoulupoikien lukemisesta* perusteita, joilla lapsilukijat valitsevat kirjoja. Täysin ulkokohtaisiin syihin Kleemola lajittelee lahjaksi saamisen ja ”*ei ollut muuta lukemista*” -vastauksen lisäksi mm. kansikuvan, kirjan nimen ja kuvituksen. Ylipäänsä Kleemola on sitä mieltä, että kansakoulupoikien kirjavalinta on ”*melko sattumanvaraista*”, joten kirjastonhoitajilla ja muilla aikuisilla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa lasten lukemisen valintaan. Valitettavasti Kleemola ei kerro tarkemmin, millaisia valintakriteerejä kirjastonhoitajien tulisi tässä noudattaa. (Kleemola 1959, s. 93.)

Vaikka artikkeleissa ei eritellä tarkasti, millaista on kaunokirjallisuuden suunnitelmallinen lukeminen, on lukemisen johdonmukaisuus tai järjestelmällisyys selvästi tärkeää myös kaunokirjallisuuden kohdalla. Tämän näkee esimerkiksi siitä, että sattumanvaraisuus, valikoimattomuus ja hajanaisuus liitetään toistuvasti paitsi viihdyttävään lukemiseen myös ajanvietekirjallisuuden ominaisuuksiin. Kirjallisuus voi olla hajanaista tai sekavaa sisällöltään (*Lastenkirjastokurssit*, s. 15) tai maailmankuvaltaan (Paloheimo 1940, s. 95; Välke 1952, s. 227–228). Hajanaisuus voi myös olla vääränlaisen lukemisen seuraus: ”*Sarjakuvien lukemisen vahingollisiin puoliin luettiin ehkä etupäässä taipumus pintapuoliseen ja hajanaiseen asioiden omaksumiseen, niin että järjestelmällinen lukeminen vaikeutuu.*” (*Lastenkirjastokurssit*, s. 15.)

Suunnitelmallinen lukeminen liitetään vahvasti henkiseen aktiivisuuteen, ja sen vastakohtana esitetään usein passivoivina pidettyjä viihteen muotoja kuten radion kuuntelua tai sarjakuvien lukemista. Ylipäänsä artikkeleiden keskustelu suunnitelmallisesta ja sattumanvaraisesta lukemisesta tuntuu liittyvän lukemisen kehittävän ja viihdyttävän funktion voimakkaaseen vastakkainasetteluun, vaikka puhe onkin lasten ja nuorten vapaasta lukemisesta. Suunnitelmallinen lukija lukee

valitsemansa järjestelmän mukaan kehittävää kirjallisuutta, josta saa myös käytännön hyötyä, kun taas valikoimaton lukija näytetään passiivisena ajanvietekirjallisuuden suurkuluttajana, jonka lukeminen joko on hyödytöntä tai johtaa keskittymis- ja opiskelukyvyn rapistumiseen. (Esim. Kannila 1948, s. 36–37; Kanninen 1952, s. 6; *Lastenkirjastokurssit*, s. 15; Paloheimo 1940, s. 96.)

7.3.3 Eläytyminen

Sekä lastenkirjallisuuden kasvattavan ja kehittävän että viihdyttävän funktion ajatellaan toteutuvan samastumisen kautta. Lapsen ajatellaan eläytyvän kirjan sankarin vaiheisiin niin täydellisesti, että päähenkilön koettelemukset vaikuttavat lapsen kehityskulkuun. Tämä asettaa lapsilukijan perin haavoittuaiseen asemaan, ja lastenkirjallisuuden moraalien kontrollointia perustellaankin usein lapsen eläytymiskyvyllä. Karkeimmillaan ajatus samastuvasta lukemisesta johtaa siis päätelmään, että lastenkirjallisuuden moraalit on pidettävä selvärajaisena: rikos saa rangaistuksensa ja hyvyys palkitaan. (S. K. 1957, s. 170–171.)

Toisaalta lasten samastumistarpeesta esitetään artikkeleissa hienovaraisempiakin teorioita. Ilse Margelin esittelee artikkelissaan *Nuorisokirjallisuus sielutieteellisessä valaistuksessa* laajasti Karl Bruhnin tutkimusta²⁰ lasten lukutottumuksista. Bruhnille samastuva lukeminen tarkoittaa, että lapsen kehitysvaiheet peilautuvat lastenkirjallisuuden eri lajeissa. Moraalisiin kysymyksiin Bruhn suhtautuu joustavasti etenkin poikalukijoiden kohdalla. Margelin kylläkin esittää artikkelissa huolensa poikalukijoiden moraalista. (Margelin 1945b, s. 90–93.)

Samastuvaa lukemista määrittää tunne. Lapsilukijan ei uskota erittelevän lukemaansa, vaan hän pikemminkin antautuu sille: ”Yleensä kasvavat eivät arvostele ja analysoi, vaan antautuvat kokonaan lukemansa valtaan.” (Laurent 1950, s. 109.) Siinä missä aikuisen lukemista määrittää arviointi ja erittely, on lapsen suhde kirjallisuuteen kokemuksellinen. Myös samastuvan ja

²⁰ Bruhnin teoksen esittely löytyy luvusta 5.2.

analyttisen lukutavan eroissa voi nähdä jaon aktiiviseen ja passiiviseen: aikuislukija käsittelee lukemaansa aktiivisesti, kun taas lapsilukija kykenee vain ottamaan vastaan. Toisinaan samastuva lukeminen liitetään lapsen kokemattomuuteen lukijana, toisinaan taas lapsen olemukseen tunteiden ohjaamana epä-älyllisenä olentona. Kirjoittajien suhde lapsen samastuvaan lukutapaan on kaksijakoinen: lapsen tunteellisesta ja elämyksellisestä kirjasuhteesta kirjoitetaan liikuttuneeseen sävyyn, mutta se herättää myös huolta. (Esim. Laurent 1950, s. 108–109; Laurila 1953, s. 75; Merikoski 1946, s. 152.)

Poikkeuksellista näkemystä lapsilukijoiden tavasta lukea edustaa jo aiemmin mainittu Irja Tervon artikkeli *Oulun pojat kriitikkoina*, jossa hän kuvailee leikkisään sävyyn kirjastonsa poikaasiakkaiden arvosteluharrastusta. Tervon mukaan pojat ovat ”synnynnäisiä kriitikoita”, ja hän siteeraa hyväksyvästi poikien tekemiä arvosteluja. Kirjojen arvostelu edellyttää analyttista lukemista, johon lasten ei yleensä uskota kykenevän. Toisaalta voi ajatella, että Tervon artikkelin leikkisä sävy ainakin osaksi mitätöi poikien toiminnan: kovin vakavasti otettavana hän ei sitä selvästikään pidä. (Tervo 1952, s. 135–136.)

7.4 Kirjasto

7.4.1 Aktiivisen kirjaston ihanne

Yleisimmin artikkeleissa ajatellaan, että kirjaston tulisi omaksua aktiivinen rooli lasten ja nuorten lukuharrastuksessa. Mikäli kirjasto ainoastaan tarjoaa kokoelmansa lasten ja nuorten käyttöön, eivät lapset ja nuoret välttämättä valitse oikeanlaista kirjallisuutta tai lue oikealla tavalla. Kirjaston pitäisi kannustaa laadukkaan kaunokirjallisuuden järjestelmälliseen lukemiseen ja tietojen jatkuvaan kartuttamiseen tietokirjallisuuden avulla. Tavoitteen nähdään parhaiten toteutuvan kirjastotyön aktiivisten muotojen avulla. Myös yhteistyöhön koulun kanssa kannustetaan. (Esim. Kannila 1940a,

s. 91–94; *Lastenkirjasto- ja koulukirjastotoiminnan tehostaminen*, s. 188; Margelin 1945a, s. 9–12; Paloheimo 1940, s. 95–96.)

”Ei vielä riitä sekään, että kirjat valitaan ja pidetään esillä koululaisten saatavana. Suurempi palvelus tälle nuorisolle tehdään vielä, jos lainaustunteina tai erikseen kirjoja sopivalla tavalla esitellään ja suositellaan sekä koetetaan innostaa keskitettyyn, suunnitelmanmukaiseen lukemiseen ja opiskeluunkin. Jos tämä tapahtuu ei ’koulumestarin’ vaativalla ja liikaopettavalla tavalla, vaan vanhemman ystävän ja opettajan neuvoina, joiden seuraaminen on vapaaehtoista, sillä varmasti on toivottu vaikutus.” (Kannila 1940b, s. 38.)

Artikkeleissa selostetaan innostuneesti erilaisia aktiivisen toiminnan muotoja ja lasten ja nuorten reaktioita niihin. Tietokilpailut ovat erityisen suosittuja. Oikein järjestettyinä tietokilpailujen ajatellaan johdattavan lapsilukijan tietokirjallisuuden pariin ja innostavan tätä opiskelemaan lukemiseen. (Esim. Margelin 1945a, s. 95; Salonen 1956, s. 20–21.)

Myös satutunneista kirjoitetaan paljon. Satutuntien kohdalla korostetaan pikemminkin kiinnostuksen herättämistä kirjallisuuteen kuin lasten maun jalostamista. Kuitenkin kerrottavan kirjallisuuden laadun merkitystä painotetaan myös pienimpien sadunkuulijoiden kohdalla. Satutunneista kerrottaessa lapsen rooli tulevaisuuden lukijana on erityisen korostunut. Ajatellaan, että satutunnit herättävät innostuksen, joka kantaa hedelmää aikuisuuteen asti. Vaikka pienten kuulijoiden innosta kerrotaan liikuttuneesti, tuntuu tulevaisuuden lukijoiden kasvattaminen olevan tärkeämpi tavoite kuin lasten viihdyttäminen. (Esim. Ananias 1940, s. 46; E. L. 1950, s. 73.)

Satutuntien ja tietokilpailujen järjestämisen lisäksi lasten ja nuorten lukutottumuksia kehoitetaan kohentamaan aktiivisella suositelulla. Laadukkaan kertomakirjallisuuden ja tietokirjallisuuden esittelyllä ja kirjanäyttelyillä uskotaan olevan suotuisa vaikutus lasten ja nuorten lukuharrastukseen. (Esim. Kannila 1940b, s. 38; Paloheimo 1940, s. 94–96.)

Kirjaston ei kuitenkaan pitäisi ottaa koulun roolia lasten ja nuorten kasvattamisessa. Artikkeleissa korostetaan usein, että kirjaston pitäisi pyrkiä myös viihdyttämään lapsia ja nuoria, joskaan lasten ja nuorten viihtyminen ei saa ohjata toimintaa – lasten ja nuorten kirjastokasvatus määritellään hyvin aikuiskeskeiseksi toiminnaksi. Kirjaston on kyllä kasvatettava lapsia ja nuoria, mutta kaiken toiminnan pitäisi olla omaehtoista ja perustua lasten ja nuorten haluun osallistua. Kirjasto ei saa pakottaa. Erityisen tärkeäksi holhoavan otteen välttäminen koetaan nuorten kohdalla. (Esim. Aro 1952, s. 206; Mäkinen, T. 1948, s. 143; Paloheimo 1940, s. 94–96;)

Kirjoittajat eivät kuitenkaan ole yksimielisiä kirjaston roolista lasten ja nuorten kirjallisessa kasvatuksessa. Maija Railo (1949, s. 134–135) esittää kiinnostavia näkemyksiä artikkelissaan *Eräitä ajatuksia lasten lukusalityöstä*. Railon mielestä kirjaston ei tulisi lainkaan puuttua lasten lukuvalintoihin, vaan kirjastot tulisi rauhoittaa lasten omaehtoista toimintaa varten. Kirjastonhoitajan tehtäväksi jää passiivinen kasvatus eli järjestyksen ylläpitäminen ja huolellinen kirjavalinta. ”Antakaa lastenlukusalien olla kirjastojen lukusaleja, älkää tehkö niistä epäonnistuneita lastentarhojen ja leikkikoulujen irvikuvia tai elokuvien heikkoja kaikuja. Älkää pyrkikö kehittämään ja herättelemään lasta keinotekoisesti. Meillä on vain heikko kontakti lapseen, me olemme aivan liian kehittymättömiä ihmisiä, liian vähän opiskelleita, liian vähän kokeneita, että meillä olisi rohkeutta ja oikeutta puuttua aktiivisemmin lapseen.” (Railo 1949, s. 135.)

Huomattava on, ettei Railokaan toivo lasten osallistumista kirjaston kirjavalintaan. Kirjastonhoitajan tehtäväksi jää siis ennakkokarsinta, minkä jälkeen lapset pääsevät toteuttamaan omaa kehitystään vapaasti kirjaston kokoelman luomissa puitteissa. Hiukan samankaltainen ajatus on artikkelissa *Käynti Lausannen lastenkirjastossa* (s. 96–97), jossa lastenkirjaston tarkoituksiksi kyllä nähdään lasten lukemisharrastuksen ohjaaminen oikeaan suuntaan, mutta painotetaan lasten omaehtoista toimintaa kirjaston sisällä. Artikkelissa kerrotaan ihaillen, miten Lausannen lastenkirjaston hoitajat pyrkivät perehtymään lasten toivomuksiin, harrastuksiin ja haluihin. Yleensä

artikkeleissa katsotaan kirjastokasvatuksen lähtevän aikuisen kirjastonhoitajan toivomuksista ja haluista.

7.4.2 Holhoava kirjasto

Artikkeleissa pidetään itsestään selvänä, että aikuiset tietävät lasta tai nuorta paremmin, mitä tämän pitäisi lukea. Kirjastonhoitajaa pidetään yleensäkin asiakasta pätevämpänä lukemisen valitsemisessa, ja lasten ja nuorten kohdalla näkemys korostuu. Näkemyseroja syntyy ennen kaikkea siitä, pitäisikö kirjaston holhota lapsilukijaa silläkin uhalla, että tämä jättää kirjaston. Lapsilukijan kohdalla holhoavaa otetta pidetään useimmissa artikkeleissa itsestään selvänä, joskin sillä varauksella, ettei ohjausta saa tyrkyttämällä tyrkyttää. (Esim. S. L. 1959, s. 98.) Nuori lukija tuottaa enemmän päänvaivaa. ”*Samoin on laita ohjaukseen nähden: lapsi kaipaa suoranaista holhousa tai ainakin sanoisinko ’arvovaltaista’ opastusta, kun taas alun toisellakymmenellä oleva toivoo itseään kohdeltavan kuin aikaihmistä, voisi väittää jopa suuremmassa määrin kuin aikuiset itse.*” (Aro 1952, s. 206.)

Nuorten ajatellaan häpeävän liikaa ohjausta ja karttavan luonnostaan lastenosastoa, mutta toisaalta nuoria ei pidetä kykenevänä myöskään valitsemaan itsenäisesti aikuistenosastolta. Ratkaisuna ongelmaan nähdään nuortenosasto. Nuortenosasto neuvotaan koottavaksi isommille lapsille suunnatuista lastenromaaneista, esimerkiksi tyttö- ja poikakirjoista, sekä sopivista ja nuorten suosimista aikuistenkirjoista, esimerkiksi historiallisista romaaneista ja klassikoista. (Esim. Aro 1952, s. 206; Nakuttaja 1950, s. 212–213.)

Kaikkia ei kuitenkaan huolestuta nuorten aikuistenosaston käyttö. Teppo Samooja (1959, s. 149–150) kuvaa artikkelissaan *Kirjastotyön rintamalta*, miten epädraamaattisia seurauksia on ollut Turun kaupunginkirjaston aikuistenosaston ikärajan laskemisesta 13 vuoteen: nuorimmat aikuistenosastolle eksyneet lainaajat ovat ”*äkkiä tulleet sieltä takaisin*” (emt., s. 150) huomattuaan

aikuistenkirjallisuuden ikävyyden.

Vaikka aikuisen kirjastonhoitajan tietoa oikeanlaisesta lukemisesta pidetään yleisesti parempana kuin lapsilukijan, eivät kaikki kannata aktiivista rajoittamista. Lapsilukijan valintojen rajoittamisen positiivisena vaihtoehtona nähdään usein hyvien kirjojen suosittelu ja monipuolisen tarjonnan ylläpitäminen. (Esim. Ananias 1942a, s. 54; *Lapset kirjastoissa*, s. 62.) ”*Kirjastonhoitaja taas yrittää parhaansa mukaan selitellä pojille, että Santeri Ivalon kirjat ovat varmasti yhtä ’hyviä’ kuin Tarzanit, ja tytöille, että Topeliuksen kirjat kyllä vetävät vertoja ’Susy ja mustalaistyttö’ kirjalle.*” (Airo 1952, s. 234.) Joskus suositteluakin pidetään liian holhoavana toimenpiteenä: Aarne Purola (1942, s. 103–104) kuvaa, miten hän huijaa holhousta karttavia poikalukijoita lukemaan sopivaksi katsomaansa kirjallisuutta jättämällä kirjoja esille ”*johonkin huomaamattomaan paikkaan*”.

Kirjavalinnassa lapsia ja nuoria ei kehoteta ottamaan huomioon. Artikkeleissa esitetään usein ajatus, että lasten ja nuorten maku on hyvä tuntee. Kirjavalinnassa ei tätä tuntemusta kuitenkaan sovelleta, vaan valinnat suositellaan tehtäväksi esteettisin, kasvattavin ja moraalisin perustein. Kysynnän perusteella ei myöskään pitäisi täydentää lasten- ja nuortenkirjallisuuden kokoelmia. Artikkeleissa arvellaan, että kysyntä kyllä laantuu aikanaan, jos lapsille ja nuorille sinnikkäästi tarjotaan kirjaston sopivaksi katsomia korvikkeita. (Esim. Airo 1952, s. 234; *Lapset kirjastoissa*, s. 61; *Lastenkirjastokurssit*, s. 14–15.)

7.4.3 Kasvatus ja viihtyminen

Lasten ja nuorten kirjastopalveluiden tarkoituksena pidetään kasvattavia ja lasten ja nuorten kehitystä tukevia tehtäviä. Joissain artikkeleissa puhutaan myös sivistyksestä. Yleensä kuitenkin sivistys liitetään aikuisiin: lapsia ja nuoria kasvatetaan, aikuiset sivistävät itseään. Kasvatus on välttämättä aikuisten lapsiin ja nuoriin kohdistamaa toimintaa. Ajatellaan, että mikäli kirjasto toimisi lasten ja nuorten ehdoilla, vaihtuisi kirjaston perustehtävä kasvattavasta viihdyttävään, eikä

tätä pidetä toivottavana: ”*Kirjastoneuvos Helle Kannila tähdensi esitelmän jälkeen virinneessä keskustelussa, ettei kirjaston tehtävänä ole viihdyttää. Se menee yli mahdollisuuksien. Kaiken viihdykkeen alle saattaa kirjaston päätehtävä pian peittyä.*” (Peltonen 1959, s. 184–185.)

Lasten ja nuorten viihtyminen kirjastossa nähdään kyllä tärkeänä, mutta vain jos se palvelee kirjaston kasvatustehtävää. Viihtyminen ei siis sinänsä ole vaarallista, mutta sen on oltava välineellisessä roolissa. (Esim. *Lukeminen ja lapsen kehitys*, s. 11; Mäkinen, T. 1948, s. 143; Salonen 1956, s. 20–21; SIB 1957, s. 32–33.)

Toisinaan lapsiasiakkaita käytetään esimerkkinä, joka valaisee kirjaston yleistä kasvatustehtävää. Koska kasvatusta on ennen kaikkea lapsiin liitettävää toimintaa, on lapsiasiakkaat helppo nostaa esimerkiksi kirjaston kasvatustehtävän tarpeellisuudesta. Lapsilukija toimii siis kasvatusta tarvitsevan yleisön kuvana, ja aikuisen suhde lapseen kirjastonhoitajan ja asiakkaan suhteen kuvana. (Esim. Laurila 1953, s. 74; Oksanen, U. 1958, s. 73.)

Koulua käytetään usein vertailukohtana kirjaston roolista puhuttaessa. Koulun esiin nostaminen myös usein valaisee kirjoittajan suhtautumista kirjaston kasvattavaan tai viihdyttävään tehtävään. Useissa artikkeleissa koulua verrataan kirjastoon, kun puhutaan kirjaston erityistehtävästä. Tällöin ajatellaan, että siinä missä koulu kasvattaa pakolla, kirjaston toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen, asiakkaiden haluun oppia. Kirjastolla on siis, toisin kuin koululla, myös viihdyttävä tehtävä: sen on houkuteltava lapsia ja nuoria, jotta se voisi kasvattaa heitä. (Esim. Ananias 1942b, s. 196; Palmgren Munch-Petersen 1953, s. 124.) Toisaalta myös kirjaston samankaltaisuutta koulun kanssa korostetaan usein. Tällöin kirjaston viihdyttävä puoli jää vähemmälle huomiolle. (Kanninen 1953, s. 59–60; ”*Kirjaston ja koulun yhteistyö*”, s. 97–98.) Näkemykset eivät ole vastakkaiset, ne vain painottavat eri asioita. Yleensä artikkeleissa korostetaan, että kirjaston tarkoitus on tukea koulua sen kasvatustehtävissä.

7.5 Yhteenveto

Artikkeleista haettiin vastauksia kysymykseen: Millä tavalla 1940–1950-luvun *Kirjastolehdissä* suhtaudutaan lasten lukemisharrastukseen? Tutkimuskysymys tarkentui neljäksi eri alakysymykseksi, joiden muodostamisessa pyrin ottamaan huomioon erilaiset lukemiseen vaikuttavat tekijät: lukijan, luetun kirjallisuuden, lukemisen tavat ja lukemisen kontekstin. Tulokset on koottu alakysymysten alle taulukkoon 4.

Millaisia lapsilukijoita aineistossa esiintyy?	Millaisia teoksia lapsilukijoiden pitäisi aineiston perusteella lukea, millaisia karttaa?	Millä tavalla ja miksi lapsilukijan toivotaan aineistossa lukevan? Millaisia seurauksia lukemisella ajatellaan olevan?	Millä tavalla aineistossa toivotaan kirjaston kannustavan, ohjaavan ja rajoittavan lasten lukemisharrastusta?
Lapsilukijan ominaisuudet <ul style="list-style-type: none"> herkkyys haavoittuvaisuus lapsilukijaa ohjaavat vaistot ennen muuta lapsilukija on kehittyvä olento 	Mitä on lastenkirjallisuus? <ul style="list-style-type: none"> kasvattava tai kehittävä funktio erilainen aihepiiri kuin aikuistenkirjallisuudessa esteettinen arvo vähäisempi kuin aikuistenkirjallisuudessa tarvitaanko lastenkirjallisuutta? 	Kehittävä lukeminen <ul style="list-style-type: none"> jos lukeminen voi kehittää, voi se myös vahingoittaa lukemisen kehitysteoria lukemisen seuraukset riippuvat siitä, <ul style="list-style-type: none"> millainen lapsi ja mitä lukee 	Aktiivinen kirjasto <ul style="list-style-type: none"> yleensä kirjaston toivotaan omaksuvan aktiivinen rooli kirjaston tulee tukea kehittävää lukemista
Omaelämäkerrallisten tarinoiden lapsilukija <ul style="list-style-type: none"> intohimo voimakas kokemuksellisuus kirjallisuusmaku kehittyä kertomuksia sävyttää nostalgia 	Tieto- ja kaunokirjallisuus <ul style="list-style-type: none"> kaunokirjallisuuden lukeminen ei aina ole tietokirjallisuuden lukemiselle alisteista tietokirjallisuus asetetaan usein vastakkain viihdyttävän kaunokirjallisuuden kanssa lasten toivotaan lukevan enemmän tietokirjallisuutta 	Suunnitelmallinen lukeminen <ul style="list-style-type: none"> kirjallisuus pitäisi valikoida toisinaan vain suunnitelmallisen lukemisen ajatellaan kehittävän ja kasvattavan lasta vastakohtana sattumanvarainen ja hajanainen lukeminen 	Holhoava kirjasto <ul style="list-style-type: none"> huolellinen kirjavalinta suotavaa lapset kaipaavat holhous, nuoret holhoava ote karkottaa nuortenosasto lainausrajoitukset
Nuori lukija <ul style="list-style-type: none"> nuoruus on epämääräinen aika lapsuuden ja aikuisuuden välissä toisinaan nuorista puhutaan idealistisesti toisinaan nuoret edustavat turmeltunutta nykyaikaa 	Mitä on laadukas kirjallisuus? <ul style="list-style-type: none"> laadukkaalla kirjallisuudella on esteettinen funktio laadukas kirjallisuus antaa elämästä aidon kuvan klassikot ovat laadukkaita usein myös moraalinen moitteettomuus yhdistetään laatuun 	Samastuva lukeminen <ul style="list-style-type: none"> aikuinen analysoi, lapsi eläytyy samastuvasta lukemisesta seuraa <ul style="list-style-type: none"> kehityksen mahdollisuus moraalinen vaara 	Kasvattava kirjasto <ul style="list-style-type: none"> kirjaston tehtävä on kasvattaa ja/tai sivistää viihtyminen on tärkeää, mutta toisarvoista kirjasto tukee koulua, mutta ei saa muistuttaa sitä
Tyttö- ja poikalukijat <ul style="list-style-type: none"> sukupuolirooleihin sosiaalistutaan lukemalla tytöt lukevat arjesta, pojat seikkailuista tyttöillä ja pojilla on erilainen käsitys moraalista 	Mitä on kasvattava kirjallisuus? <ul style="list-style-type: none"> opettavainen kirjallisuus sivistävä kirjallisuus moraalia kehittävä kirjallisuus kasvattava kirjallisuus asetetaan vastakkain viihdyttävän kirjallisuuden kanssa 		

Taulukko 4. Yhteenveto tuloksista.

Artikkeleiden lapsilukija määritellään ennen kaikkea suhteessa aikuiseen lukijaan. Aikuislukija edustaa normia, josta lapsilukija poikkeaa. Yleensä artikkeleiden suhtautuminen lapsilukijaan on lämmin: lapsilukija hellyttää ja ihastuttaa. Toisaalta lapsilukijan puolesta ollaan usein myös huolissaan. Yleisimpiä lapsilukijalle annettuja piirteitä artikkeleissa ovat viattomuus, herkkyyys ja alttius. Usein lapsilukija nähdään ennen muuta vaistojensa ja tarpeidensa viemänä, lapsen suhde kirjallisuuteen ei artikkeleissa ole kovinkaan älyllinen. Lapsen vaistotoimintaan liitetään paljon positiivisiakin piirteitä: esimerkiksi lapsen luontainen tiedonhalu nostetaan usein esiin. Tarpeidensa ja vaistojensa kautta lapsilukijaa kuvataan artikkeleissa myös silloin, kun lapsen kirjallisuussuhdetta käsitellään psykologian valossa. Useissa artikkeleissa lapsilukijan hahmo sidotaan vahvasti tulevaisuuteen, ja lapsi edustaa toivoa paremmasta.

Varsin erilaisia lapsilukijoita löytyy artikkeleista, joissa kirjoittajat kertovat omaa lukijan elämäkertaansa. Näissä muistelmissa lapsuutta ei tarkastella ulkoapäin, vaan muistoihin eläytyen, ja siksi lapsilukijan suhdetta kirjallisuuteen määrittää ennen kaikkea kokemuksellisuus. Toisaalta kaikki kertomukset on kirjoitettu aikuisena, joten lapsuuden kokemukset väistämättä suodatetaan aikuisen silmien läpi. Tästä aikuisuuden perspektiivistä johtuu nostalgia, joka lapsuuden muistoihin liitetään. Retrospektiivinen kerronta myös mahdollistaa kirjallisuussuhteen kuvaamisen kehityskertomuksena. Oman lukemisen nähdään kehittyneen asteittain koko ajan korkeampaan suuntaan.

Nuori lukija määritellään suhteessa toisaalta aikuislukijaan, toisaalta lapsilukijaan. Nuoruus esitetään artikkeleissa yleensä epämääräisenä aikana lapsuuden ja aikuisuuden välissä. Kirjoittajille tuntuu olevan tärkeää erottaa nuoruus käsitteellisesti molemmista, vaikka artikkeleissa puhutaan usein sekaisin lapsista ja nuorista. Yleisesti nuoruus kuvataan murrosvaiheena, jossa nuori on hyvin arka identiteetistään ja pyrkii erottautumaan lapsesta. Nuoren arvostelukyky ei kuitenkaan ole aikuisen tasolla, ja siksi nuoren lukijan kirjallisuusvalinnoista ollaan artikkeleissa huolissaan. Usein

nuoruus liitetään idealistisesti tulevaisuuteen, mutta samalla pelätään turmeltuneen nykyajan pahentavaa vaikutusta.

Iän ohella tärkein lapsilukijoita erottava tekijä on sukupuoli. Tyttölukija ja poikalukija lukevat erilaisia kirjoja ja myös hahmottavat lukemansa eri tavalla. Yleensä sukupuolten eroavaisuudet nähdään tarkoituksenmukaisina. Tyttölukijan ajatellaan suuntautuvan kotiin ja arkielämään sijoittuviin kirjoihin ja poikalukijan seikkailuun, jännitykseen ja toimintaan. Yleisen käsityksen mukaan moraali merkitsee tyttölukijalle enemmän kuin poikalukijalle. Yleensä tyttölukijan katsotaan suosivan kaunokirjallisuutta ja poikalukijan tietokirjallisuutta. Toisinaan tyttölukija sivuutetaan kokonaan: puhutaan lapsilukijasta, ja sivulauseista käy ilmi, että tarkoitetaan nimenomaan miespuolista lasta.

Lasten- ja nuortenkirjallisuus määritellään ennen kaikkea suhteessa aikuisille suunnattuun kirjallisuuteen. Aikuistenkirjallisuutta tosin harvoin määritellään nimenomaan aikuisille kirjoitetuksi kirjallisuudeksi, vaan se edustaa oikeaa tai varsinaista kirjallisuutta, josta lasten- ja nuortenkirjallisuus poikkeaa. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden erityisyyttä perustellaan ensinnäkin kirjallisuuden funktiolla. Ajatellaan, että lasten- ja nuortenkirjallisuudella on kasvattava tai kehittävä tarkoitus, tai että siitä puuttuu aikuistenkirjallisuuden esteettinen tarkoitus. Toisekseen lasten- ja nuortenkirjallisuus voidaan määritellä aihepiirinsä perusteella: se käsittelee erilaisia aiheita kuin aikuistenkirjallisuus. Kolmanneksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden voidaan ajatella poikkeavan aikuistenkirjallisuudesta esteettiseltä arvoltaan. Lasten- ja nuortenkirjallisuus joko määritellään olemuksellisesti vähempiarvoiseksi tai arvellaan, että vaikka aikuistenkirjallisuuden tasoista lasten- ja nuortenkirjallisuutta on periaatteessa mahdollista kirjoittaa, se on harvinaista tai sitä ei vielä ole kirjoitettu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden ominaispiirteiden lisäksi artikkeleissa pohditaan lapsille ja nuorille sopivan kirjallisuuden määritelmiä.

Lapsilukijan tietokirjallisuuden harrastuksen vastakohtana nostetaan artikkeleissa yleensä esiin

vihteellisen kaunokirjallisuuden lukeminen. Vääränlaista kaunokirjallisuutta on siis olemassa, mutta tietokirjallisuuden harrastus on yksiselitteisesti hyvä. Kaikki kaunokirjallisuus ei toisaalta ole tietokirjallisuudelle alisteista, vaan kirjallisuuden laatu ja käyttötarkoitus määrää sen arvon. Muutamassa artikkelissa kaunokirjallisuudella nähdään ennen kaikkea välinearvo tietokirjallisuuteen johdattajana, mutta yleensä tietokirjallisuuden lukemista pidetään samanarvoisena toimintana laadukkaan tai kasvattavan kaunokirjallisuuden lukemisen kanssa. Useissa artikkeleissa esitetään ajatus lasten luontaisesta tiedonhalusta ja valitetaan lapsille suunnatun tietokirjallisuuden puutetta tai kirjastojen haluttomuutta tarjota aikuisten tietokirjoja lapsi- ja nuorille lukijoille. Toisissa artikkeleissa nähdään, ettei tietokirjallisuus viehätä lapsi- tai nuorta lukijaa, ellei aikuinen anna sysäystä oikeaan suuntaan.

Minkälaista kirjallisuutta lasten ja nuorten sitten pitäisi lukea? Tärkeimmäksi ominaisuudeksi artikkeleissa nousee lasten- ja nuortenkirjallisuuden laatu. Laadukkuus tai laaduttomuus kytketään ennen kaikkea kirjallisuuden tarkoitukseen: laadukas lasten- ja nuortenkirja toteuttaa esteettistä funktiota, ja laadun pahimpana uhkana nähdään viihdyttämään pyrkivä kirjallisuus. Esteettisesti laadukkaasta lasten- ja nuortenkirjasta ei valitettavasti esitetä tarkempaa määritelmää – yleensä artikkeleissa paneudutaan siihen, mitä laadukas kirjallisuus ei ole. Useimmin toistuva laadun määre artikkeleissa on aitous: hyvän lasten- ja nuortenkirjan on esitettävä aito ja syvä kuva todellisuudesta, ajanvietekirjallisuus taas kytketään keinotekoisuuteen, kertakäyttöisyyteen ja pinnallisuuteen. Usein mainittu laadukkaan kirjan ominaisuus on ikä: aikaa kestävät klassikot edustavat parhainta lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Myös moraalinen moitteettomuus yhdistetään usein laatuun, vaikka liiallinen opettavaisuus nähdään toisaalta uhkana esteettiselle päämäärälle. Ennen kaikkea laadukas lasten- ja nuortenkirjallisuus määritetään aikuisuudesta käsin.

Vaikka lasten- ja nuortenkirjallisuuden esteettinen funktio on kirjoittajille tärkeässä roolissa, pidetään myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden kasvatustehtävää tärkeänä. Kirjallisuus voi olla

kasvattavaa monella eri tavalla. Ensinnäkin kirjallisuus voi olla opettavaa. Toisekseen hyvän kirjallisuuden ajatellaan sivistävän lukijaansa. Kolmanneksi kirjallisuus voi olla moraalisesti kasvattavaa. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kasvatustehtävä nähdään yleensä vastakkaisena sen viihdyttävälle roolille.

Tärkein lasten ja nuorten lukemiseen liittyvä kysymys artikkeleissa on, onko lukemisella vaikutusta lapseen. Lukemisen suuresta merkityksestä yksilön kehityksessä ollaan artikkeleissa yksimielisiä. Sen sijaan näkemykset eroavat suuresti, kun puhutaan siitä, onko lukemisella suotuisia vai vahingollisia seurauksia. Useimmiten artikkeleissa arvellaan, että suotuisat ja vahingolliset vaikutukset edellyttävät toisiaan: jos lukeminen voi kääntää lapsen tai nuoren elämän hyvään suuntaan, täytyy sen kyetä myös vastakkaiseen vaikutukseen. Lukemisen kehittävät ja vahingoittavat vaikutukset riippuvat vahvasti siitä, millaista kirjallisuutta ja millä tavalla lapsi tai nuori lukee. Ei myöskään ole yhdentekevää, millainen lapsi tai nuori on kyseessä. Monissa artikkeleissa toistuu käsitys, että eri-ikäiset lapset ja nuoret tarvitsevat erilaista lukemista. Sukupuoli on usein mainittu erottava tekijä.

Kaikki lukemisen tavat eivät ole samanarvoisia. Artikkeleissa lapsia ja nuoria halutaan kannustaa johdonmukaiseen, suunnitelmalliseen lukemiseen. Suunnitelmallisesti voi lukea sekä kaunokirjallisuutta että tietokirjallisuutta. Olennaista on, että lukeminen on valikoivaa. Lapset ja nuoret pitäisi opettaa valitsemaan lukemansa järjestelmällisesti – muuten lukemisen kehittävä vaikutus saatetaan menettää. Suunnitelmallisen lukemisen vastakohtana artikkeleissa nähdään sattumanvarainen lukeminen: lapsi tai nuori valitsee lukemansa ulkokirjallisten tai muuten mitättömiltä vaikuttavien syiden perusteella, lukee kenties ahnaastikin, muttei kiinnitä huomiota lukemansa esteettiseen tasoon ja omaksuu tietoa hajanaisesti, jos ollenkaan.

Lukeminen ei merkitse aikuisille ja lapsille samaa asiaa. Artikkeleissa lapsilukijan tavassa lukea korostetaan ennen kaikkea samastumisen merkitystä, minkä vastakohdaksi nostetaan aikuisen

analyttinen, älyllinen lukeminen. Juuri lapsen tarve samastua toisaalta mahdollistaa lukemisen kehittävän vaikutuksen, toisaalta asettaa lapsen moraaliseen vaaraan. Nuorten lukemisessa samastumista ei yleensä erityisesti korosteta.

Artikkeleissa keskustellaan paljon siitä, kuinka aktiivinen rooli kirjaston tulisi omaksua lasten ja nuorten lukuharrastuksessa. Ääripäinä ovat passiivinen kirjasto, joka vain tarjoaa kokoelmansa lasten ja nuorten käyttöön, ja aktiivinen kirjasto, joka ohjaa lasten ja nuorten lukuharrastusta monin tavoin. Yleensä kirjaston toiminnan tavoitteena nähdään lasten ja nuorten henkinen kasvu: lapsia ja nuoria pitäisi opastaa lukemaan kehittäväällä tavalla tai kehittäviä kirjoja. Kirjasto voi aktiivisesti tukea hyvää lukemista suosittelemalla kirjoja, järjestämällä kirjanäyttelyitä, tietokilpailuja ja tiedonhaun opetusta sekä selostamalla satuja pienimmille ja tieto- tai kertomakirjallisuutta isommille lapsille. Yleensä kirjaston aktiivisuus nähdään yksinomaan myönteisenä, mutta varoitetaan sekoittamasta kirjaston tehtävää koulun tehtävään.

Kirjastolle sopivan aktiivisuusasteen lisäksi artikkeleissa käydään keskustelua myös siitä, kuinka paljon kirjaston pitäisi rajoittaa lasten ja nuorten lukemista. Kaikki kirjoittajat ovat yksimielisiä siitä, että kirjat tulisi valita yleisiin kirjastoihin huolella ja että lasten- ja nuortenkirjallisuutta valitessa on noudatettava erityistä huolellisuutta. Näkemykset eroavat enemmän, kun pohditaan lasten ja nuorten lukemisen rajoittamista kirjastossa. Yleisimmin ajatellaan, että lasten kanssa tarvitaan holhoavaa otetta, kun taas nuorison liiat rajoitukset karkottavat kirjastosta. Toisaalta nuortenkaan ei yleensä haluta pääsevän käsiksi aikuistenkirjallisuuteen. Sopivana ratkaisuna nuorten ongelmiin kirjavalinnassa pidetään useissa artikkeleissa nuortenosastoa, johon on koottu lasten- ja aikuistenosastolta sopivaa kirjallisuutta. Lasten ja nuorten lukemista neuvotaan rajoittamaan suosittelemalla hyviä kirjoja lasten valitsemien huonojen sijaan, kieltämällä lainaaminen aikuistenosastolta, kieltäytymällä lainaamasta sopimattomia kirjoja ja sivuuttamalla lasten ja nuorten toiveet kirjavalinnassa. Lukemista voidaan myös ohjata tietokirjallisuuteen

rajoittamalla kaunokirjallisuuden lainaamista.

Kirjaston perustehtävää arvioidaan jännitteenä kasvattavan tai sivistävän ja viihdyttävän toiminnan välillä. Koska kasvatus mielletään erityisesti lapsiin liittyväksi, toimivat lapset ja nuoret usein esimerkkinä siitä, miten myös aikuisasiakkaiden kasvatus olisi järjestettävä. Artikkeleissa vallitsee vankka yhteisymmärrys siitä, ettei kirjaston pääasiallinen tehtävä voi olla viihdyttäminen. Etenkään lapsia ja nuoria ei kirjastossa pitäisi viihdyttää, vaan kirjaston tulisi keskittyä kasvatuksellisiin, lapsen ja nuoren kehitystä tukeviin tehtäviin. Viihtyminen nähdään hyvin voimakkaasti lapsen ja nuoren kehityksen vaarantavana tekijänä. Toisaalta monissa artikkeleissa pelätään, että lapset ja nuoret ajetaan pois kirjastosta, jos heidän viihtymistään ei oteta huomioon. Viihtyminen on siis vaarallista ainoastaan silloin, kun se asetetaan muiden tavoitteiden edelle tai aikuinen ei säätele sitä. Kirjaston perustehtävää tarkastellaan usein suhteessa kouluun. Joissain artikkeleissa kirjaston toiminnan katsotaan eroavan koulun toiminnasta siten, että lasten ja nuorten viihtymistä ja omaehtoista toimintaa pidetään kirjastoissa tärkeänä, toisissa taas ajatellaan, että kirjaston tehtävä on tukea koulua.

8 Johtopäätökset

Aineistossani on selvästi nähtävissä ambivalentti suhde lapsuuteen ja lapsen olemukseen. Lapsuuden konstruktiot vaihtelevat lapsen perimmäisen viattomuuden ja moraalisen haavoittuvuuden välisellä akselilla. Kirjoittajille lapsilukija on herkkä ja viaton, lapsuus on idealistisesti sävyttynyt ja lapsen lukemisharrastus herättää liikutusta. Toisaalta lapsilukijaa pidetään moraalisesti horjuvana, mielihyvää tavoittelevana ja alttiina huonoille vaikutteille. Nämä ominaisuudet eivät aina ole vastakkaisia. Samat piirteet, jotka lapsilukijassa ihastuttavat, herättävät myös huolta. Lapsilukijan herkkyydessä ja alttiudessa piilee vaara, turmeltumisen riski.

Usein lapsilukijan kuvataan olevan läheisessä yhteydessä luontoon. Luonnollinen lapsi lukee

vaistojensa ohjaamana. Yleensä hyvän lukemisen ajatellaan vaativan kirjallista kompetenssia, mutta artikkeleissa esiintyy myös rousseaulainen ajatus, että lapset luonnollisen vaistonsa ohjaamana valitsevat kirjansa paremmin kuin aikuiset, joiden maun on turmellut kulttuuri huonon kirjallisuuden muodossa. Lapsilukijan kuvissa on jälkiä myös romantiikan lapsesta. Lapsen hahmoon yhdistetään viattomuus, tunteikkaus ja herkkyys. Lapsuus kuvataan paratiisillisena tilana, ja lapsuusajan lukeminen vapauden valtakuntana. Aikuisten lukeminen on valjastettu hyödyn palvelukseen, mutta lapset valitsevat luettavansa mielihyvää tavoitellen tai sattumanvaraisesti. Tällaista lapsuusajan vapaata lukemista voidaan kuvata sekä idealisoiden että kauhistellen. Perisyntin ja rikollisen lapsen konstruktion jälkiä voi nähdä toistuvasti esitetyssä huolella, että lukeminen turmelee lapsen vaikutuksille alttiin mielen. Sarjakuvien raaistavaa tai rikoksiin johdattavaa vaikutusta pohditaan artikkeleissa paljon.

Ennen muuta 1940–1950-luvun *Kirjastolehden* lapsilukija on psykologinen lapsi. Moderni psykologinen lapsi kuvataan kehitysprosessin kautta. Lapsi kehittyy sekä kirjallisesti että sosiaalisesti, ja nämä kehityskulut rinnastetaan toisiinsa. Kehitysprosessia ohjaavat tarpeet ja vaistot, ja jos lapsen annetaan toimia niiden varassa, pitäisi kehityksen sujua ongelmitta. Toisaalta kehitys saattaa myös epäonnistua: lapsi saattaa kasvaa kieroona tai kehitys pysähtyä. Siksi pidetään tärkeänä, että kirjastonhoitaja tuntee lapsen tarpeet, vaistot ja luonnollisen kehityksen vaiheet. Kirjaston tehtävä on auttaa lapsen kehitystä kulkemaan oikeassa tahdissa oikeaan suuntaan.

Psykologinen lapsi määritellään erilaisten ryhmäominaisuuksien kuten sukupuolen tai iän mukaan. Aineiston lapsilukijat eivät siis ole yksilöllisiä kuten identiteettiään lukemisella rakentava, itseään erittelevä ja hallitseva moderni lukija. Lapsilukijoiden lukemista ohjaavat tiedostamattomat, ikäkauteen ja sukupuoleen kuuluvat vaistot, joita lapset eivät kykene hallitsemaan tai edes havaitsemaan. Vaistojensa varassa ilman kirjallista kompetenssia toimiva lapsi on uhka: ilman ulkopuolista kontrollia lukeminen saattaa karata käsistä. Mielihyvää tavoitteleva lapsilukija yhtä

aikaa edustaa järkevän aikuislukijan sisimmässä piilevää vaarallista halua että toimii aikuisen järkevyyden peilinä.

Ilkka Mäkinen tarkastelee väitöskirjassaan 1700–1800-luvun lukuhalukeskustelua ja lukemisen instituutioiden läpimurtoa Suomessa. Vaikka Mäkisen kysymyksenasettelu on toisenlainen kuin omani ja aineiston ajallinen etäisyys aineistooni suuri, on tulosten tarkastelu Mäkisen luomaa taustaa vasten mielekästä. Normaalin ja epänormaalien lukemisen määrittely on väistämättä vallankäyttöä. Tyypillistä on, että lukemisen kontrollointi tai kontrollin puutteesta huolestuminen kohdistuu vajaavaltaisiin ryhmiin. Keskustelut hyväksyttävästä lukemisesta käydään keskustelun kohteiden päiden yli. 1700–1800-luvun lukuhalukeskustelussa huolta aiheuttivat naisten, nuorten ja rahvaan lukuhalu, omassa aineistossani taas huolehditaan lasten lukemisharrastuksen ohjaamisesta oikeille urille.

Artikkeleissa luodaan ihanteita ja uhkakuvia lasten lukemisharrastuksesta ja lukemisen seurauksista. Samalla kirjoittajat tuottavat käsityksiä normaalista ja epänormaalista lukemisesta. Kuten Mäkisen 1700–1800-luvun lukuhalukeskustelua kuvaavassa nelikentässä (ks. s. 46), myös omista tuloksistani voi havaita, että lukemisen tapoja arvioidaan sekä moraalisin että määrällisin perustein. Määrällinen ja moraalinen näkökulma ovat selvästi yhteydessä toisiinsa: lukemisen määrää arvioidaan usein moraalisin perustein ja runsas lukeminen tuntuu liittyvän epänormaaleina pidettyihin lukemisen tapoihin.

Artikkeleissa ihanteellista lukemista edustaa suunnitelmallinen lukeminen, jossa lukija valikoi huolellisesti lukemansa kirjat ja lukee opiskelevasti ja järjestelmällisesti. Lukemisesta pitäisi koitua hyötyä ja sille tulisi asettaa päämäärä. Suunnitelmallisen lukemisen vastakohtana esitetään ajanvietekirjallisuuden sattumanvarainen ahmiminen, jolloin lukija ei pyri hallitsemaan ja rajoittamaan lukemistaan. Lukemista harrastetaan lukemisen itsensä vuoksi. Suunnitelmallinen ja sattumanvarainen lukeminen tuntuvat olevan sukua lukuhalulle ja lukuvimmalle Mäkisen

jaottelussa.

Toisaalta artikkeleissa arvioidaan lukemisen tapoja samastuvan ja analyttisen lukemisen välisenä oppositiona. Samastuva lukemisen tapa on tyypillinen erityisesti lapsille. Lapsilukijat antautuvat passiivisesti kirjallisuudelle, eivätkä ponnistele aktiivisesti ymmärtääkseen sitä. Liiallinen eläytyminen asettaa lukijan vaaraan, sillä samastuminen voi johtaa luetun soveltamiseen todellisessa elämässä. Samastuvan lukemisen ääritapaus on ajanvietekirjallisuutta ahmiva todellisuudentajunsa kadottanut lapsilukija. Analyttista ja erittelevää lukemista edustaa esteettisesti korkeatasoista kirjallisuutta valikoiden lukeva aikuinen. Myös tässä vastakkainasettelussa voi siis nähdä, miten lukemisen tapojen moraalinen arviointi liittyy lukemisen määrälliseen arviointiin ja kirjallisuuslajien arvostelmiin.

Vaikka aktiivinen, erittelevä ja analyttinen lukeminen on lukemisen ihannetapaus, ei lapsen samastuva lukeminen aina herätä pahennusta, vaan sankareihin eläytymistä saatetaan pitää välttämättömänä vaiheena lapsen kehityksessä. Lapsilukija ei kykene analyttiseen lukemiseen ja poikkeaa siten aikuislukijasta, jonka pitäisi pystyä hallitsemaan itsensä. Kuitenkin kaikessa lukemisessa piilee vaara. Lapsilukijan eläytyvässä lukemisessa tiivistyy modernin lukijan pelko hallinnan menettämisestä. Lapsilukijan hauras, kehittymätön, passiivinen ja vaikutuksille altis mieli on jatkuvasti vaarassa sulautua luettuun kirjallisuuteen, jolloin todellisuus ja kirjallisuus sekoittuvat.

Raja todellisen ja fiktiivisen maailman, lukijan ja protagonistin välillä on kestävä tema lukemisesta eri aikoina käydyissä keskusteluissa. Millä tavoin kirjallisuus saa kuvata todellisuutta, millaisia viipaleita todellisuudesta sopii näyttää ja miten lukijan pitäisi suhtautua kirjallisuuden välittämiin maailmoihin, ovat keskeisiä kysymyksiä 1800-luvun lopun realistista kirjallisuutta koskevassa keskustelussa (Nieminen 1951; Rajainen 1973), 1900-luvun alun roskakirjallisuuskeskustelussa (Boëthius 1989), 1950-luvun sarjakuvakeskustelussa (Kauranen 2008) – ja omassa aineistossani. Yhteistä keskusteluille on pulmallinen ja ristiriitainen suhde realismiin. Kirjallisuuden pitäisi

välittää maailmasta aito kuva, mutta ainoastaan sopivalta osin. Väkivallan, seksuaalisuuden ja yhteiskunnan varjopuolien kuvaaminen realistisesti koetaan vaaralliseksi. Silti juuri paheksuttuihin kirjallisuudenlajeihin liitetään epäaitouden ja keinotekoisuuden leima. Ajanvietekirjallisuutta moititaan valheelliseksi ja pinnalliseksi. Romanttisen viihteen ajatellaan välittävän tytöille epärealistisia odotuksia elämän suhteen, sarjakuvien antavan pojille valheellisen kuvan todellisuudesta.

1900-luvun alkupuolella sivistyksen ja siveellisyyden koettiin olevan yhteydessä toisiinsa: siveellisyys oli sivistyksen moraalinen ulottuvuus (ks. Tuomaala 2004, s. 63–64). Sivistyksen ja siveellisyyden kohtalonyhteys on tuttua myös Eliasin sivilisaatioprosessin käsitteestä (ks. Elias 1994, s. Xiii). Sivistynyt ihminen on itseään hallitseva ja toimintaansa rajoittava, moraaliseen harkintaan kykenevä olento. Sivistyksen ja siveellisyyden yhteys auttaa ymmärtämään, miksi juuri liki valikoitui keskeiseksi metaforaksi 1900-luvun alkupuolen kirjallisuuskusteluissa. Puhtaus – niin konkreettisesti kuin metaforisestikin – oli siveellisyyden tärkeä ominaisuus. Siveellisyyttä uhkaavan ajanvietekirjallisuuden koettiin hyökyvän hallitsemattomana likavirtana ja tartuttavan saastansa varomattomaan lukijaan.

Kytkös sivistyksen ja siveellisyyden välillä selittää myös, miksi aineistossani laitetaan niin paljon painoa lukijan itsehillinnälle. Kirjaston on kannustettava lasta rajoittamaan omaa lukemistaan. Lapsen pitää omaksua opiskeleva, itsehillintään perustuva lukemisen tyyli. Hallitun lukemisen oppimisessa on kyse sivistymisen prosessista. Ilman sivistyksen mukanaan tuomaa itsehillintää lukijat ovat vaarassa ajelehtia likatulvan mukana turmelukseen. Toisaalta lapsen kykyyn sivistyä suhtaudutaan aineistossani epäillen. Sitäkin tärkeämpää on, että kirjasto rajaa lapsen lukemisharrastusta kokoelmallaan. Yksi kokoelmatyön ääneenlausuttuja tavoitteita on, että kirjastoon valikoitu lastenkirjakokoelma rajaa epäilyttävän kirjallisuuden pois lasten ulottuvilta. Kirjasto piirtää rajan sallitun ja kielletyn, puhtaan ja likaisen, turvallisen ja vaarallisen

kirjallisuuden välille.

Suomalainen sivistysihanne rakennettiin agraarisen kuvaston varaan. Eija Eskolan (2004) ja Erkki Seväsen (1994) mukaan sotien välisenä aikana hyvän kirjastokirjan keskeiset määreet olivat maahenki, työteliäisyys, raittius ja vaatimattomuus. Samat agraariset ihanteet ovat nähtävissä vielä omassakin aineistossani. Kaupunkikuvauksia vierastetaan, niitä pidetään pinnallisina ja kepeinä, kun taas maaseudun kuvaukset edustavat syvällistä kirjallisuutta. Yläluokkaa kuvaavien kirjojen pelätään vieraannuttavan lapsilukijat työnteosta ja aikaansaavan turhia toiveita sosiaalisesta noususta. Ahkeruus on paitsi kirjallisuuden sisältöihin, myös lukemisen tyyliin liittyvä keskeinen arvo. Lukemista ei pidä harrastaa huvitellen, vaan ahkerasti ahertaen, maailmankuvaa, tietoja ja sivistystä rakentaen.

Hyvän lukemisen määrittäminen edellyttää myös sen negaation, huonon lukemisen määrittämistä. Usein kirjallisuudenlajia vastaan suunnatussa kampanjassa onkin kyse myös toisen lajin nostamisesta. Kytkös voi toimia myös toiseen suuntaan tai – kuten ehkä useimmissa tapauksissa – molempiin suuntiin. M. O. Grenbyn (2011, s. 111–114) mukaan tyttöjen romaanien lukemista vastaan 1800-luvulla suunnattu kampanja pyrki samalla vahvistamaan lastenkirjallisuuden asemaa. Ulf Boëthius (1989, s. 315–322) kiinnittää huomiota siihen, miten Nick Carter -kirjallisuuden torjuminen loi sopivan tilan klassikkokirjojen huokeille sarjapainoksille. *Kirjastolehden* kirjoittajien yhtenä pyrkimyksenä voi nähdä ammattimaisen, esteettisesti korkeatasoisen lastenkirjallisuuden vahvistamisen. Pyrkimys on näkyvillä kirjoituksissa, joissa laadukas lastenkirjallisuus esitetään opettavaisen, kömpelösti kirjoitetun lastenkirjallisuuden tai ajanvietekirjallisuuden vastakohtana. Toisaalta *Kirjastolehden* kirjoittajien asenne lastenkirjallisuutta kohtaan on ristiriitainen, ja osa kirjoittajista näkee lastenkirjallisuuden alisteisena aikuistenkirjallisuudelle tai nostaa kasvatustehtävän sen ainoaksi funktioksi. Tämä vastaa Päivi Heikkilä-Halttusen (2000, s. 421–426) tutkimuksen luomaa kuvaa 1940–1950-luvusta lastenkirjallisuuden institutionalisoitumisen

vuosikymmeninä, jolloin lastenkirjallisuus vakiinnutti asemansa kirjallisuuden osana, mutta samalla lastenkirjallisuuden kenttä jakaantui modernismin torjuvaan sisäkenttään ja lastenkirjallisuuteen uusia piirteitä tuoneisiin uudistajiin.

Mika Ojakangas analysoi väitöskirjassaan siirtymää kurinpidollis-siveellisestä pedagogiikasta terapeutis-sopeuttavaan pedagogiikkaan. Koska *Kirjastolehden* kirjoitukset eivät käsittele pedagogiikkaa, ei Ojakankaan jaottelu sovellu kirjastokontekstiin sellaisenaan. Jako kurinpidollis-siveelliseen ja terapeutis-sopeuttavaan pedagogiikkaan tarjoaa kuitenkin kiinnostavan lähtökohdan tarkastella myös tapoja, joilla omassa aineistossani tuotetaan käsityksiä lapsuudesta ja lukemisesta. Seuraavaksi kokoon tulokset kasvatuksellisen ja psykologisen näkökulman alle. Kasvatuksellinen näkökulma vastaa löyhästi kurinpidollis-siveellistä pedagogiikkaa ja psykologinen näkökulma terapeutis-sopeuttavaa pedagogiikkaa. On kuitenkin muistettava, että kirjastoammatillinen kirjoittelu lasten lukemisharrastuksesta on eri asia kuin pedagogiikka. Niinpä kasvatuksellisen ja psykologisen näkökulman suhde Ojakankaan jaotteluun on analoginen, mutta samasta asiasta ei ole kyse.

Kasvatuksellinen ja psykologinen näkökulma ovat ne perusjuonteet, jotka voi erottaa tuloksista. Aineistossa kylläkin käsitellään lasten lukemisharrastusta myös muista näkökulmista, mutta ne ovat yleensä alisteisia kasvatukselliselle ja psykologiselle näkökulmalle. Kasvatuksellinen ja psykologinen näkökulma eroavat toisistaan selvästi, mutta ne voivat esiintyä myös rinnakkain samankin artikkelin sisällä.

Kasvatuksellisesta näkökulmasta lapsilukijaa tarkastellaan ennen kaikkea kasvatuksen kohteena. Aikuislukijasta lapsilukija eroaa turmeltuvaisuutensa ja passiivisuutensa nojalla. Myös aikuislukijan ajatellaan kyllä tarvitsevan kasvatusta, mutta aikuisten kasvatusta nimitetään yleensä sivistymiseksi. Sivistystä hankitaan aktiivisesti itse, kasvatusta annetaan ulkoapäin. Poika- ja tyttölukijoita pitää kasvattaa eri tavoin. Tyttölukijoille moraali on erityisen tärkeää, poikalukijoille pitäisi tarjota

toiminnallista ja käytännöllistä kirjallisuutta. Kasvatuksellisesta näkökulmasta poikien suosiman kirjallisuuden moraali (tai sen puute) saattaa myös huolestuttaa. Yleisen käsityksen mukaan tyttölukijat harrastavat liian vähän tietokirjallisuutta ja poikalukijat liian vähän kaunokirjallisuutta. Kirjallisen kasvatuksen pitäisi vahvistaa molempien sukupuolten heikkoja puolia.

Lapsille ja nuorille sopivasta kirjallisuudesta puhutaan kasvatuksellisesta näkökulmasta vahvasti arvottaen. Kirjoituksissa esitetään jännitteet kirjallisuuden esteettisen ja viihdyttävän, kasvattavan ja esteettisen sekä kasvattavan ja viihdyttävän funktion välillä. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden ajatellaan eroavan aikuistenkirjallisuudesta siinä, että sillä on esteettisen ja viihdyttävän lisäksi myös kasvattava funktio. Kasvattava kirjallisuus voi olla opettavaa, sivistävää tai moraalisesti kasvattavaa. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden moraalisen puhtauden vaatimus yhdistää kaikkia kirjoittajia, vaikka kaikki eivät suinkaan hyväksy lasten- ja nuortenkirjallisuuden ensisijaiseksi tehtäväksi kasvatusta. Jotkut kirjoittajat jopa pitävät kirjallisuuden kasvatustehtävää uhkana esteettiselle tasolle. Kirjallisuuden viihdyttävän funktion ajatellaan uhkaavan sekä esteettistä tasoa että kasvatustehtävää. Lasten- ja nuortenkirjallisuus saa kyllä olla viihdyttävää, kunhan sen ensisijainen tavoite on kasvatuksellinen tai esteettinen. Kasvatuksellisesta näkökulmasta tietokirjallisuus on erityisen arvokasta, mutta myös kaunokirjallisuuden ajatellaan kasvattavan lukijaansa.

Lukemisen vaikutukset ovat kasvatuksellisesta näkökulmasta suotuisia, kun lapsilukija oppii kirjallisuudesta hyödyllisiä asioita, ja epäsuotuisia, kun kirjallisuuden tarjoamat opetukset ovat epätoivottuja. Lapsilukijan voimakkaan eläytymisen takia lukemiseen sisältyy ennen kaikkea moraalisen turmeltumisen riski. Toisaalta vastaavasti kirjallisuuden ajatellaan olevan voimallinen hyvän moraalien opettaja. Lukeminen voi myös opettaa arvostamaan hyvää kirjallisuutta tai rappeuttaa kirjallisen maun. Kaikki lukemisen tavat eivät ole samanarvoisia, vaan kasvatuksellisesta näkökulmasta toivotaan lasten ja nuorten harrastavan lukemista suunnitelmallisesti. Kirjoja pitäisi

lukea opiskelevasti myös silloin, kun lukeminen on vapaaehtoista. Lukijana voi kehittyä. Tällöin lapsi- tai nuori lukija siirtyy asteittain samastuvasta lukutavasta kohti aikuisen analyttistä lukutapaa.

Kasvatuksellisesta näkökulmasta kirjaston perustehtävänä pidetään kasvatusta tai sivistystä. Kasvatuksellinen painotus onkin erityisen voimakas kirjoituksissa, jotka käsittelevät kirjaston toimintaa. Kirjaston toivotaan ottavan aktiivisen roolin lasten ja nuorten lukemisen ohjaamisessa. Kirjastossa viihtymistä pidetään tärkeänä, kunhan se ei varasta pääroolia. Yleensä kirjoituksissa katsotaan, että kirjaston tulee tavalla tai toisella rajoittaa lasten lukuharrastusta. Suositeltava rajoittamisen aste kuitenkin vaihtelee suuresti.

Psykologisesta näkökulmasta lapsilukijaa tarkastellaan kehityspsykologian valossa. Lapsilukija nähdään ennen muuta kehitysprosessinsa kautta, tulevaisuuden potentiaalina, ei niinkään kokevana subjektina. Kehitysprosessi on tiedostamaton, ja lasta pidetään vaisto-olentona, jonka kytkös luontoon on voimakas. Lukiessaan lapsilukija tyydyttää tarpeitaan, esimerkiksi luontaista tiedonhaluaan tai tarvettaan eläytyä. Tyttö- ja poikalukijan tarpeet ovat erilaisia, joten he valitsevat luettavansa eri perusteilla. Tyttölukija suuntautuu kotiin ja arkielämään, poikalukija ulkomaailmaan ja jännitykseen. Erilaisten kirjallisuusmakujen tarkoituksena on sosiaalista lukijat oikeisiin sukupuolirooleihin. Tyttö- ja poikalukijan tarpeet päätellään kehämäisesti lasten- ja nuortenkirjallisuudesta, jonka taas ajatellaan vastaavan lukijan tarpeisiin.

Kehittävä kirjallisuus voi olla minkälaista kirjallisuutta tahansa. Toisissa artikkeleissa myös ajanvietekirjallisuutta pidetään kehittävänä (esimerkiksi sukupuolirooleihin valmistavan vaikutuksensa takia), toisissa taas kehittäväälle kirjallisuudelle asetetaan laadullisia määreitä. Kirjallisuus saattaa kehittää lukijaa kielellisesti, sosiaalisesti tai moraalisesti. Moraalisesti tai kielellisesti kehittävältä kirjallisuudelta vaaditaan usein esteettistä tai kasvattavaa funktiota, mutta sosiaalisesti kehittävä kirjallisuus voi olla pelkästään viihdyttävää. Sosiaalisen ja moraalisen

kehityksen varmistaa lapsilukijan tarve samastua sankariin. Kirjallisuuteen kiihkeästi eläytyvä lapsilukija jäljittelee sankaria myös todellisessa elämässä. Joidenkin kirjoittajien mielestä tästä aiheutuu vakava moraalinen vaara. Lapsen ei kuitenkaan toivota siirtyvän analyyttiseen lukemisen tapaan, sillä silloin kirjallisuudella ei olisi toivottua kehittävää vaikutusta. Usein arvellaan, ettei lapsilukija edes kykene analyyttiseen lukemiseen.

Lukeminen voi kehittää lasta myös kirjallisesti. Kirjallisen kehityksen ajatellaan heijastavan sosiaalista ja psykologista kehitystä. Niinpä kirjallisuuden eri lajit vastaavat kehityksen eri vaiheita. Korkeimpana asteena pidetään aikuisuutta ja aikuisille suunnattua taidekirjallisuutta. Lukemisen kehitysteoria esitetään artikkeleissa hyvin seikkaperäisesti. Siinä lapsi kehittyy kuvien katselusta satu- ja robinsonkausien kautta nuoruuden etsiskelyyn ja lopulta aikuistenkirjallisuuteen. Lukemisella on vahingollisia vaikutuksia kehitykseen, mikäli lapsilukija saa kehitystasolleen sopimatonta luettavaa. Tällöin kehitys voi viivästyä. Toisissa artikkeleissa huolehditaan lapsilukijoista, jotka lukevat liian korkeaa kirjallisuutta liian varhain, toisissa taas pelätään lukijoiden juuttuvan liian matalalle tasolle.

Psykologinen näkökulma on kirjoituksissa paljon voimakkaampi kuin kasvatuksellinen näkökulma. Ainoastaan kirjaston toimintaa käsittelevissä kirjoituksissa painottuu enemmän kasvatuksellinen näkemys. Niin kasvatuksellisesta kuin psykologisestakin näkökulmasta lapsilukija pysyy tiukasti aikuisten ohjauksessa. Lapsi-aikuissuhteiden dynamiikka on näkökulmissa kuitenkin erilainen.

Kasvatuksellisesta näkökulmasta tärkeänä näyttäytyy lapsen lukemisharrastuksen ohjaaminen ja rajaaminen. Aikuisen tehtävä on suositella lapselle hyvää kirjallisuutta ja estää pääsy huonoon kirjallisuuteen. Aikuinen pyrkii vaikuttamaan myös lapsen tapaan lukea. Tällainen kirjallinen kasvatus on aikuislähtöistä. Lapsi ei siis pysty vaikuttamaan kasvatuksen sisältöön. Kasvatus on kuitenkin avointa ja lapsen nähtävissä.

Psykologisessa näkökulmassa painottuu näennäisesti lapsen osuus. Lapsen luonnollinen kehitysprosessi ohjaa lukemisharrastusta, eikä aikuisen pidä sotkeutua siihen liiaksi. Vaistojensa ja tarpeidensa ohjaamana lapsi tekee valintansa tarkoituksenmukaisesti. Jopa viihdyttävän kirjallisuuden lukeminen saattaa olla kehittävää.

Lähemmin tarkasteltuna myös psykologinen näkökulma osoittautuu aikuislähtöiseksi. Psykologisesta näkökulmasta lasten lukemisharrastusta lähestytään kehäpäätelmällä: aikuisten kirjoittama lastenkirjallisuus kertoo lapsen kehityskulusta ja samalla vaikuttaa siihen. Missä on kehän alkupiste, kun samasta kirjallisuudesta, joka varmistaa lapsen sosiaalistumisen, tehdään päätelmiä tuon sosiaalistumisen vaiheista? Lapsen tehtäväksi jää vain valita kirjallisuus, joka parhaiten tukee sosiaalistumista, mutta tätäkään lapsi ei voi tehdä tietoisesti, koska kehitysprosessi on tiedostamaton, ja lukemista ohjaavat tarpeet ja vaistot. Lapsen näkökulmasta järjestelmä on suljettu, ja lapsi kokevana subjektina on sen ulkopuolella.

Kokonaan toisenlainen kokemuksellinen näkökulma esiintyy kirjoituksissa, joissa kirjoittajat kertovat omakohtaisia lapsuuden lukemiskokemuksiaan. Vaikka myös omakohtaisissa artikkeleissa esiintyy sekä psykologinen että kasvatuksellinen näkökulma, leimaa kertomuksia voimakas kokemuksellisuus ja subjektiivisuus. Vaikka kertomukset suodatetaan aikuisen kertojan läpi, tavoitetaan tarinoissa paikoitellen lapsilukijan perspektiivi. Lapsilukijan näkökulmasta lukeminen on toimintana vapauttavaa. Lukemisen kautta lapsilukijan ahtaan maailman rajat avartuvat. Tärkeintä on lukemisesta saatava voimakas mielihyvä – jopa eskapistinen lukeminen on hyväksyttävää. Lukeminen kuvataan luonnonvoimana, jota lukija ei voi eikä halua kahlita. Kirjallisuus herättää lapsilukijassa uskonnollista tunnetta muistuttavaa kunnioitusta, ja lukemista pidetään miltei pyhänä toimituksena.

Lukijan omaelämäkerroissa vapaudutaan paitsi aikuislähtöisyydestä, myös modernin lukijan hyödyn tavoittelulle valjastetusta hallitusta lukemisesta. Lukeminen tapahtuu lukemisen itsensä

vuoksi, ilman kehityksen vaatimusta tai oppimisen pakkoa. Aikuiset kertojat osoittavat olevansa erittäin tietoisia lukemisen ihanteista ja niiden ristiriidasta kertomusten sisällön kanssa, sillä he korostavat kehittyneensä lukijoina. Kuitenkin aikuisen kertojanäänen läpi ajoittain tavoitettava lapsilukija vähät välittää tulevasta kehityksestään. Lapsuus on kertojille vapaan lukemisen paratiisi, jossa järkevistä tavoitteista puhdistettu lukeminen toimii emansipoivana voimana.

Entä mikä on kirjaston tehtävä vapaan lukemisen valtakunnassa? Usein kertojat kuvaavat aikuisten suhtautuvan kalseasti lasten lukemisharrastukseen tai peräti pyrkivän estämään lukemisen. Sitäkin suurempi merkitys on kirjastolla, joka tarjoaa ravintoa lukemisennälkään. Kirjastonhoitajat ymmärtävät lapsilukijoiden lukuhalua ja kohtelevat heitä ystävällisesti ja vailla alentuvaisuutta. Kirjaston kokoelmat avaavat ovia tuntemattomiin maailmoihin, avartavat ahtaita näkymiä ja tarjoavat pakopaikan sitä tarvitsevalle.

	Kasvatuksellinen näkökulma	Psykologinen näkökulma	Kokemuksellinen näkökulma
Lukija	Passiivinen lapsilukija kasvatetaan, aktiivinen aikuislukija sivistää itseään Tyttönlukija ja poikalukija kasvatetaan eri tavoin	Lapsi on kehittyvä olento Lapsi on vaisto-olento Tärkeitä ovat lapsen tarpeet ja onnistunut sosiaalistuminen	Lapsi on kokeva subjekti Romanttinen ja nostalginen suhde lapsuuteen
Kirjallisuus	Esteettinen vs. viihdyttävä funktio Kasvattava vs. viihdyttävä funktio Kasvattava vs. esteettinen funktio Sekä tieto- että kaunokirjallisuus voi kasvattaa	Kehittävä kirjallisuus voi olla millaista tahansa Kirjallisuus voi kehittää <ul style="list-style-type: none"> • sosiaalisesti • moraalisesti ja • kielellisesti 	Esteettisen ja viihdyttävän sekä kasvattavan ja viihdyttävän funktion vastakkaisuus tunnistetaan, mutta kaikenlaiseen kirjallisuuteen suhtaudutaan suvaitsevasti
Lukeminen	Moraalinen turmeltuminen Opettavaisuus Kirjallinen kasvatus Paras lukemisen tapa on suunnitelmallinen lukeminen	Lukeminen voi olla kehittävää <ul style="list-style-type: none"> • sosiaalisesti • moraalisesti • kielellisesti ja • kirjallisesti Lapsen sosiaalinen, moraalinen ja psykologinen kehitys heijastuu kirjallisessa kehityksessä	Lukeminen kehittyy Hyväksyvä suhde eskapistiseen lukemiseen
Kirjastot	Kirjaston tehtävä on kasvatus tai sivistys Kirjaston on oltava aktiivinen Kirjaston on pyrittävä rajoittamaan lasten lukemisharrastusta	Kirjaston pitää tuntea lapsen olemus ja tarpeet sekä ymmärtää lapsuuden kehitysprosessi, jotta se voi tukea lapsen kirjallista ja psykologista kehitystä	Kirjasto tarjoaa ravintoa lukemisennälkään Kirjastosta löytyy lukevan lapsen tukija ja ymmärtäjä

Taulukko 5. Tulokset kasvatuksellisen, psykologisen ja kokemuksellisen näkökulman alle ryhmiteltynä.

Jatkotutkimuksen aiheita on lukuisia. Kasvatuksellisen ja psykologisen näkökulman jännitteitä voisi tutkia keräämällä mukaan aineistoa vuodesta 1908 alkaen ja tarkastelemalla, muuttuvatko näkökulmien väliset suhteet 50 vuoden kuluessa. Arvostelevien kirjalueteloiden lisääminen aineiston joukkoon toisi myös kiinnostavaa lisävalaistusta aiheeseen. Toisaalta voisi myös kysyä, onko kirjaston suhde lasten lukemisharrastukseen jotenkin erityinen verrattuna vaikkapa koulun maailmaan. Tähän voisi saada vastauksia ottamalla tarkasteluun mukaan pedagogista aineistoa.

Lastenkirjastoalan työpaikkailmoituksissa esitetään usein toivomus pedagogisista opinnoista. Tutkimustulokseni herättävät kysymyksen, onko pedagogiikka todella ainoa mahdollinen lähestymistapa lapsuuteen, lapsiin ja lasten lukemisharrastukseen kirjastoissa. Voisivatko kirjastoalan aikuiset määritellä suhteensa lapsiasiakkaisiin omista lähtökohdistaan, tukeutumatta kasvatustieteen lapsuuskäsityksiin? Onko lasten kirjastopalveluiden tarkoituksena kasvattaa, kehittää, viihdyttää – vai jotain aivan muuta? Kuka määrittelee lasten kirjastonkäytön tavoitteet?

Lähteet

Aineisto

”Kirjaston ja koulun yhteistyö”. *Kirjastolehti* (4) 1958, s. 97–98.

Airo, Hilikka 1952: Koulu ja kirjasto yhteistyössä. Kokemuksia Oulun Karjasillan sivukirjastossa. *Kirjastolehti* (10) 1952, s. 234–235.

Ananias 1940: Pikakäynnillä sodanaikaisessa lastenkirjastossa. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (2–3) 1940, s. 45–46.

Ananias 1942a: Kirjojen leimaajan mietteitä. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (2–3) 1942, s. 53–54.

Ananias 1942b: Kun lapsi tulee ensi kerran kirjastoon. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (7–8) 1942, s. 195–196.

Aro, Annikki 1943: Nuoriso ja kirjastot. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (7–8) 1943, s. 178–182.

Aro, Annikki 1952: Lasten ja nuorten osastot kirjastoissamme. *Kirjastolehti* (9) 1952, s. 205–207.

E. L. 1950: ”Pienten kerhossa” tarusta todellisuuteen. *Kirjastolehti* (3) 1950, s. 73.

Granfors, Henry 1950: Viime vuosien ”poikien kirjat”. *Kirjastolehti* (2) 1950, s. 41–43.

Granfors, Henry 1954: Uutta nuorten kertomakirjallisuutta. *Kirjastolehti* (3) 1954, s. 50–51.

H. K-la 1943: Kirjastot koululaisten silmin katsottuna. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (2) 1943, s. 33–37.

H. K-la 1948: Ihania amerikkalaisia lastenkirjoja. *Kirjastolehti* (2) 1948, s. 16.

H. K-la 1952: Mitä Helsingin nuoriso lukee? *Kirjastolehti* (10) 1952, s. 231–233.

Havumäki, Urho 1958: Ajatuksia nuortenkirjallisuudesta. (Otteita Nuorten kirjapäivien aikana Hämeenlinnassa pidetystä puheesta). *Kirjastolehti* (4) 1958, s. 102–104.

Hendolin, Hellin 1944: Valioluettelo ”Lastemme kirjat”. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (3) 1944, s. 81–82.

Kannila, Helle 1940a: Aktiivisempi ote kirjastotoimintaan! *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (6) 1940, s. 91–94.

Kannila, Helle 1940b: Koululaiset ja kirjastot koulujen ollessa suljettuina. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (2–3) 1940, s. 36–39.

Kannila, Helle 1948: Nuoriso ja kirjallisuus. *Kirjastolehti* (10) 1948, s. 185–187.

Kannila, Helle 1955: Lukutaito ja kirjastojen erikoistehtävä. *Kirjastolehti* (6) 1955, s. 129–130.

Kannila, Helle 1957: Nuorten harrastuksia on tutkittu. *Kirjastolehti* (2) 1957, s. 38–40.

Kanninen, Mauno 1952: Kirjastot ja nuorisotyö. *Kirjastolehti* (1) 1952, s. 4–8.

Kanninen, Mauno 1953: Luku- ja nuorisotilojen tarve maalaiskirjastoissa. *Kirjastolehti* (3) 1953, s. 58–60.

Kattelus, Eila 1959: Runoudenharrastus heräsi. *Kirjastolehti* (4) 1959, s. 100.

Kaukovalta, Soile 1959: Vastaako nuorisonkirjallisuus tämän hetken tarpeita. *Kirjastolehti* (8) 1959, s. 201–205.

Kauttula, Maija 1951: Kirjojen valinnasta ja neuvontatyöstä pienissä kirjastoissa. *Kirjastolehti* (8) 1951, s. 170–171.

Kauttula, Maija 1957: Liian vähän ja liian mitättömiä kirjoja. Heikkoja kohtia pienten kirjastojemme kirjavalinnassa. *Kirjastolehti* (3) 1957, s. 58–59.

Ketonen, Kerttu 1955: ”Lukemisen merkitys”. *Kirjastolehti* (6) 1955, s. 143–144.

Kleemola, Alli 1959: Kansakoulupoikien lukemisesta. *Kirjastolehti* (4) 1959, s. 92–94.

Käynti Lausannen lastenkirjastossa. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (6) 1940, s. 96–97.

Lapset kirjastoissa. *Kirjastolehti* (3) 1958, s. 58–64.

Lasten lukemisen valvonta. *Kirjastolehti* (3) 1954, s. 69.

Lasten lukuharrastuksia olisi tutkittava. *Kirjastolehti* (1) 1959, s. 1.

Lasten tietokirjat. *Kirjastolehti* (3) 1952, s. 49.

Lastenkirjasto- ja koulukirjastotoiminnan tehostaminen. *Kirjastolehti* (8) 1956, s. 188.

Lastenkirjastokurssit. *Kirjastolehti* (1) 1954, s. 13–16.

Laurent, Kaarina 1950: Mitä lapset lukevat? *Kirjastolehti* (5) 1950, s. 108–110.

Laurila, Aili 1953: Ajatuksia kirjastojen kaunokirjallisuuden valinnasta. *Kirjastolehti* (4) 1953, s. 74–75.

Lehtonen, Ulla 1958: Uutta ulkomaista lasten kirjallisuutta. *Kirjastolehti* (3) 1958, s. 79–80.

Lukeminen ja lapsen kehitys. (Muistiinpanoja prof. Arvo Lehtovaaran luennoilta lastenkirjastokursseilla.) *Kirjastolehti* (1) 1954, s. 10–12.

Margelin, Ilse 1945a: Kirjastokasvatusyrityksiä lasten keskuudessa. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (1) 1945, s. 9–12.

- Margelin, Ilse 1945b: Nuorisokirjallisuus sielutieteellisessä valaistuksessa. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (4) 1945, s. 90–93.
- Merikoski, K. 1946: Lapset ja satu. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (6) 1946, s. 151–152.
- Mäkinen, Toimi 1948: Kirjasto lähemmäksi yleisöä. *Kirjastolehti* (8) 1948, s. 141–143.
- Nakuttaja 1948a: Kylän nuoret. *Kirjastolehti* (6) 1948, s. 97.
- Nakuttaja 1948b: Pienet löytöretkeilijät. *Kirjastolehti* (8) 1948, s. 148–149.
- Nakuttaja 1949: Avaimet käteen. *Kirjastolehti* (2) 1949, s. 44–45.
- Nakuttaja 1950: Punainen viiva. *Kirjastolehti* (9–10) 1950, s. 212–213.
- Nousevan nuorison kirjastonhoitajat yhteistoimintaan. *Kirjastolehti* (8) 1956, s. 173.
- Nuorten kirjoihin huomiota. *Kirjastolehti* (3) 1958, s. 57.
- Oksanen, Elli 1942: Kuvakirjoista. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (4) 1942, s. 87–91.
- Oksanen, Urpo 1958: Kirjastot ja yleisö. *Kirjastolehti* (3) 1958, s. 72–75.
- Palki, Aarne 1951: Olisikohan omassa kirjastossa... *Kirjastolehti* (10) 1951, s. 231–232.
- Palmgren Munch-Petersen, Valfrid 1953: Onko kirjan aika ohi? *Kirjastolehti* (6) 1953, s. 122–127.
- Paloheimo, Aune 1940: Vähän nuorten kerrontatunneista Tampereen kaupunginkirjastossa. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (6) 1940, s. 94–96.
- Peltonen, Maija-Liisa 1959: Opintopäivät ”Varhaisnuoriso ja kirjasto”. *Kirjastolehti* (7) 1959, s. 182–185.
- Pietarinen, Armas 1959: Verisaavi Sadunmaassa. *Kirjastolehti* (3) 1959, s. 65.

- Poistakaa vahingollinen vaikutus! *Kirjastolehti* (2) 1957, s. 40.
- Purola, Aarne 1942: Valopilkkuja. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (4) 1942, s. 103–104.
- Puustinen, Kaarina 1942: Lapsi isojen ihmisten kirjastossa. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (4) 1942, s. 101–103.
- Railo, Maija 1949: Eräitä ajatuksia lasten lukusalityyöstä. *Kirjastolehti* (6) 1949, s. 134–135.
- Rantoja, Waldemar 1952: Henki tuli ravituksi kirjastoissa. *Kirjastolehti* (7) 1952, s. 162–163.
- S. K. 1957: Kuopiossa puhuttiin lastenkirjastoasiaakin. *Kirjastolehti* (8) 1957, s. 170–171.
- S. L. 1959: Pohjois-Karjalan kirjastopäivät Lieksassa. *Kirjastolehti* (4) 1959, s. 98–99.
- Salonen, Kaija 1956: Lasten ja nuorisonkirjastojen tietokilpailut. *Kirjastolehti* (1) 1956, s. 20–21.
- Salonius, Sirkka Emilie 1954: Muutamia mietteitä lastenkirjastokurssien jälkeen. *Kirjastolehti* (1) 1954, s. 17.
- Samooja, Teppo 1959: Kirjastotyön rintamalta. *Kirjastolehti* (6) 1959, s. 147–150.
- SIB 1957: Lastenkirjojen talo Moskovassa. *Kirjastolehti* (2) 1957, s. 32–33.
- Suomi, Vilho 1948: Mitä on hyvä kirjallisuus? *Kirjastolehti* (9) 1948, s. 161–166.
- Tervo, Irja 1952: Oulun pojat kriitikkoina. *Kirjastolehti* (6) 1952, s. 135–136.
- Tikkanen, Raija-Leena 1955: Kirjojen valinta lastenkirjastoihin. *Kirjastolehti* (1) 1955, s. 9–14.
- Toiviainen, Eino 1947: Ensimmäiset tuttavuudet kirjojen maailmassa. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (6) 1947, s. 154–156.
- Wirla, Eila 1952: Mitä kirjastosta lainataan? Päivän lainaustilaston tarkastelua. *Kirjastolehti* (5)

1952, s. 98–102.

Välke, Kirsti 1952: Suomalaisia koululaiskertomuksia. *Kirjastolehti* (10) 1952, s. 226–230.

Välke, Kirsti 1953a: Erilaisia suomalaisia nuorisonkirjoja. *Kirjastolehti* (3) 1953, s. 56–58.

Välke, Kirsti 1953b: Erilaisia suomalaisia nuorisonkirjoja (jatk.). *Kirjastolehti* (4) 1953, s. 79–80, 78.

Välke, Kirsti 1953c: Suomalaisia seikkailukertomuksia. *Kirjastolehti* (1) 1953, s. 5–7.

Väre, Kaija 1941: Mitä kirjasto on minulle antanut. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* (8) 1941, s. 285–286.

Lähdekirjallisuus

Aikakaus- ja sanomalehtiartikkelit

Brew från Stockholm. *Västra Nyland* 09.03.1909/28.

Den internationella Nick Carterfaran. *Västra Nyland* 11.06.1910/65.

Kampen emot smutslitteraturen. *Hufvudstadsbladet* 01.01.1909/1.

Lemmenhaltijain wehkeet eläwäin kuwain teatterissa. *Salmetar* 22.02.1910/21.

Mot Smutslitteraturen. Turen har kommt till oss. *Hangö-Bladet* 16.02.1909/26.

Mäkelä, Marja-Leena 2005: ”Mitä mahtavaa sä suosittelet mulle?” *Kirjastolehti* (1) 2005, s. 17.

Mäkinen, Ilkka 2008: Kirjastolehden vuosirenkaat. *Kirjastolehti* (3) 2008, s. 12–16.

Nickelsen, Trine 2010: Ser idéhistorisk på 1900-tallets største kulturkamp. *Forskningsmagasinet*

Apollon. <<http://www.apollon.uio.no/artikler/2010/kulturkamp.html>> (viitattu 24.02.2014).

Nuorisonkirjallisuus hakoteillä? 1951. *Kirjastolehti* (3) 1951, s. 72.

Pennanen, Eila 1951: Nuorisonkirjallisuus hakoteillä? *Lapsi ja nuoriso* (2) 1951, s. 5–8.

Puttonen, Mikko 1998: Aikuisten varjossa. *Yliopisto verkossa* (3) 1998. <http://www.helsinki.fi/lehdet/yolehti/1998_03/s6-11.html> (viitattu 28.05.2007).

Sam. 1909: Stackars Nick Carter! *Hufvudstadsbladet* 21.03.1909/78.

Tiimonen, Soili 2002: Uusnoituuden nousu – ilon vai huolen aihe? *Helsingin Sanomat* 21.7.2002.

Valros, Fredrik 1909: En fara för folkbildningen. *Veckobladet* 10.02.1909/11.

Kirjallisuus

Alanen, Leena 1990: Lapsuus 80-luvun yhteiskunnassa ja yhteiskuntatutkimuksessa. Teoksessa *Lapsi, kieli ja mieli. Lasten kulttuurista ja kirjastosta*. Helsinki, Kirjastopalvelu, s. 11–20.

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta 1990: *Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä*. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/1990. Helsinki, Sosiaalihuollitus.

Alasuutari, Pertti 1999: *Laadullinen tutkimus*. Tampere, Vastapaino.

Ariès, Philippe 1970: *Centuries of childhood. A social history of family life*. New York, Alfred A. Knopf.

Bardy, Marjatta 1996: *Lapsuus ja aikuisuus – kohtaupaikkana Émile*. Tutkimuksia 70. Helsinki, Stakes.

Björkman, Taru 2008: *Suojelua vai suodatusta? Internetin sisällönsuodatus yleisissä kirjastoissa*.

Helsinki, BTJ Kustannus.

Boëthius, Ulf 1969: *Strindberg och kvinnofrågan till och med Giftas I*. Stockholm, Prisma.

Boëthius, Ulf 1989: *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909*. [Stockholm], Gidlunds.

Bruhn, Karl 1944: *Från prinsessan Snövit till kavaljererna på Ekeby. En studie kring folkskolålderns litterära intressen*. Helsingfors, Söderströms.

Bruhn, Karl 1985: *Kasvatusopin historian kehityslinjoja*. Helsingissä, Otava.

Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger 1999: Introduction. Teoksessa Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger (ed.): *A history of reading in the West*. Amherst, University of Massachusetts Press, s. 1–36.

Corsaro, William A. 1997: *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, Pine Forge Press.

Cunningham, Hugh 1995: *Children and childhood in Western society since 1500*. London, Longman.

Cunningham, Hugh 2006: *The invention of childhood*. London, BBC Books.

DeMause, Lloyd 1974: The evolution of childhood. Teoksessa deMause, Lloyd (ed.): *The history of childhood*. New York, The Psychohistory Press, s. 1–73.

Dolatkah, Mats 2008: The rules of reading: examples of reading and library use in early twentieth-century Swedish families. *Library History* 24 (3), s. 220–229.

Dolatkah, Mats 2011: *Det läsande barnet. Minnen av läspraktiker, 1900–1940*. Doktorsavhandling vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan. Skrifter från Valfrid 48. Borås, Högskolan i Borås.

- Douglas, Mary 2000: *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Tampere, Vastapaino.
- Ekholm, Kai 1990: Tapaus Mykle – Caius Kajantin haastattelu. Teoksessa Ekholm, Kai (toim.): *Kielletyt*. [S.l.], Things to come, s. 136–148.
- Ekholm, Kai 2000: *Kielletyt kirjat 1944–1946. Yleisten kirjastojen kirjapoistot vuosina 1944–1946*. [S.l.], Things to come.
- Elias, Norbert 1994: *The civilizing process*. Oxford, Blackwell.
- Ende, Michael 2007: *Tarina vailla loppua*. Helsinki, Otava.
- Eskola, Eija 1991: *Rukousnauha ja muita romaaneja. Suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880–1939*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 28. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Eskola, Eija 2004: *Suosittelut, valitut ja luetut. Kirjallisuus kirjastoissa 1918–1939*. Acta Universitatis Tamperensis 1049. Tampere, Tampereen yliopisto.
- Eskola, Eija 2009: Yleisten kirjastojen toiminta maailmansotien välisenä aikana. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki, BTJ Kustannus, s. 290–310.
- Eyre, Gayner 1993: Reviewing and censorship. *International review of children's literature and librarianship* 8 (2), s. 115–127.
- Flint, Kate 1993: *The woman reader 1837–1914*. Oxford, Clarendon Press.
- Foucault, Michel 2000: *Tarkkailla ja rangaista*. Seitsentähdet. Helsinki, Otava.
- Foucault, Michel 2006: *History of madness*. London, Routledge.
- Freud, Sigmund 1989: *Toteemi ja tabu. Eräitä yhtäläisyyksiä villien ja neuroottisten*

sielunelämässä. Helsinki, Love kirjat.

Grenby, M. O. 2011: *The child reader, 1700–1840*. Cambridge, Cambridge University Press.

Haavisto, Tuula 2005: *Kenen ehdoilla kirjastossa? Kirjastot, lapset ja Internetin yöpuoli*.
<http://kirjastoseura.kaapeli.fi/etusivu/seura/muuta?modeyksi=yksi&teksti_id=5647> (viitattu 14.10.2009).

Haila, V. A. 1934: *Suomenkielisten oppikoulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta erityisesti silmälläpitäen kirjallisuuden valintaa*. Mikkeli.

Harrikari, Timo 2004: *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Julkaisuja 48. Helsinki, Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura.

Heikkilä, Sanna 1999: Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu Suomessa 1900-luvulla. Teoksessa Näre, Sari (toim.): *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Tietolipas 157. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 229–248.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2000: *Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940–50-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 781. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2004: Kirjallinen murros lastenkamarissa. Teoksessa Saarikangas, Kirsi & Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna (toim.): *Suomen kulttuurihistoria. 4. Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki, Tammi, s. 225–233.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2006: Nuortenkirjallisuuden kiihkeä murrosikä. Teoksessa Häggman, Kai (toim.): *Täältä tulee nuoriso! 1950–79*. Helsinki, WSOY, s. 180–199.

- Heikkinen, Merja 2011: Epäilyksen varjosta parrasvaloihin. Sarjakuvan muuttuvat määrittelyt. Teoksessa Jokinen, Heikki (toim.): *Sarjakuva Suomessa. Historiasta, asemasta, kielestä*. Helsinki, Avain, s. 55–76.
- Hendrick, Harry 1997: Constructions and reconstructions of British childhood: an interpretative survey, 1800 to the present. Teoksessa James, Allison & Prout Alan (ed.): *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London, Falmer Press, s. 34–62.
- Huhtala, Liisi 2003: Kasvun aika. Teoksessa Huhtala, Liisi [et al.] (toim.): *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki, Tammi, s. 38–46.
- Hänninen, Ville 2006: Sarjakuvalehtien maihinnousu. Teoksessa Häggman, Kai (toim.): *Täältä tulee nuoriso! 1950–79*. Helsinki, WSOY, s. 118–131.
- Ihonen, Markku 2003: Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. Teoksessa Huhtala, Liisi [et al.] (toim.): *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki, Tammi, s. 12–19.
- Jaakkola, Jouko 1994: Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto, s. 71–161.
- James, Allison & James, Adrian 2008: *Key concepts in childhood studies*. Thousand Oaks, Sage.
- Jenks, Chris 2005: *Childhood. Second edition*. London, Routledge.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1999: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere, Vastapaino.

- Järvelin, Ilmi 2009: 1950-luku: kehityksen vuosikymmen vanhentuneesta laista huolimatta. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki, BTJ Kustannus, s. 367–377.
- Kajanti, Caius 1991: Suomen viimeinen kirjan polttorovio. Teoksessa Tiitinen, Ilpo (toim.): *Vanhan kirjallisuuden vuosikirja 6*. [Vammala], Suomen Vanhan kirjallisuuden päivät ry., s. 94–100.
- Kalliala, Marjatta 2008: *Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa?* Helsinki, Gaudeamus.
- Kannila, Helle 1967: *Kirjanvalinnan ongelmia. Ajatustenaiheita kirjastonhoitajille ja muille kirjojen ystäville*. Porvoo, WSOY.
- Kauranen, Ralf 2008: *Seriedebatt i 1950-talets Finland. En studie i barndom, media och reglering*. Åbo, Åbo Akademis förlag.
- Kauranen, Ralf 2011: Sarjakuvapaniikin aikaan Suomessa – lapsuuden suojelua 1950-luvulla. Teoksessa Jokinen, Heikki (toim.): *Sarjakuva Suomessa. Historiasta, asemasta, kielestä*. Helsinki, Avain, s. 35–54.
- Koski, Leena 2011: Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.): *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia II. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 159–183.
- Koski, Pirkko 1985: *Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910–1985*. [Helsinki, Suomen kirjastoseura.]
- Kuivasmäki, Riitta 2007: ”Lainalla täytyy alottaa” – nuorisokirjallisuuden suomennokset. Teoksessa Riikonen, H. K. [et al.] (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 280–195.

Kukkola, Timo 1973: Arvosteleavan kirjaluetun vaiheet. Teoksessa Nuotio, Samuli [et al.] (toim.): *Lainakirja. Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta*. Huutomerkkisarja 74. Helsinki, Tammi, s. 120–155.

Kurki-Suonio, Sirkka 1966: Suomenkielinen lastenkirjallisuus Eero Salmelaisesta Kaarina Helakisaan. Teoksessa Lappalainen, Irja (toim.): *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*. Helsinki, WSOY, s. 9–30.

Laine, Tuija 2006: *Kolportöörejä ja kirjakauppiaita. Kirjojen hankinta ja levitys Suomessa vuoteen 1800*. Suomalaisen Kirjallisuuden Toimituksia 1098. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lapsen oikeuksien julistus. <http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_julistus> (viitattu 16.10.2009).

Lehtovaara, Arvo & Saarinen, Pirkko 1965: *Mitä nuoret lukevat*. Helsinki, Otava.

Lehtovaara, Arvo & Saarinen, Pirkko 1976: *Nuorten mielikirjallisuus*. Helsinki, Otava.

Locke, John 1914: *Muutamia mietteitä kasvatuksesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 91. osa. Filosofinen kirjasto V. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lyons, Chris 2007: “Children who read good books usually behave better, and have good manners”: the founding of the Notre Dame de Grace Library for Boys and Girls, Montreal, 1943. *Library Trends* 55 (3), s. 597–608.

Lyons, Martyn 2003: New readers of the nineteenth century: women, children, workers. Teoksessa Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger (ed.): *A history of reading in the West*. Cambridge, Polity Press, s. 313–344.

Manninen, Kerttu 1966: Suomalaisen nuorten kertomakirjallisuuden vuosikymmenet. Teoksessa Lappalainen, Irja (toim.): *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*. Helsinki, WSOY, s. 31–47.

Metsämuuronen, Jari 2011: *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Tutkijalaitos*. Helsinki, Methelp.

Metsämuuronen, Jari 2006: Laadullisen tutkimuksen käsitteitä. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.): *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki, International Methelp, s. 83–89.

Mäenpää, Jorma 1958: *Sata vuotta sadun ja seikkailun mailla. Suomalaisen lasten- ja nuorisonkirjallisuuden vaihteita*. Helsinki, Valistus.

Mäkinen, Ilkka 1997: ”Nödvändighet af LainaKirjasto”: Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 668. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mäkinen, Ilkka 2004a: *From the revolutionary France to the awakening Finland: Desire to read as a construction in the discourse on public libraries during the 18th and 19th centuries*. Konferenssiesitelmän käsikirjoitus. World Library and Information Congress: 70th IFLA General Conference and Council. <<http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/124e-Makinen.pdf>> (viitattu 19.02.2009).

Mäkinen, Ilkka 2004b: Kaikki valta lukijalle: lukeminen toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Saarikangas, Kirsi & Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna (toim.): *Suomen kulttuurihistoria. 4. Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki, Tammi, s. 234–243.

Mäkinen, Ilkka 2009a: 1950-luvun perintö. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki, BTJ Kustannus, s. 355–366.

Mäkinen, Ilkka 2009b: Kirjastot sodassa, sota kirjastoissa. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki, BTJ Kustannus, s. 311–354.

Nenonen, Markku 1999: *Elokuvatarkastuksen synty Suomessa (1907–1922)*. Bibliotheca Historica

46. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura.

Nieminen, Armas 1951: *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Porvoo, WSOY.

Nygård, Toivo 2001: *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä, Atena Kustannus.

Ojakangas, Mika 1998: *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen*. Paradeigma-sarja. [Helsinki], Tutkijaliitto.

Onnismäe, Eeva-Leena 2002: *Lapsuus valtiopäivillä – käsityksiä lapsesta, lapsuudesta ja kasvatuksesta päivähoitolain taustalla*. Lisensiaatintutkimus. Helsinki, Helsingin yliopisto.

Palmgren, Valfrid 1910: *Kirjastot ja kansankasvatus. Muistiinpanoja opintomatkalta Pohjois-Amerikan Yhdysvaltoihin*. Helsinki, Kansanvalistusseura.

Pollock, Linda A. 1985: *Forgotten children. Parent-child relations from 1500 to 1900*. Cambridge, Cambridge University Press.

Prout, Alan & James, Allison 1997: A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. Teoksessa James, Allison & Prout, Alan (ed.): *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London, Falmer Press, s. 7–33.

Pulma, Panu 1987: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva: *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki, Lastensuojelun Keskusliitto, s. 7–266.

Pulma, Panu 1992: Lapsuuden lyhyt historia. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): *Moniääninen laulu*

lapsuudesta. Raportteja 66. Sosiaali- ja terveyshallitus. Helsinki, VAPK-kustannus, s. 50–64.

Pulma, Panu 1993: Historia lapsenkengissä – lapsuuden historian myytit ja todellisuus. Teoksessa Ojala, Mikko (toim.): *Suomalaista varhaiskasvatustutkimusta*. Julkaisu 91. Helsinki, Lastensuojelun Keskusliitto, s. 80–88.

Rahikainen, Marjatta 2005: Philippe Ariès ja lapsuuden historia. *Tieteessä tapahtuu* (3) 2005, s. 38–42.

Rahikainen, Marjatta 2013: Ariès lapsen ja perhe-elämän historiasta. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.): *Ariès ja historian salaisuus*. Turku, Turun Historiallinen Yhdistys, s. 44–113.

Rajainen, Maija 1973: *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 91. Helsinki, Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Rawlins, Roblyn 2002: ”Long rows of short graves”: sentimentality, science, and child-saving in the construction of the intellectually precocious child, 1870–1925. Teoksessa Cook, Daniel Thomas (ed.): *Symbolic childhood*. New York, Peter Lang, s. 89–108.

Robson, Catherine 2001: *Men in Wonderland: the lost girlhood of the Victorian gentleman*. Princeton, Princeton University Press.

Rousseau, Jean Jacques 1933: *Émile eli kasvatuksesta*. Helsinki, WSOY.

Saارين, Pirkko & Korkiakangas, Mikko 2000: *Ihanaa vai pitkäveteistä. Lukeminen nuorten harrastuksena*. Helsinki, BTJ Kirjastopalvelu.

Saارين, Pirkko & Korkiakangas, Mikko 2009: *Lukemaan vai tietokoneelle? Nuorten lukemisharrastuksen muuttuminen 1960-luvulta 2000-luvulle*. [Helsinki], BTJ Kustannus.

- Savolainen, Ilona 2006: *Lasten ja nuorten lukuharrastus Kirjastolehdessä 1908–1957*. Julkaisematon kandidaatintutkielma. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos.
- Sevänen, Erkki 1994: *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 612. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siltala, Juha 1999: Sosiologinen ja psykologinen minä: minuus vuorovaikutuksen historiana ja tunnedynaamisena kokonaisuutena. Teoksessa: Näre, Sari (toim.): *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Tietolipas 157. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 371–465.
- Snape, Robert 1995: *Leisure and the rise of the public library*. London, Library Association Publishing.
- Soininen, Mikael 1931: *Opetusoppi. I*. Helsingissä, Otava.
- Strandell, Harriet 1995: *Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä*. [Helsinki], Gaudeamus.
- Strandell, Harriet 2010: From structure–action to politics of childhood: Sociological childhood research in Finland. *Current Sociology* 58 (2), s. 165–185.
- Strandell, Harriet 2012: *Lapset iltapäivätoiminnassa. Koululaisten valvottu vapaa-aika*. [Helsinki], Gaudeamus.
- Suhonen, Mari 1998: *Lapset ja nuoret Kirjastolehden sivuilla*. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos.
- Sulkunen, Irma 2003: Järjestäytyminen ja kansalaisuuden synty. Teoksessa: Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.): *Suomen kulttuurihistoria. 3. Oma maa ja maailma*. Helsinki, Tammi,

s. 240–251.

Suomen kielen perussanakirja. Toinen osa. L–R. 1996. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Tilley, Carol L. 2012: Seducing the innocent: Fredric Wertham and the falsifications that helped condemn comics. *Information & Culture* 47 (4), s. 383–413.

Tuomaala, Saara 2004: *Työtätekeivistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939.* Bibliotheca Historica 89. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2003: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Helsinki, Tammi.

Vatanen, Pirjo 2002: *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi. Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle.* Bibliotheca Historica 74. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vatanen, Pirjo 2009: Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Suomen yleisten kirjastojen historia.* Helsinki, BTJ Kustannus, s. 223–289.

Wittmann, Reinhard 2003: Was there a reading revolution at the end of the eighteenth century? Teoksessa Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger (ed.): *A history of reading in the West.* Cambridge, Polity Press, s. 284–312.

Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus. Käsikirja. Helsingius, Gust. Ad. (toim.). Helsingissä, 1907.

Zelizer, Viviana A. 1985: *Pricing the priceless child. The changing social value of children.* New York, Basic Books.